

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

YIL/YEAR: 5 SAYI/ISSUE: 18 GÜZ/FALL 2018 ISSN: 2148-7537

MAKALELER / ARTICLES

MÜGE AKÇAKOCA

Yeni Nesil Çizim

New Generation Drawing

GÖKSEL AYMAZ

Sosyal Bilimlerde Bir Disiplin Olma Sürecinde

İletişim Bilimleri ve Felsefe İlişkisi

The Relation Between Communication Sciences and Philosophy in Social Sciences in the Process of Becoming a Discipline

UMUT DAĞ

Amartya Sen's Idea of Justice and Impartial Spectator for the Question of Injustice

Amartya Sen'in Adalet Düşüncesi ve Adaletsizlik Problemi için Tarafsız Gözlemci

ALİ TAŞ / OĞUZHAN ÖZTÜRK / UMUT ORHAN

İktidar Aracı Olarak Seyir Amaçlı (Aleni) Fiziksel Anatomiden

Sosyal Anatomiye: İnsan Bedeni Üzerinden İktidarın

Form Değiştiren Hikâyesi

As A Power from (Open) Physical Anatomy to Social Anatomy:

The Form-Changing Story of the Power on the Human Body

BATUHAN USTABULUT

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye'de

Ülke Seçim Barajı Uygulaması

Electoral Threshold Implementation in Turkey within the Framework of Two Principles: Justice in Representation and Stability in Governing

---

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

JOURNAL OF SCIENCE, CULTURE, ART AND THOUGHT

Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN Dergisi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) TR DİZİN'de 2017 yılından itibaren taranmaktadır. ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), Index Copernicus International (ICI), DOAJ, InfoBase Index, OAJI, CiteFactor Academic Scientific Journals, Scientific Indexing Services (SIS), Journal Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), International Citation Index (ICI), Cosmos Impact Factor, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Academic Resource Index (ResearchBib), International Institute of Organized Research (I2OR), Google Scholar Index ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır. Dergimizde yayınlanan makaleler Dergipark Akademik altyapısında dijital olarak arşivlenmektedir.

About

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is an open access double peer reviewed journal which is published quarterly. The spring, summer, fall and winter issues are published in April, July, October and January respectively.

İNSAN&İNSAN Journal of Science, Culture, Art and Thought is a multidisciplinary journal. It includes academic researches, investigations and studies with a unique, human-related viewpoint on environment, literature, education, ethics, philosophy, law, economics, management, communications, art, politics, city, history, society, international relations, administration and methodology.

The papers sent to the journal are reviewed by two anonymous referees minimum after the preliminary evaluation of the editorial board.

İNSAN&İNSAN is indexed by TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) (Social Sciences and Humanities Database) TR DİZİN, ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), Index Copernicus International (ICI), DOAJ, InfoBase Index, OAJI, CiteFactor Academic Scientific Journals, Scientific Indexing Services (SIS), Journal Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), International Citation Index (ICI), Cosmos Impact Factor, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Academic Resource Index (ResearchBib), International Institute of Organized Research (I2OR), Google Scholar Index and Türk Eğitim İndeksi (Turkish Education Index). The articles published in the Journal are archived digitally in the Dergipark Akademik infrastructure.

İNSAN&İNSAN, Yıl/Year: 5 Sayı/Issue: 18 Güz/Fall 2018

ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : www.insanveinsan.org

Sahibi / Publisher:

Okur Yazar Derneği, Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul Türkiye

İletişim / Contact: bilgi@insanveinsan.org

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Fatih Demir
Celal Bayar Üniversitesi

Editörler/ Editors

Arş. Gör. Ali Minarlı
Marmara Üniversitesi
Dr. Halil Emre Deniz
Buşra Erimli
E-posta: editor@insanveinsan.org

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. H. Emre Bağce
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel Dede
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Can Erbil
Boston College

Prof. Dr. Abdullah Özkan
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Ebubekir Ayan
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Demir
Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Harun Kırılmaz
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Sunay
Kocaeli Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ayşen Akkor Gül
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz Aydoğan Boschele
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin Bacak
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. H. Emre Bağce
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven Büyükbaykal
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel Dede
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Adem Doğan
Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Can Erbil
Boston College

Prof. Dr. Ayhan Gençler
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin Halis
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Hatipoęlu
Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Işık
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Özer Kanburoęlu
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Kutay Karaca
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Emine Koyuncu
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nesrin Kula Demir
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Sadık Öncül
Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Birsen Örs
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Barış Özdal
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah Özkan
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Seçkin Özmen
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Pelvanoęlu
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Fikri Salman
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Kemalettin Şahin
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Şimşek
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah Taşkesen
Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Turgay Uzun
Muęla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Haldun Yalçınkaya
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Prof. Dr. Bahattin Yaman
Süleyman Demirel Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ergün Yolcu
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Banu Akdenizli
Northwestern Üniversitesi

Doç. Dr. Salih Akkanat
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Emre Ateş
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Artun Avcı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Ebubekir Ayan
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Meryem Ayan
Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Kaya Bayraktar
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Demir
Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Doster
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz Erdemir Göze
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Fahri Erenel
İstinye Üniversitesi

Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca
Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Şakir Eşitti
Ardahan Üniversitesi

Doç. Dr. Nilsen Gökçen
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Uğur Gündüz
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Gülcan Işık
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz Işık
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga Kara
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. İhsan Karlı
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Nazım Kartal
Sinop Üniversitesi

Doç. Dr. Bedrettin Kesgin
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet Kırık
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Kocaoğlu
Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk Koç
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu Kümbül Güler
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut Masca
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Hilmi Özkaya
Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Armağan Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç. Dr. İrfan Paçacı
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Veli Polat
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Samur
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Pınar Seden Meral
Beykoz Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü Sim
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Lütfi Sunar
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Köksal Şahin
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Rıdvan Şentürk
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim Şirin
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Soyalp Tamçelik
Gazi Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Doç. Dr. Hacı Yunus Taş
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun Taştan
Polis Akademisi

Doç. Dr. Yıldırım Torun
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. İnci Yakut
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Bora Yenihan
Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem Yıldırım alp
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Yılmaz
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Sayım Yorgun
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Aslı Yurdigül
Erzurum Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferda Alper Ay
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Göksel Aymaz
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Edip Asaf Bekaroğlu
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Budak
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Çalık
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Çelebi Yıldız
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adem Çelik
Kafkas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Oktay Çetin
Piri Reis Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif Demoğlu
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Devrim Ertürk
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zühal Fidan
Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şenel Gerçek
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Gök
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erdiñ Gülbaş
Esenyurt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Bilge Gürsoy
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Güven
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kabaş
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kaban Kadioğlu
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Berna Karagözoğlu
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol Kartal
Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Keleş
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Harun Kırılmaz
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Koncavar
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Korkmaz
Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Köktürk
Piri Reis Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Lüleci
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Haldun Narmanlıoğlu
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alparlan Nas
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Otrar
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Seçil Özay
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Özcan
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lale Özdemir
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Doğa Başar Sarıipek
Kocaeli Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Dr. Öğr. Üyesi Mert Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Sunay
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Feryade Tokan Şenol
Yeditepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Usta
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Yurttaş Özcan
Sakarya Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Esra Cizmeci
Yalova Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Yusuf Ziya Gökçek
Marmara Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Aysel Ay
Marmara Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Hakkı Cenk Erkin
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Ahmet Tetik

Arş. Gör. Ali Hikmet Korkmaz
Ahi Evran Üniversitesi

İNSAN&İNSAN, Yıl/Year: 5 Sayı/Issue: 18 Güz/Fall 2018

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this issue

Prof. Dr. H. Emre Bağce
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Işık
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Salih Akkanat
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Adem Baltacı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Bedrettin Kesgin
Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Armağan Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Aktaş
Çukurova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eken
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ekmel Geçer
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Harun Kırılmaz
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Lüleci
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bora Özen
Cumhuriyet Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Yusuf Ziya Gökçek
Marmara Üniversitesi

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

MÜGE AKÇAKOCA
Yeni Nesil Çizim
New Generation Drawing 259

GÖKSEL AYMAZ
Sosyal Bilimlerde Bir Disiplin Olma Sürecinde
İletişim Bilimleri ve Felsefe İlişkisi
The Relation Between Communication Sciences and Philosophy in
Social Sciences in the Process of Becoming a Discipline 278

UMUT DAĞ
Amartya Sen's Idea of Justice and Impartial Spectator
for the Question of Injustice
Amartya Sen'in Adalet Düşüncesi ve Adaletsizlik
Problemi için Tarafsız Gözlemci 299

ALİ TAŞ / OĞUZHAN ÖZTÜRK / UMUT ORHAN
İktidar Aracı Olarak Seyir Amaçlı (Aleni) Fiziksel Anatomiden
Sosyal Anatomiyeye: İnsan Bedeni Üzerinden İktidarın
Form Değiştiren Hikâyesi
As A Power from (Open) Physical Anatomy to Social Anatomy:
The Form-Changing Story of the Power on the Human Body 317

BATUHAN USTABULUT
Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde
Türkiye'de Ülke Seçim Barajı Uygulaması
Electoral Threshold Implementation in Turkey
within the Framework of Two Principles:
Justice in Representation and Stability in Governing 341

YAZIM KURALLARI / PUBLICATION RULES / 359

Yeni Nesil Çizim

MÜGE AKÇAKOCA*
mugeakcakoca@gmail.com
ORCID ID:0000-0003-3390-4412

Öz: Çizim, son yıllarda güncel sanatın içinde ivme kazanmış, sıklıkla kullanılan bir form olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu sebeple, çizimin tüm dünyada yükselişe geçmesi ve çizim üzerine çalışan yeni nesil sanatçıların üretimlerindeki çeşitlilikten yola çıkarak, dilimizde çizim için kullanılan tanımlamaların kısıtlayıcı yapısı ve yetersizliği üzerinden konu incelenmektedir. Çizim kelimesinin İngilizcedeki karşılığı olan “drawing” kelimesinin tanımı yapılarak, neden “çizim” kelimesinin tercih edildiği, Türkçedeki tanımlamalarla karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada yer alan örnekler, “drawing” kelimesi ile yapılan tarama sonucunda ulaşılan çeşitliliği yansıtacak şekilde seçilmiş ve incelenmiştir. Örnekler çizim tanımının ve bakışının günümüzde nasıl farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla, dilimizde çizim kelimesini karşılayacak çeşitli tanımlamaların bulunması fakat bu çeşitliliğin kavram kargaşasına yol açmış olması sebebiyle, desen, eskiz, etüd, taslak gibi her birinin birden çok anlamı bulunan kelimelerin, sanat alanında genel isminin çizim olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çizim, Sanat, Yeni nesil, Postmodernizm.

Giriş

Günümüzde çizim üzerine yapılan çalışmaların artması ve çeşitlenmesi ile çizimin tanımı genişlemiş, yeni nesil sanatçıların çizim üzerine çalışmaları dikkat çekecek ölçüde, üzerine araştırmayı gerekli kılacak şekilde görünür olmuştur. Bu çalışmada öncelikle yeni neslin özgürlükçü düşünce yapısının nasıl oluştuğu, argümanlarının nerelere dayandığı araştırılarak, geleneksel anlamda desen anlayışının dışına çıkarak, özgür düşünce yapısına sahip yeni neslin çizim anlayışında yarattığı farklılıklar üzerinde durulmuştur. Kökensel bağlamıyla çizimin incelendiği başlık altında, çizimin tanımı analogik anlamda incelenir. Resim anlatısı ve desen hermeneutik bağlamda, tarihsel olarak incelenmiştir. Bu tarihsel incelemede belirli dönemler çerçevesinde konunun daraltılmasının sebebi, çizimin Modernist dönemle beraber özgürlüğünü kazanmasının ilk sinyallerini vermesi ve çizimin yeni tanımlamalarının üretilmesinin tespitinden kaynaklanır. Ayrıca bu dönemlerin fikrîsel alt yapısının günümüz çizim anlayışını ve yeni neslin çizim konusunda ki özgür düşünce yapısının gelişim

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.

temellerini oluşturduğu düşünülmektedir. İkinci başlık altında ise yöntem olarak çizim örnekleri incelenir, çizimin kâğıttan mekâna ve sokaklara taşarak nasıl dönüştüğü, geliştiği tartışılır. Yine bu bölümde küreselleşme, iletişim araçları ve yeni teknolojilerin etkisi ile günümüzde çizimin hangi noktada durduğu ve nasıl tanımlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Teknoloji-sanat ilişkisinde yeni neslin çizim üzerine yaptığı çalışmalar, iletişim teknolojileri ile uygulanan çizim çalışmaları örnekleri ile özgür düşünce yapısı ve teknolojinin yeni nesli nasıl geliştirdiği adım adım izlenir.

Sonuç olarak yeni neslin çizim anlayışının hangi temellere dayandığı, özgürlükçü fikir yapısının nasıl oluştuğu, iki bölümden oluşan bu çalışmada incelenerek ortak yapı tespit edilecektir. Türkçe'de sanat terimleri tanımlamaları arasında yer alan desen, eskiz, etüd, taslak kelimeleri bugünün sanatında karşılığını bulamadığı düşünülerek, İngilizcede sanat terimi olarak kullanılan drawing kelimesinin karşılığına denk düşen çizim kelimesinin anlamı yeniden ele alınarak üzerinde düşünülmektedir. Çizimin özerkliği kazanması ve yeni yaklaşımların nasıl açıklanacağı üzerine bir çözümleme önerilmektedir.

Kökensel Bağlamıyla Çizim

Kökensel bağlamıyla çizim, kelimeyi inceleme noktasında öncelikle çizgi kavramı üzerinden yaklaşıldığında, çizginin bir noktanın hareketinden oluşan biçim olarak tanımının yapılabileceği gibi iki nokta arasındaki mesafe olarak kısaca ifade edilebilir. Yalnız uzunluktan ibaret tek bir boyuta sahip olan çizgi, matematiğe ait terminolojide eğri çizgi, doğru çizgi ve kırık çizgi olarak sınıflandırılır. Dolayısıyla, doğru çizgi, iki nokta arasındaki en kısa yoldur. Nokta, elemanter yapısalılıktan bakıldığında aslında biraz fenomenolojiye de referans veren bir şey olarak görülebilir, nokta görüntü dünyasının mutlak gerçeklikteki en temel ögesi olarak anaoloji açısından da yorumlanabilir. Nesnelere dünyasına baktığımız zaman atomdan söz etmek mümkündür. Burada analogik anlamda o yapıyı, maddi yapıyı oluşturan temel öge olarak nokta da görüntü dünyasının temel ögesi olarak düşünülebilir. İşte bu noktaların yan yana gelişi ile oluşan çizgi, aslında aşkın bir gerçeklik olarak karşımızda ve çizgilerin yan yana gelmesinden yüzey, yüzeylerin yan yana gelmesinden hacim oluşur. Carmela Thiele, çizginin doğada bulunmadığını ve çizginin insanın bir soyutlaması olduğu yaklaşımını hatırlatarak denilebilir ki, bir şekilde soyutlar dünyasından, zihinsel dünyadaki bizlerin gerçekliğe ait görüntü dünyasına doğru gelişen süreci bize ifade eder. Dolayısıyla, çizgi kendisi bir şey ifade etmez, yani bir şeye referans vermez. Temel yapılardan birisi olarak biçimle anaoloji yapmak mümkündür. Çünkü zaten dönem olarak nesnelere dünyasında en temel yapı olan atomun tarif edildiği, aynı zamanda elementerizmin bütün bilim alanında ve sanat alanında da birlikte ortaya çıktığı döneme işaret eder. Çizginin sanat tarihi alanındaki kökenleri mağara dönemindeki çizimlere dayanır. Tabi burada sanat tarihinin ne olduğuna dair kısa bir hatırlatma yapmakta fayda vardır. *Sanatın Yeni Tarihi* kitabının önsözünde¹, Julian Bell, insanların hikâyeler anlattıklarını ve gözleri büyülemek için nesnelere yaptık-

¹ Julian Bell, *Sanatın Yeni Tarihi*, çev., U. Ceren Ünlü, Nurçin İleri, Rana Gürtuna, İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, 2010.

larını, bazen bu hikâyelerin yaptıkları nesnelere alakalı olduğunu belirtmiş ve sonraları sanat tarihi olarak adlandırılacak olan bu tür bir anlatının genelde bir insanın farklı bir zamanda bir başkası olmanın nasıl olduğunu düşündüğünde ve bu başka ellerin neler yaptığını merak ettiğinde sanat tarihinin ortaya çıktığını söylemiştir. Bu noktada sanat tarihinin değindiği şekliyle çizimin kökenlerine ait mağara resimleri düşünüldüğünde bugünkü çizimin kökenlerini oluşturduğu söylenebilir. Çizim, mağara resimlerinden başlayarak varlığını insanlık tarihi ile birlikte göstermiştir. Bu çizimlerle iletişimin başladığı öngörülmesi ve çizim zamanla yazının başlangıcını oluşturmuştur. Dolayısıyla, tarih, çizim ve yazıyla kayıt altına alınmaya başlamıştır denilebilir. Bunun sonucunda, çizim ve yazı medeniyetin yol haritasını oluşturmuştur. Oluşan bu medeniyetler kendilerine özgü kültür farklılıkları ile farklı yazı biçimleri geliştirmiş ve çizimle farklı görüntüler oluşturma sürecini başlatmışlardır. Sanat, her kıtada kültürlerin harmanlanmasıyla, orijinal görüntülerini oluşturmaya başlamıştır. Roma, Mısır, Çin, Peru, kültürlerini ve sanatlarını çizim ve yazı sayesinde geliştirmişlerdir. Din ve inanç kavramı da yazı ve çizimin aracılığıyla yol kat etmiştir.

Görsel sanatlar alanında çizme eyleminin, literatürdeki karşılığının çeşitlilik gösterdiği ve eylemi karşılayan çizim kelimesinin, başka kelimelerle birlikte ifade edildiği görülmektedir. Aslında, çizme eyleminin sonucu olan çizim kelimesinin yerine, yer değiştirilerek yeni anlamlar üretilmeye çalışılması, tanımlama yapmanın doğası gereği daha anlaşılır bir ifade sağlamanın aksine, eylemi ve sonucu tanımlamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Sözelimi, çizim kelimesinin akademide desen, eskiz kelimeleriyle birlikte ifade edilişi, bütüncül bir ifadeyi daraltarak eylemin ve dolayısıyla sonucun sınıflandırılmasına yol açabilir. Bu sınıflandırmayla beraber oluşturulan hiyerarşinin günümüzde karşılığı bulamamaktadır. Şöyle ki, Rönesans'ta çizim ön çalışma yani eskiz olarak hiyerarşide sanat yapının oluşmasındaki araç olarak tanımlanırken, günümüzde çizimin başlı başına sanat yapının kendisi olduğu üzerine düşünülebilir. Dolayısıyla, bu bakış günümüz postmodern anlayışında görsel sanatlar alanında değişen paradigmaları karşılayamamaktadır. Bu tespitten hareketle; çizim kelimesi, İngilizcedeki karşılığı olan "drawing" kelimesi ile analojik bir değerlendirmeye alınacaktır. Bu bakışta, çizim sözcüğünün, kelimenin kökensel bağlamı üzerinden bakıldığında, daha geniş bir alana sahip olduğu söylenebilir. Bu noktada "drawing" kelimesinin Türkçe karşılığını açıklamakla başlayabiliriz; İngilizce-Türkçe sözlükten çevirdiğimizde, Drawing: çizim, çizme, resim, eskiz, resim taslağı, taslak, çizgi anlamına geldiği görülmektedir. Ancak Türkçede çizim ve çizgi farklı anlamlar içerdiğinden çalışmanın ana meselesi olan "çizim" konusunun yaklaşımına ters düşen bir kelime haline gelmekte ve kelimenin görsel sanatlardaki anlamıyla sorunlu bir noktaya işret ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, sanat alanında, literatürde yer aldığı şekliyle çizim kelimesi kapsamının güncellenmesi ihtiyaç haline geldiği tespitinde bulunulabilir. Çizim kavramı üzerinden yeniden düşünme gerekliliği, bu kelimenin karşılığının yeni bir bilinçle günümüz sanatında yer aldığı fikrinden hareketle tespit edilmiştir. Bu çoklu anlamlar sebebiyle kelimenin sanat terminolojisinde yer aldığı şekli, pratikte kullanımının örtüşmediği üzerine düşünülebilir. Bu durum, sanat alanına ait üretilen işlerin hatalı tanımlanmasına, hatta çoğunlukla geleneksel yaklaşımlarla tanımlanan fakat pratikte günümüz sanatına işret ederek oluşturulan

işler ve buna bağlı olarak oluşturulan sergiler, çizim kavramının hatalı kullanılması sebebiyle bağlamlarıyla ters düşmektedirler. Diğer taraftan bu yanlış adlandırmalar, tanımlamalar, kavramın izleyici açısından da hatalı yorumlanmasını beraberinde getirebilir. Örneğin, bienalde yer alan bir çizim başlı başına bir sanat nesnesi olarak sergilenirken ve yeni tanımlar üretirken; çizim, akademilerde bazen eskiz olarak nitelendirilir, hatta resmin altyapısı olarak görünürlüğünü sağlar. Çizim kelimesinin bu tam da altı doldurulmamış hali üzerine denilebilir ki, desen kelimesinin aynı zamanda içerdiği “ornament” anlamı üzerinden bakıldığında da yine bu alana ait muğlak tanımları açık ettiği söylenebilir. Çizim kelimesinin kapsamının güncellenmesi konusunda denebilir ki, Türkçedeki çizim kelimesine atanan anlam ve pratikte kullanımın değişkenlik göstermesiyle, kavram olarak ortaya çıkan bu çoklu anlamların sorunlu durduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkçe anlamında da İngilizce anlamında olduğu gibi geniş, kapsamlı bir alana dönüşmesi üzerine tartışılabilir. Çünkü, kelimenin Türkçe karşılığı günümüzde “drawing” anlamının kapsadığı alanı karşılayamamakta, sanat ortamı ve akademilerde yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Bu başlangıçla, “drawing” kelimesinin geniş çapta incelenmiş bir sözlük anlamıyla giriş yapılabilir.

Çizim hem bir yüzey üzerine çizme işine, hem de bu şekilde oluşturulmuş esere verilen isimdir. Özet bir çalışma ya da bitmiş bir iş de olsa, bir çizim ne kadar tamamlandığıyla ya da neyi destekleyen bir ürün olduğuyla değil, daha çok yaparken kullanılan malzemeler ve yöntemine dair kavramlarla tanımlanır. Renkten ziyade çizgi ve yoğunluğa önem vererek, şekillere, tona ve dokuya müdahale edilebilen çizim tekniğine, antik çağdan beri hem estetik hem pratik amaçlarla başvurulmuştur. Çizim dili sanatçılar tarafından, gözlemedikleri, hayal ettikleri, hatırladıkları ya da kopyaladıkları imajları kaydetmeleri, belgelemeleri ve bu imajların ana hatlarını belirlemeleri için kullanılmıştır.²

Yukarıda yapılan tanımlamada da görüleceği üzere “imajların ana hatları” desen ve eskiz için gayet makul bir çerçeve yaratmaktadır. Ancak çizimin 19. yüzyılın başlarına kadar algılanışı sanat eserinin bir ön çalışması gibi olmuştur. Desen ve eskiz adı altında yapılan çalışmalar çoğunlukla geri planda kalan çizimler olmuştur. Ancak bu yaklaşım dönemin ruhu, resmi yaptırmanın talebi ve paranın, iktidarın nerede olduğu, nereye harcandığının rolüyle ilgili olmuştur. Desen ve eskizin ikincil konumlanması, sanat tarihindeki Romantiklerin isyanı ile “çizim” sözcüğüne dönüşüp çok daha geniş bir çerçeveden bahseden bir başlangıç olarak görülebilir.

Romantizm, sanatta fikir olarak en asi, anarşist, özgürlükçü dönemdir. Siyasi ve toplumsal anlamda 18. yüzyılda Fransa’da başlayan isyanlar, ayaklanmalar aydınlanma döneminin düşünsel yapısını günümüze kadar etkilemiştir. Romantizm ile birlikte çizimin algılanışı ve yeri de değişmiştir. Avangartlar Postmodernizmin yolunu açmış, bu sayede Posmodernizm, kavramlarda, fikirlerde yıkımı ve altüst edişiyile

² Jane Turner, *The Dictionary of Art*, New York: Macmillan Publishers Limited, 1996, s.212.

çizimin sınır tanımayan yapısının oluşmasını sağlamıştır. Çizimlerin, sanat tarihindeki kalıcı durumunun sonucu olarak, geç 1960'lar ve erken 1970'lerde, sanat nesnesinin önemsendiği yıllarda, yeniden görünür bir hal almıştır ve dolayısıyla bu tip çalışmaların üretiminin ve görünürlüğünün artmasına neden olmuştur. Sayfalardaki sınırların kalkmasıyla çizimler adeta her yerde görülmeye başlanmıştır - manzarayı çizerek, duvarları çizerek, alan yerleştirmeleri ile hayali çizimler yapılmıştır. Çizim, kazıma, oyma, yürüme eylemleriyle sanatçıların manifestosu haline gelmiştir. Bu çizim fikri, kavramsal sanatın devamlılığı için gerekli olmuş ve 1980 sonrası ile günümüze kadar, kavramsal sanatçılar, sanat objesi olarak çizme eylemini ve çizim yöntemini tercih etmişlerdir.

Horst Bredekamp, çizim ile çizginin yapısından ötürü gerekli görülen bağlantısını şöyle açıklar: “Yenilikçi düşüncenin biçimi olarak çizgi aşılamaz. Çizgi, her zaman ve her araçta rastlanan -sanat teorisinden tutun da dijital dünyaya kadar- bir entelektüel yöntemi simgelemesi nedeniyle gerçekten aşılamaz.”³ Postmodernizm çizimin gerçek özgürlüğüne kavuştuğu dönem olmuştur. Çizimin öncü duruşunu, anarşist tavrını postmodernizmde ortaya çıkarmış olduğu görülür. Şöyle ki çizim, sayfalardan taşmış ya da sayfalar öylece gösterilmiş, binalara, sokaklara hatta arazilere, doğaya karışmıştır. Bu özgürlüğün oluştuğu ortam sanatta düşünsel yapının farklılaştığı, kültürlerin kaynaştığı, önce, sonra ve şimdinin yan yana durabildiği, gerçek ve hayalin birbirine girdiği, postmodern dönemi işaret eder. “Craig Owens’a göre sanatta dil, 1960’ların ortasından 1970’lerin ortasına kadar her yanı sarmış ve bu dilbilimsel patlama modernizmin görsel düzenini altüst ederek postmodernizmin metinsel uzamını hazırlamıştır.”⁴ Aynı zamanda Baudrillard’ın da belirttiği gibi alttan alta bir fikirden başka hiçbir şey olmayan sanat, fikirler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Postmodernist anlayış, pastiş, parodi, yapıbozum, postprodüksiyon, simülasyon gibi kavramları kullanarak ve bu kavramlar üzerinde çalışmaların yapılması sonucunda hermeneutik bağlamda yeni bilgiler üretilmiştir. Diğer yandan, Postmodernizmin kendini tanımlama konusundaki muğlak yapısı, Postmodernist anlamda yeni nesil sanatçılara avantaj olarak geri dönmüştür. Yani buradaki paradoks, sanat alanına ait temsiliyet problematiği üzerine yapıbozumla temsiliyete müdahale eden Postmodern anlayıştır. Bu anlayış bizatihi Postmodern kültürün ögesi olarak açıklanabilir. Buradan hareketle, yeni nesil sanat alanına ait hermeneutik bağlamda özgür üretimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Yani günümüzde çizim, bizatihi kendini temsil etme bağlamında özerk bir alana sahip olur.

Çizim daima kendi kendini ve gelişimini, yaparken tanımlar. Günümüz çizim anlayışını “yeni nesil çizim” olarak adlandırıldığında, ki bu adlandırmanın argümanları çağın, teknolojik gelişimin sınırlarını zorladığı, alana ait yeni terminolojiler üret-

3 Matthias Bleyl, “Zeichnung - Was ist das Eigentlich?”, *Kunst Forum*, 196 (April-Mai 2009), s.73.

4 Hal Foster, *Gerçeğin Geri Dönüşü: Yüzyılın Sonunda Avangard*, çev., Esin Hoşsucu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009, s.119.

mesi sonucu üretilen araçlara yeni nesil sıfatıyla yaklaşılmıştı. Dolayısıyla, günümüz teknoloji terminolojisinden yeni nesil sıfatı ödünç alınarak sanat alanına ait teknolojiyi de içinde barındıran yeni bir adlandırma olarak “Yeni Nesil Çizim” adlandırılması sanat terminolojisi için bir öneri olarak bu çalışmada kullanılacaktır. “Yeni Nesil Çizim” hakkında şu söylenebilir: Bağlamsal bir çerçevede oluşturulan çizimin kişisel eğilimlerle yapıyor olduğu. Kabaca tarif edilen bu günlerdeki çağdaş sanat iki ana yürüngeyi takip eder: kavramsal ve bağlamsal. Bu her iki yaklaşımda da hem çizim bağlamsal bakışı ile ön sırada yer alır, hem de kavramsal çerçevede farklı bakış açıları yaratır.

Çizim Tekniklerinin ve Kullanım Alanlarının Özgürleşmesi, Yeni Teknolojilerle İşbirliği

Sanatçılar çizimi, işlerinin ön çalışması olarak, hafızasındaki projeleri kaydetmek, görsellerini oluşturmak için hızlı notlar alarak kullanmıştır. Tüm bu çizimlere desen, eskiz, etüd gibi isimler verilirken aslında tümünün çizim olduğu ve bu tanımlamanın hepsini kapsayabileceği anlayışı, 21. yüzyılda çizimin bizatihi sergilenebilir oluşuyla değişmiştir. Notlar, planlar, alışveriş listesi, eğri büğrü yazılmış mesajlar, karalamalar, imzalar, sayfalar dolusu çocuk çizimleri, buzdolabına asılmış yaratıcı notlar, gelecekte bakmak için saklanmış çizimler, hepsi artık sergilenebilir şeylerdir.

Hal Foster’ın tespiti, Guy Debord’un 1960 gösterilerinde gördüğü, Walter Benjamin’in 1930’larda olacağını sezdiği teknolojik dönüşüm, siberpunk* yazarlarının 1980’lerde tahmin ettiği, Marshall McLuhan’ın 1960’larda öngördüğü ve dillendirdiği sibernetik genişleme bugün gerçekleşmiştir.⁵ Burada yapılan tespitlerin adları farklı olsa da söylemek istedikleri şey kısaca günümüzde teknolojinin hayatlarımıza hakimiyeti ve küreselleşmedir. Bu küreselleşmenin yarattığı özgürlük ortamını önceden gören Benjamin, *Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri* makalesinde, yeniden üretilebilirliğin sanatın aurasını, onun biricikliğini, otoritesini, mesafesini yok ettiğini ve bu yok oluşun sanatın törensel kökenlerinden özgürleştirerek, nesneyi kitlelere yakınlığına iddia etmiştir. Benjamin, mesafenin azalmasının, kültürün daha ortak bir hale gelmesini sağladığından, özgürleştirici bir potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir.⁶ Bu bahsedilen Avangard’dan bu yana adım adım genişleyen özgürlük, günümüz yeni neslinin sahip olduğu özgürlüktür. Ayrıca postmodern dönemin içine doğan yeni nesil, bu dönemin özelliği olan tüm zamanları harmanlama, gerçek ile hayali birleştirme, küreselleşen dünyada evrensel düşünme gibi özgür düşünce alanlarını teknolojinin desteği ile sınırsızca kullanmaktadır. Postmodernist dönemde tüm sınırlar kalktığı gibi tüm araçlarda birbirine ortaklık edecek şekilde yan yana getirilebilmektedir.

Son yıllarda, görsel sanatlarda tek bir anlatısal istikamet bulunmadığı bu deneysel üretkenlik döneminin, sanatta yerleştiğini görmekteyiz. Bu deneysellik Boudrilard’ın deyişiyle; Modern ikonakırıcılık artık imgeleri yok etmekten değil, imge imal

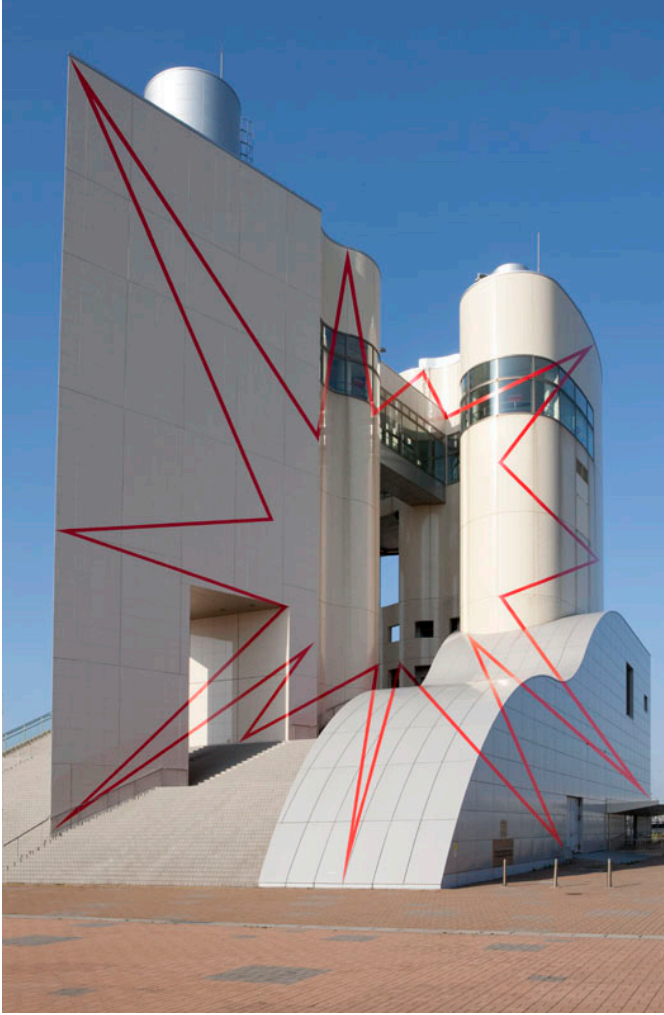
⁵ Foster, *Gerçeğin Geri Dönüşü*, s.266-267.

⁶ Foster, *Gerçeğin Geri Dönüşü*, s.267.

* Siberpunk, “yüksek teknoloji, düşük yaşam” şeklinde özetlenen bir dünya şekli çizen bilim kurgu alt türü. Siberpunk, bilim ve teknolojinin çok ilerlediği ancak insanların büyük kısmının yaşam kalitesinin çok düşük olduğu bir dünya tasavvurudur. Bu tür postmodern edebiyat dâhilinde değerlendirilir.

etmekten, görülecek hiçbir şeyin olmadığı bir imge bolluğu imal etmekten oluşuyor.⁷ Aynı zamanda bu deneysellik bildiğimiz hiçbir kalıba girmeyen yeni türleri de bizlere göstermektedir. 19. ve 20. yüzyılda bir gerçeklikten kopuşun yaşandığından bahseden Baudrillard, teknolojinin gerçekliği bir arada tutan yegâne kuvvet olduğunu söylemiştir. Gerçekliğin sanal ortamda yaratılmaya çalışılması ironisi içinde yetişmiş yeni neslin sanata verdiği tepki ve geri dönüşümleri farklı örneklerle kendini görür kılar.

Çizimin yeni nesille nasıl farklılaştığını anlatabilmek için en keskin örnekler bu bölümde gösterilerek durum tespiti pekiştirilecektir. Çizimin özgürleşmesiyle mekânlarda özgürleşmiş, yeni nesil çalışmalarını mekânın ve malzemenin de desteği ile daha iyi ifade etmeye başlamıştır. Bu mekânlar bazen bir galeri, bazen bir duvar, bazen de bir kâğıt olabilir.

Resim 1. Felice Varini, *Kule Çemberinin Arasında Zikzak*, 2009.

Sokak sanatının postmodernizmle birlikte değişip dönüştüğü, multidisipliner bakışla farklı yaklaşımların geliştiği görülmektedir. Artık sokak sanatı duvarların yanı sıra

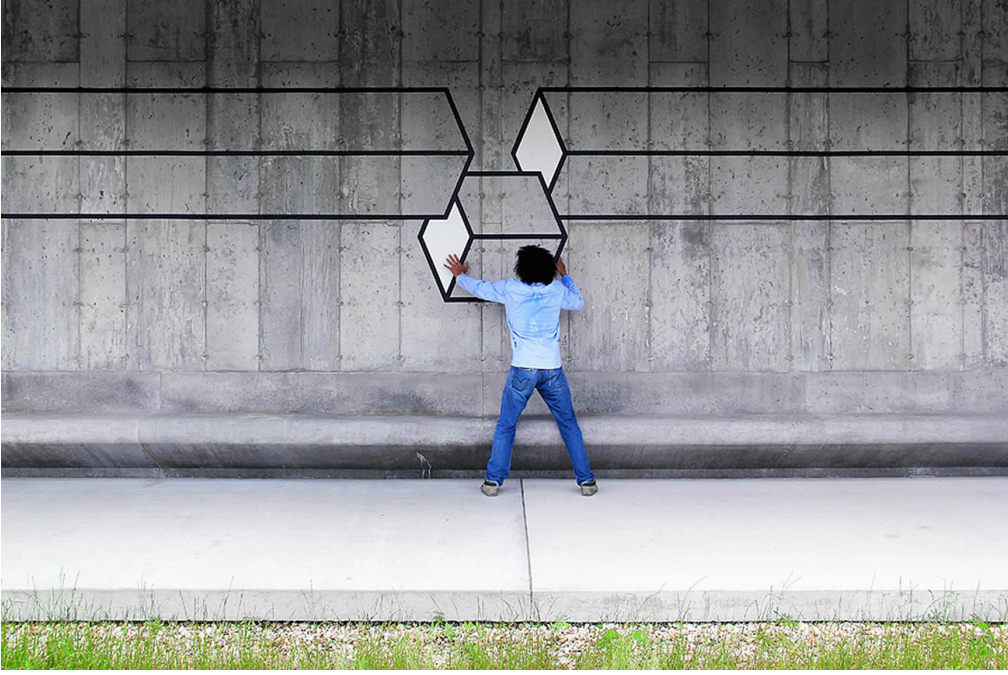
⁷ Jean Baudrillard, *Sanat Komposu*, çev., Elçin Gen, Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.35.

binaların devasa yüzeylerine, çatılara, kaldırımlara hatta şehir manzarasına uygulanmakta, içerik ise çok çeşitlilik göstermektedir. Sokak sanatı, romantikler kadar öncü, 68 kuşağı kadar özgür, punk kadar anarşist, dijital teknolojilerle harmanlanmış post-modernist bakışın görsel yansıması olarak yorumlanabilmektedir. Felice Varini'nin çalışmaları bu tanımlamayı karşılayan işler arasında örnek olarak gösterilebilir. Varini, zihinsel illüzyon yaratan işlerini sokaklara, binaların içine ve dışına hatta şehir manzarasına uygulamıştır. Varini, mekânlara şablonlarını projeksiyonla yansıtarak tek bir noktadan bakıldığında algılanabilen geometrik perspektif yerleştirmeler yapmıştır (Resim 1, 2). Sanatçının çalışmaları, uzaktan bakıldığında dev bir keçeli kalemle binaların, odaların, merdivenlerin üzerine geometrik çizimler yapılmış gibi gözükmektedir. Üç boyutlu manzaralara iki boyutlu formlar yerleştiren Varini, perspektifi ve geleneksel sanat anlayışını bozan işleri ile öncü yeni neslin ve günümüz sanatının önemli bir temsilcisi olduğu söylenebilmektedir.

Resim 2. Felice Varini, *Kule Çemberinin Arasında Zikzak*, 2009.

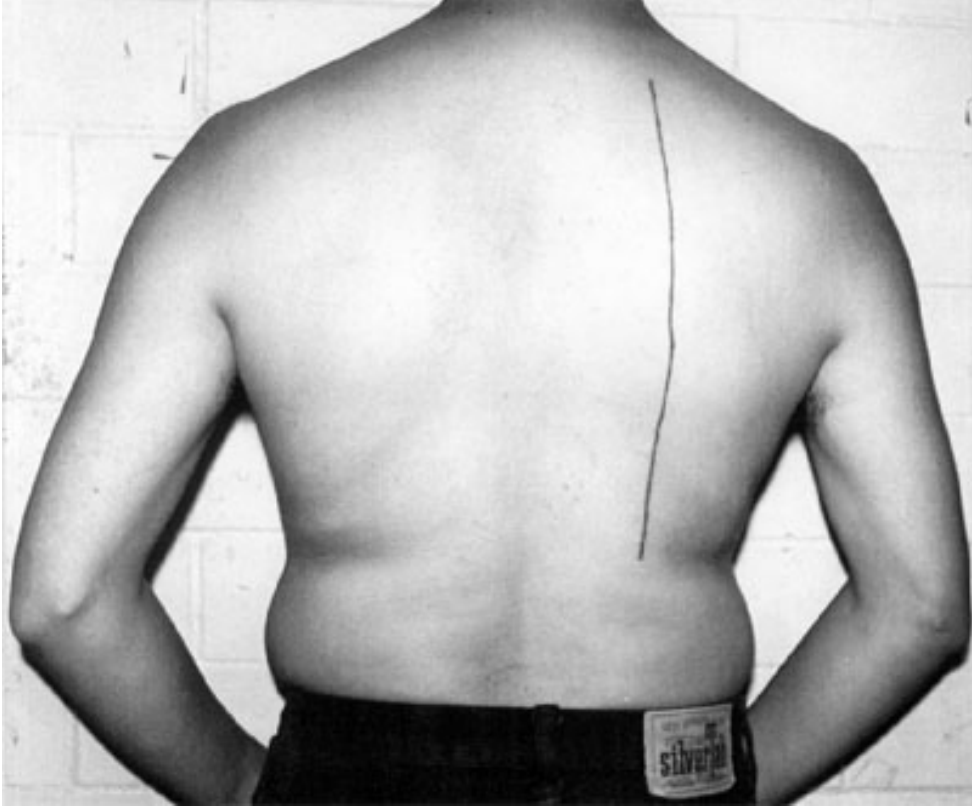
Aakash Nihalani, Varini gibi görsel illüzyonlar yaratarak, renkli bantlarla gerçekleştirdiği çalışmalarıyla, sokak sanatının postmodernist bağlamda değişimine katkıda bulunduğu söylenebilmektedir (Resim 3). Nihalani, izometrik dikdörtgen ve karelerle perspektifi kullanarak göz yanılsaması yaratmıştır. New York gibi büyük bir metropolde uyguladığı işleri ile insanlara günlük rutinlerinden eğlenceli kaçış anları yaratmaya, şehirlerin sıkıcı ve yoğun ortamında izleyiciyle etkileşimli, esprili bir oyun alanı sağlamaya çalışmıştır. Çalışmalarında yarattığı mekânlarla, beklenmedik anlarda insanları yaşadıkları gerçeklikten koparıp oyuna davet eder gibi görünmektedir. Aynı zamanda kentsel peyzajı pozitif ve negatif boşluklarla manipüle ederek alternatif bir vizyon oluşturmaya çalışmıştır. Bantları kalem gibi kullanarak duvarlarda, kaldırımlarda perspektif yanılsama yaratan çizimler yapmıştır.

Resim 3. Aakash Nihalani, 2013.

Yeni nesil Meksikalı sanatçı Santiago Sierra, kapitalizmin, sömürünün sonucunda duygularını yitirmiş, satın alınabilecek bir ürün olarak, insan bedeninde bambaşka bir çizim deneyimi oluşturmaktadır. Çalışmalarında yer alan insanları göçmenlerden, evsizlerden seçip, para karşılığında kendi performanslarında kullanmıştır. Bu politik yaklaşımı ile itaat-iktidar, kapitalizm-para ilişkilerini sert bir dille ve yalın anlatımla eleştirmiştir. Sierra'nın, *Parası Ödenmiş Kişiye 30 cm Çizgi Dövmesi* (Resim 4), *Parayla Tutulmuş 6 Kişi Üzerine 250 cm Çizgi Dövmesi* (Resim 5), *4 Kişi Üzerine 160 cm Çizgi Dövmesi* adlı bu üç çalışmada insanların sırtlarına çizgi biçiminde dövmeye yapmıştır. 1998 yılında gerçekleştirdiği *Parası Ödenmiş Kişiye 30 cm Çizgi Dövmesi*, onun ilk çizgi dövmesi aynı zamanda da para karşılığında bir göçmeni kullandığı ilk işi olmuştur. Tüm hayatı boyunca bu çizgi dövmesi ile yaşayacak olan göçmen 50 dolar karşılığında bu işi kabul etmiştir. 1999 tarihli, *Parayla Tutulmuş 6 Kişi Üzerine 250 cm Çizgi Dövmesi* çalışmasında ise, 6 tane işsiz genç erkeği 30 dolara kiralayarak, yan yana dizip, sırtlarına kesintisiz yatay bir bütün çizgi dövmesi yapmıştır. 2000 yılında ise *4 Kişi Üzerine 160 cm Çizgi Dövmesi*'nde ise 4 tane eroin bağımlısı hayat kadını tek atışlık eroin karşılığında kiralamış, yine yan yana dizerek sırtlarına yatay çizgi dövmesini uygulamıştır. Kapitalizmin yarattığı istismarları kullanarak, yokluğun sebep olduğu saçma eylemlere dönüştürerek, acıtan gerçekleri göstermeye çalışan Santiago Sierra, gerçekleştirdiği bu çalışmalarda çizgiyi bir damga olarak kullanmıştır.

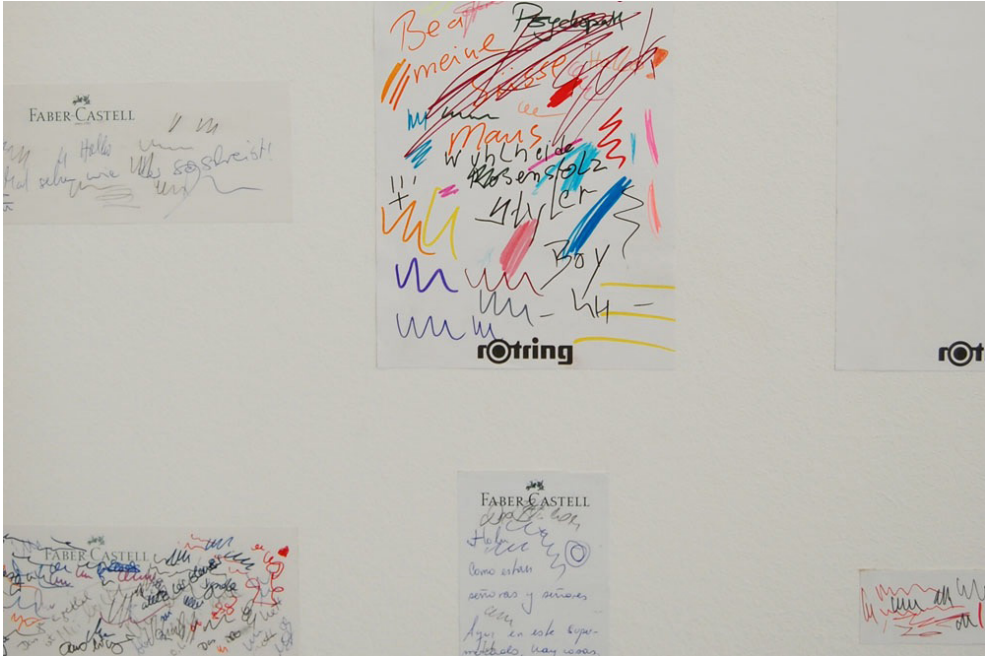

Resim 4. Santiago Sierra, Line of 30 cm Tatoed on a Remunerated Person / Parası Ödenmiş Kişiyeye 30 cm Çizgi Dövmesi, 1998.

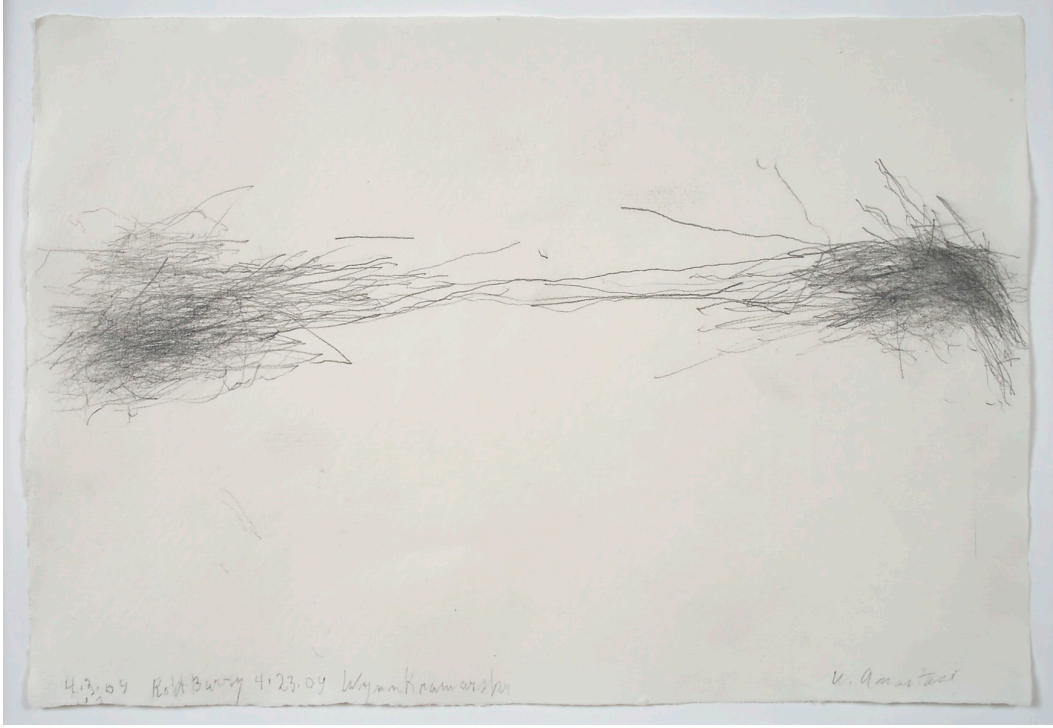
Resim 5. Santiago Sierra, 250 cm Line Tattooed on 6 Paid People / Parayla Tutulmuş 6 Kişiyeye 250 cm Çizgi Dövmesi, 1999.

Avangardın ruhu ve postmodernizmin isyankâr eleştireliliğini harmanlayan Ceal Floyer, kırtasiyelerden topladığı kâğıt işleri sergilemiştir. Floyer'in, *Kâğıt Üzerine Kalem* adlı çalışması (Resim 6) kırtasiyelerdeki kalem deneme kâğıtlarından oluşan büyük bir koleksiyondur. Floyer postmodernizmin çok sesliliğini kullanarak, minimalizm ve kavramsal sanat üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanatın doğası hakkındaki bilmece, Floyer'in en temel beslendiği alandır. Floyer çalışmalarında tanıdık malzemeler ve nesnelere kullanır. Amatör bir duyarlılıkla çalıştığı işlerinde gelişmiş bir farkındalık göze çarpmaktadır. Amatör bakışa sahiptir ama asla naif değildir. Floyer'in çalışmaları basit gibi gözükür hatta izlenecek bir şey yokmuş gibi gelir, ancak temsilen niteliği ya da sanat olup olmadığını düşündürten ve zihnimizi farklı bakabilmek için zorlayan ve çizimi algılayışımızı yıkan çalışmalar olduğu söylenebilir.

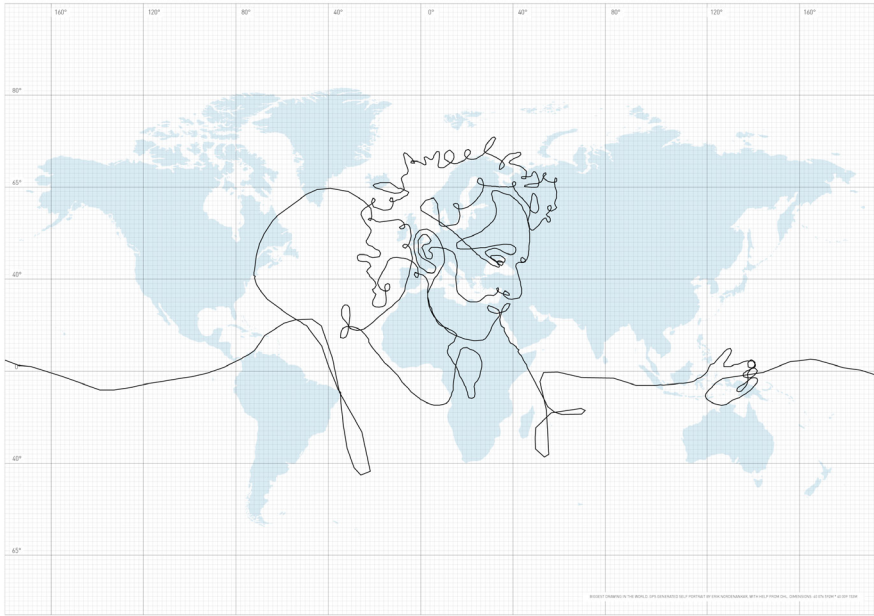
Resim 6. Ceal Floyer, Pencil on Paper / Kağıt Üzerine Kalem, (ayrıntı), 2007.

Minimalist ve kavramsal sanatçı William Anastasi'nin çalışmaları fizik, müzik ve sosyal düşünce disiplinleri arasında gezinir. Anastasi, tesadüfi yaratma biçimi ile büyüleyerek ve bilinçli duyuşal tepkileri engelleyerek işlerini bu duyuşal yönden sapsapmadan gerçekleştirmiştir. Anastasi, *Ses Çizimleri* adıyla gözlerini bağlayarak klasik müziğin arka planındaki "gürültü"nü çizerek ya da metroda giderken sesi önleyici kulaklıklar takarak sadece metronun hareketini hissederek yaptığı (Resim 7) *Metro Çizimleri*'nin yanı sıra, *Cep Çizimleri*, *Tiyatro Çizimleri*, *Açılan Çizimler* gibi pek çok deneysel çizim çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalarındaki tesadüfü, bakarak yaptığı kontrollü çizimlerden çok daha çekici bulur ve bakmadan yaptığı çizimlerin estetik sonuçlarının da daha başarılı olduğunu düşünmüştür. Anastasi için çizimin anlattıkları çok daha değerlidir ve çizim çalışmalarının ana aracıdır.

Resim 7. William Anastasi, *Untitled / İsimsiz, (Metro Çizimleri)*, 1993.

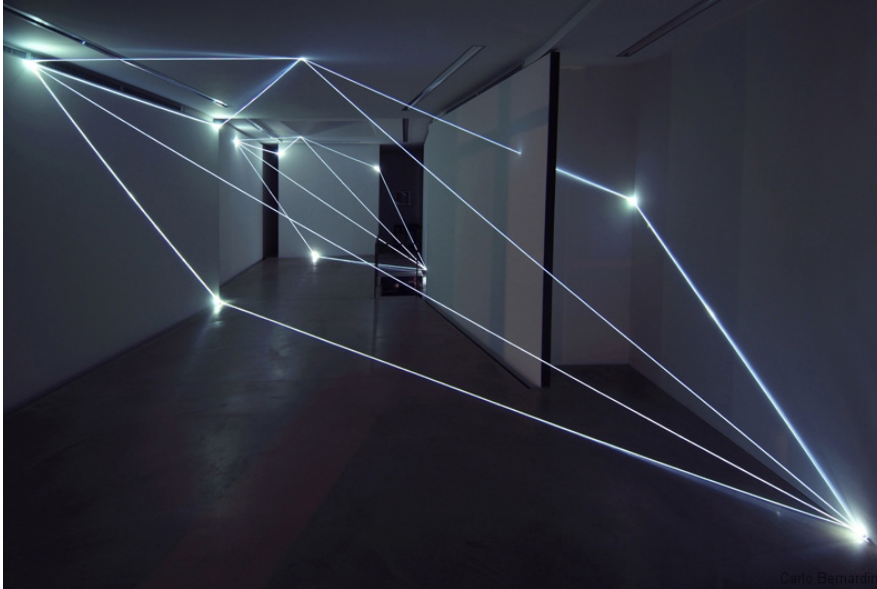
İsviçreli sanatçı Eric Nordenankar, farklı bir amaç için geliştirilmiş GPS uydu cihazını, dünya haritasına portresini çizmek için bir proje oluşturarak kullanımını farklılaştırmayı düşünmüştür (Resim 8). Nordenankar'ın tüm dünyayı kucaklayan portresini oluşturmak için, bir çantanın içine yerleştirilen GPS cihazının 55 gün boyunca UPS kargo firmasına verdiği koordinatlarda ilerlemesi ve sonunda çantanın Nordenankar'ın yaşadığı şehir olan, Stokholm'e geri gelmesi planlanarak çizimin

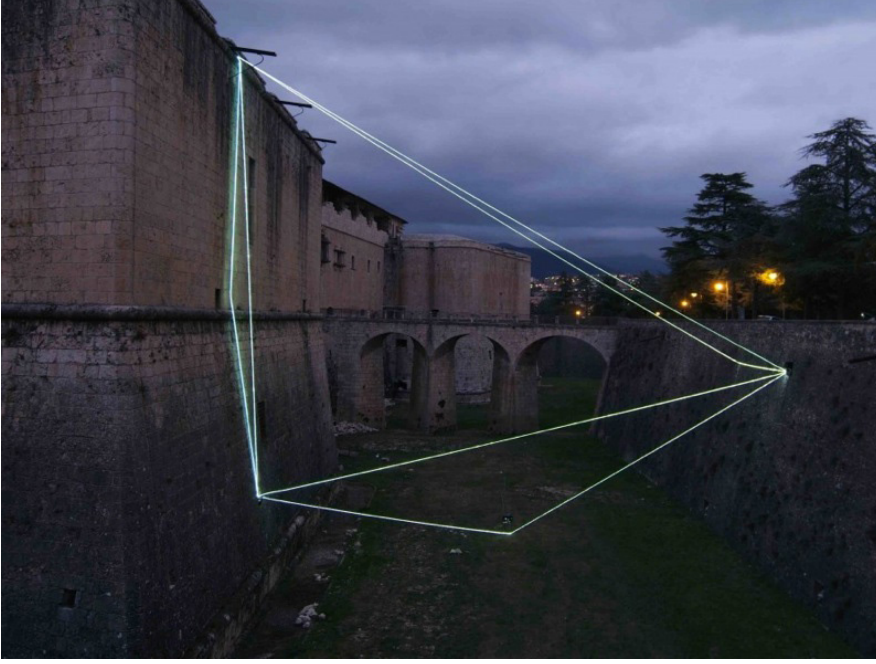
Resim 8. Erik Nordenankar, *Self-portrait / Otoportre*, 2008.

tamamlanacağı öngörülmüştür. GPS cihazının bulunduğu çanta, 62 ülke, 6 kıta geçip 110 bin kilometre uzunluğunda kesintisiz bir çizgi oluşturarak dünya turunu gerçekleştirecekti, ancak çalışma proje bazında kalmıştır ve Nordenankar projesini teknik yetersizliklerden dolayı gerçekleştirememiştir. Tüm bunların ötesinde yeni neslin özgür düşünebilme sınırlarının ne kadar geniş olduğu, her türden ve alandan materyali bu düşünce yapısı ile kendi sanatsal yaratıcılıkları için kullanabilme becerilerinin olduğu, uyum sağlama yetenekleri gelişkin yeni bir nesille karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

İtalyan sanatçı Carlo Bernardini, fiber optik kabloları kullanarak karartılmış mekânlarda, (Resim 9) ya da dış mekânlarda geceleri sergilediği (Resim 10) geometrik çizimler çalışmalarını oluşturmaktadır. Bernardini, fiber optik kablolarla fiziksel mekânlar oluşturmaktadır. Çalışmalar, siyah kâğıt üzerine beyaz kalemle yapılmış çizim gibi durmaktadır. Işık, çizgi, gölge ile neyin hayali neyin gerçek olduğu arasındaki ince fark üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Fiber optik kablonun ışığı ile karanlık boşlukta çizgilerden oluşturulmuş mekân, izleyici bakış açısını değiştirdiğinde, çizimin farklılaşmasıyla tanımlanamaz mekân algısının içinde kaybolmaktadır. Bu ışık çizimiyle oluşturulmuş yerleştirme, duvarları geçerek sergilendiği mekândaki diğer alanlara doğru genişler ve izleyicinin zihninde mekân algısını inşa ederek oturtmaya çalışırken bir yandan da ışığın büyüleyici atmosferinde kaybolmalarını da sağlamaya çalışmaktadır. Işık çizimi, tüm alanı kaplayarak birleştirmektedir. Duvarlardan zemine çarparak, mekândan mekâna birleşerek, geçirgen bir alan fikrini zihinlerde oluşturmaktadır. Görsel dili olarak fiber optik kabloları kalemi, mekânları da kâğıdı olarak kullanan Bernardini, çizim fikrini teknoloji ile geliştirmiş, özgürleştirmiştir.

Resim 9. Carlo Bernardini, *Progressive code / Aşamalı Kod*, 2010.

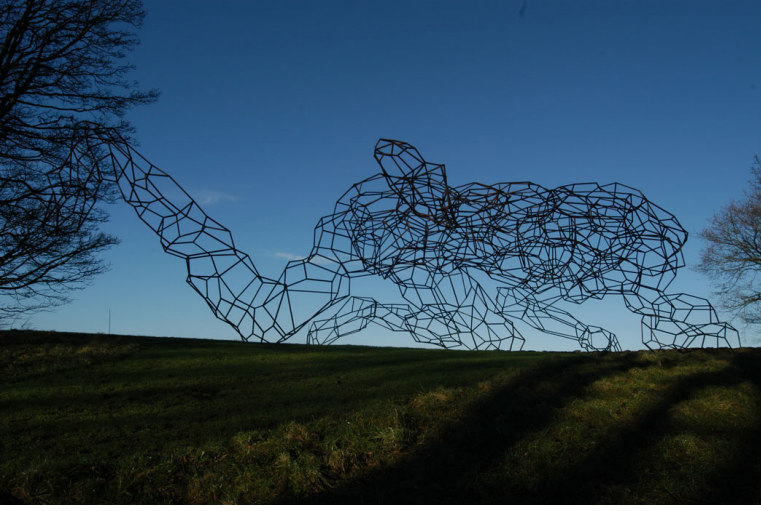

Resim 10. Carlo Bernardini, *Matter is the Vacuum / Cisim Boşluktur*, 2011.

İngiliz heykeltıraş Antony Gormley, figür çalışmaları ile bilinen ve duyguların, düşüncelerin, davranışların sanat alanında nasıl tanımlanabileceği üzerine çalışarak, geometrik form yaklaşımıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır. *Firmament / Gökkubbe* (Resim 11) projesinde geometrik formların çizgisel birleşimi ile oluşturduğu kompozisyonunda, hem bir figürü hem de gökyüzündeki takımyıldız haritasını oluşturmaktadır. Bina boyutlarında oluşturulmuş bu çalışmada, gökyüzünün düzenli olmayan çokgen yapısı ile izleyicinin üzerinde yükselirken, hem klostrifobik bir

Resim 11. Antony Gormley, *Firmament / Gökkubbe*, 2008-2010.

Resim 12. Antony Gormley, Firmament / Gökkuşbu, 2008-2010.

mekân hem de bir peyzaj duygusunu yansıtmaya çalışmaktadır. Gormley'in metal konstrüksiyondan oluşturduğu çalışmaları genellikle boşluğa yapılmış çizimler gibi gözükmetedir (Resim 12).

İngiliz sanatçı David Shrigley'in nerdeyse karikatüre varan çalışmaları çizim fikrinin değişiminin önemli örneklerinden sayılabilir. Shrigley'in çizimi akademik eğitimden uzak, hatta düz çizgi çizebilmek için cetvel kullanan ve çizimlerine yazılar ekleyen bir amatör izlenimi vermektedir (Resim 13). Shrigley, faydasız ve tuhaf konularla mizah yapar ve bu günümüz sanatında yeni neslin kendini bir önceki nesilden ayırdığı en önemli noktadır. Bu noktada Avangardın içinde yer alan ve Dubuffet'in resimleri için söylenmiş ancak pek çok sanatçının içine dâhil olduğu, Picasso'nun primitiv çizimleri

Resim 13. David Shrigley,Untitled / İsimless, 2007.

Resim 14. David Shrigley, *Untitled / İsimli*, 2007.

ya da Duchamp'ın resim yerine hazır nesne kullanarak yaptığı yol ayrımı gibi, Aykırı Sanat teriminin günümüz yeni nesline nasıl yön verdiği de görülmektedir. Fransızca “Ham Sanat”, “Kaba Sanat” terimlerinden yola çıkarak “Aykırı Sanat” terimini sanat eleştirmeni Roger Cardinal 1972 yılında Jean Dubuffet'in işleri için, var olan kültürün ve sanat anlayışının dışındaki olarak tanımlamış ve bu terimi Dubuffet'in işleri için kullanmıştır. Bu Aykırı Sanat olarak adlandırılan türde akademik ve estetik olarak yer alan tüm kurallar yok sayılır, tıpkı bir çocuğun yaptığı çizim gibi, ya da sezgileriyle etrafındakileri çizen mağara insanı gibi, ki bu yeni neslin en önemli öncü anlayışından biridir.

Shrigley'in bu aykırı sanat anlayışında iki önemli nokta vardır: sınırlı teknik kullanımı ve garip bakış açısı (Resim 14). Shrigley, çalışmalarını sezgisel olarak yaptığını ve aslında her şey ve hiçbir şey hakkında olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendi çalışmalarını için de “aykırı sanat” terimini değil, kendi terimi olan “sanatsız tarz”ı kullanmıştır.

Sonuç

Çizim ve çizme eylemi geçmişten bugüne kendi işlevsel, anlamsal boyutunu daha da katmanlaştırmış, özellikle de hem teknik hem de medium zenginliğiyle sınırları olmayan bir alana dönüşmüştür. İnsanlık tarihinin ilk iletişim aracı olarak kullanılan çizim, aynı zamanda sanatın da ilk mediumu ve temel taşı olmuştur. Özellikle, Ortaçağ, Rönesans ve Aydınlanma Çağına kadar yaşanan süreçte, aristokrasinin, sarayın, kilisenin tercihiyle de boya resmi öne çıkmış, bu dönem yapılan çizimler daha çok yapılacak olan resimlerin bir alt yapısı, ön eskizi olarak kalmıştır. Modernizmin ilk yıllarıyla birlikte özgün bir dil olarak karşımıza çıkan çizim, özellikle avangardın isyankâr, anarşist yapısıyla birlikte sadece görünür olmakla kalmayıp, aynı zamanda

yeni yöntemler, farklı malzemeler ile de görsel ve düşünsel olarak bağımsızlığını kazanmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan, yeni neslin çizimlerinin nasıl bu kadar özgür ve yenilikçi yaklaşımla ele alındığı sorusunun yanı sıra, çizimin de kendi özerkliğine nasıl kavuştuğu sorusu araştırma konusunun temel problematiği olarak giriş bölümünde belirtilmiştir. Bu çalışmada yeni neslin çizim alanındaki özgürleşmesinin ve çizimin özgün bir dil olarak biçimlenmesinin temellerinin Romantizm ile şekillendiği tespit edilerek, Avangard dönemde bağımsızlığına kavuştuğu, postmodernist paradigma ile şekillenen eklektik yapı sayesinde yeni nesil sanatçıların özgürce üretimlerde bulunduğu sonucuna varılmıştır. Küreselleşen dünya ve teknolojilerin gelişmesi ile sanatçının el yeteneğini, sanatçı duyarlılığını ortadan kaldıran yeni teknolojiler, sanatçı-yapıt-yaratı ilişkisine yeni bir boyut kazandırdığı gibi, yeni sorunsallıklarda hâlâ tartışılabilirliğini sürdürmektedir. İngilizcedeki “drawing” kelimesi günümüzde çizimle yapılan eserleri tanımlamanın, konuyu algılamak için daha doğru olacağı iddiasının nedeni; özellikle desen kelimesinin anlamının bugünün sanatında karşılığını bulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma detaylandırıldıkça görülmektedir ki, Modernizm’e kadar olan süreçte bir şeyleri betimlemek için yapılan çalışmalara desen dendiği gibi, akademilerde çizme yeteneğini geliştirmek için yapılan çalışmalara da desen denmekteydi ve hala da bu durum devam ettiğini söylemek mümkündür. Modernizm’den sonra ise sanatçılar desenlerini artık özgün birer yapıt olarak üretmelerine karşın, belirtmiş olduğumuz kavramların özellikle de günümüz sanatındaki yeni gelişmelerle birlikte daha da karmaşık hale geldiği söylenebilir.

Desen–(çizgi resim): Desen sözcüğü Fransızcadan dilimize aktarılmıştır. Kuruşun kalem, uç, tuşe, kömür kalem vb. İle yapılan renkli ya da renksiz, tonlu ya da tonsuz çizgi resimlere denir. Desenler iki kısma ayrılır: 1- Bizzat eser olarak yapılanlar. 2- Bir başka sanat eserinin yapılmasında ön çalışma anlamında olanlar (etüd ve eskizler gibi).

Eskiz: Bir resmin, heykelin ya da mimari eserinin kafadaki tasarımını veren taslağı. Eskiden eskiz yalnız çizilmiş bir taslak olarak anlaşılıyordu. Bu gün ise bu sözcük heykel ve mimari taslaklar için de kullanılmaktadır.⁸

Adnan Turani’nin yukarıda desen ve eskiz için yapmış olduğu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, Turani’nin tanımlaması modern süreci kapsarken artık bu tanımlama özellikle altmış sorası yapılan sanatı karşılayamamaktadır. Çünkü bu günün sanatında çizim artık kendi özerkliğine kavuştuğu gibi kendi saf anlamıyla da bağlam üreterek, yeni stratejileri belirleyen yeni anlam katmanları oluşturan özerk bir yapı ile varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın giriş bölümünde “drawing” kelimesinin özellikle “çizim” olarak çevrilmesi ve bu kelimenin önerilerek öncelenmesi, tüm çizim örneklerinin bu tanımlama ile ilerlendiğinde ne kadar geniş bir çerçeveye yayıldığı görülmektedir. Sanat alanına ait terminolojide ifade bulduğu şekliyle desen kelimesinin eskiz,

⁸ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.30, 33, 40.

etüd, taslak gibi diğer çizim anlatisallığı üzerinden tarif edilen yapıları da geri plana attığından bahsedilebilir. Dolayısıyla, günümüzde sanatçıların bağlam dâhilinde etüd, eskiz, taslak gibi yapıtları da kendi özerklikleriyle bizatihi sanat nesnesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak çizim kelimesinin, bu tanımların özerk varlığını da inkâr etmeden, daha kapsayıcı olması sebebiyle kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, desen, eskiz, etüd, taslak gibi çoklu anlamlara sahip kelimelerin sanat alanında tek bir kelime ile ifade bulmasıyla kapsamının genişleyeceği, çizim kelimesinin kullanımı ile gerçekleştirilen çalışmaların yanlış değerlendirilmesinin ve yanlış adlandırılmasının engellenmiş olacağı sonucu önerilmektedir.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean. *Sanat Komplosu*, Çev. Elçin Gen, Işık Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Bell, Julian. *Sanatın Yeni Tarihi*. Çev. U. Ceren Ünlü, Nurçin İleri, Rana Gürtuna. İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, 2010.
- Bleyl, Matthias. “Zeichnung- was ist das eigentlich?” *Kunst Forum*. 196 (April-Mai 2009): 73-79.
- Foster, Hal. *Gerçeğin Geri Dönüşü: Yüzyılın Sonunda Avangard*. Çev. Esin Hoşsucu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.
- Turani, Adnan. *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Turner, Jane. *The Dictionary of Art*. New York: Macmillan Publishers Limited, 1996.

New Generation Drawing

MÜGE AKÇAKOCA

Abstract: *In the latest years drawing has accelerated and stand out as a frequently used form through contemporary art scene. Because of that, when examined the rise of drawing globally and the variety of productions of the contemporary drawing artists, the words and definitions used for drawing in Turkish language are limited and insufficient. So that, the English word “drawing” is defined and explained why the word “çizim” has been chosen for the equivalent of the word drawing by comparing the Turkish definitions. Examples chosen for this work are chosen and examined to reflect the variety by scanning the word drawing. Examples shows how differentiated both the definition and the perspective of drawing. In conclusion, it is pointed out that in Turkish language there are multiple words that has multiple meanings used instead of drawing. Such as; pattern, sketch, study, draft. However, this variety of words are making ambiguity in the language. Instead of the use of these multiple words it has been suggested to use the word “çizim” on the fields of art.*

Keywords: *Drawing, Art, New generation, Postmodernism.*

Sosyal Bilimlerde Bir Disiplin Olma Sürecinde İletişim Bilimleri ve Felsefe İlişkisi

GÖKSEL AYMAZ

gokselaymaz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3520-0163

Öz: Sosyal bilimlerde kendini özgün bir disiplin olarak geliştirme yönünde ilerleyen iletişim bilimleri, felsefe ile henüz doğru bir ilişki kuramamıştır. Fakat bu sorun, sosyal bilimlerde “olgu”nun tanımlanmasına ilişkin epistemolojik güçlükten gelen genel bir sorundur. Sosyal bilimlerdeki “pozitivist”, konvansiyonalist ve “realist” epistemolojilere karşılık gelen “izleyici araştırmaları”, “söylem analizi” ve “eleştirel yaklaşım” gelenekleri, iletişim araştırmalarının felsefeyle ilişkisindeki farklı perspektifleri ifade eder. Makalemizde, kitle iletişim teorisinin bıraktığı mirasın, iletişim bilimcilerde iletişim pratiği üzerine “karmaşık perspektifler” sunmakta olduğu ortaya konulmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde, kendini özgün bir disiplin olarak konumlandırma arzusundaki iletişim bilimlerinin onu felsefeyle yakın ilişkiye sokacak perspektifi benimsemek durumunda olduğu öne sürülmektedir. Bunun dayanağı olarak, sosyal bilimlerin kökensel olarak bir “sosyal olgu” bilimi değil, “sosyal oluş” bilimi olduğu gerçeğinden hareketle, olguların alanı olan iletişim biliminin ilkelerin alanı olan felsefe ile her zaman yakın ilişki içinde olması gerektiği söylenmektedir. Bu bağlamda, “realist” epistemoloji ve “eleştirel yaklaşım” önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: İletişim bilimleri, Felsefe, Sosyal bilimler, Olgu, Epistemoloji.

Giriş

İletişim araştırmalarının başlangıcı olarak kabul edilen, okuryazarlığın arttığı, günlük gazetelerin yaygınlaştığı on dokuzuncu yüzyılda, kitlesel medyanın, toplumun duygularını “akıldışı bir kalabalığın karakteristiklerini gösterdiği bir noktaya kadar körüklenme yetisinin bir kanıtı” olmuş olan ünlü Dreyfus davası¹, ahlâk ve siyaset felsefesinden bağımsız düşünülebilir mi? Veya, dijital teknolojinin görsel, işitsel, yazınsal bazı veri yapılarını ve pek çok unsuru “ağ ortamı” içerisinde bir araya getirerek ağ kullanıcılarını “sanal uzamın zamansız katmanında” birbirlerine erişimlerini sağlayarak iletişime sokan “hipermedya”², varlık felsefesinin ilgi alanı dışında

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

1 Kurt Lang, “İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi”, Erol Mutlu (der. ve çev.), *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2005, s.29.

2 Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev., Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.59 ve 609.

tutulabilir mi? Aslında en genel düzeyde şunu sormak gerekir: Sosyal bilimlerde içinde kendini özgün bir disiplin olarak geliştirme yönünde ilerleyen iletişim bilimlerinin, birçok özgül hipoteze sahipken, “atom tablosu veya evrim gibi büyük bir kuramın yokluğundan” sıklıkla yakınması³, onun felsefe ile henüz doğru bir ilişki kuramamış olduğunu göstermez mi, alanda büyük bir kuramın yokluğu alanın felsefe ile olan ilişkisiyle alakalı değil midir?

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, iletişim bilimleri ile felsefe birbirleriyle ilgili alanlardır fakat aralarında bu ilginin gerektirdiği tarzda ve nitelikte doğru bir ilişki henüz kurulamamıştır. Bu sorun, esasen, iletişim bilimlerinin de içinde yer aldığı sosyal bilimlere ait genel bir sorundur, sosyal bilimlerin felsefe ile doğru bir ilişki kuramamış olmasından kaynaklanan bir sorundur.

İletişim konusu, modern toplumları kendisine araştırma nesnesi yapmış olan sosyal bilimlerin ilgi alanına biraz gecikerek girdi. Oysaki modern dünya dediğimiz günümüz gerçekliği, yerkürenin insani deneyimler açısından bütünleşmiş tek bir mekân haline gelişle karakterize olmuştur ve bu ise Gutenberg matbaasından itibaren, gelişiminde kitle iletişim araçlarının önemli pay sahibi olduğu bir süreçtir. Bu nedenle, aslında modern dünyanın araştırılmasında medyaya merkezi bir yer vermek gerekiyordu.⁴ Böyle olmasına rağmen, sosyal bilimler için kitle iletişim araçları televizyon çağına kadar marjinal bir konu olarak kaldı. O zamana dek klasik sosyal teori, kapitalizm, bürokrasi, otorite, yabancılaşma, anomi vb. gibi moderniteye ait meseleler yanında kitle iletişim araçlarını “marjinal bir görüngü” olarak değerlendirmiştir.⁵ 1950’li yıllar, gerçek televizyon çağının başladığı yıllardır⁶ ve etkileri görmezden gelinemez bir hâl aldığı için kitle iletişim araçlarına ilgi duymaya başlayan sosyal teori için bu yıllar modernliğin sorgulandığı post-modernlik çağını ifade ediyordu. Dolayısıyla, sosyal bilimler, ilgi duymaya başladığı kitle iletişimini post-modern eğilimlerle inceleyip değerlendirecekti. Post-modern eğilim ise, sosyal bilimlerde “bilim”den “felsefe”ye, “gerçeklik”ten “dil”e, “teori”den “söylem”e doğru bir geçiş, bir kayma demektir. Sonuçta, iletişim bilimleri için bu talihsiz bir başlangıç, felsefe ile talihsiz bir ilk buluşma olacaktır.

Sosyal Bilimler ve Felsefe: Ampirik ve Teorik Bir Nesne Olarak “Olgu”

Sosyal bilimlerin konusu, en genel ölçülerde kabul edilen, en tarafsız nitelikteki ifadeyle, *sosyal olgular*dır, yani sadece toplum değil, toplumsal belirlenişe sahip olan, toplumsal olarak belirlenmiş her şeydir. Sosyal olgu, toplumsalın bilgisinin bölünebilir en küçük maddesidir ama tüm hakkında bilgi verir, tümü kapsayıcıdır. Mesele, tümü kapsayan bu temel birime nasıl yaklaşılacağı, nasıl ele alınacağına dairdir. Fa-

3 Steven H. Chaffe ve Charles R. Berger, “İletişim Bilimci Ne Yapar?”, Erol Mutlu (der. ve çev.), *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2005, s.52.

4 John B. Thompson, *Medya ve Modernite*, çev., Serdar Öztürk, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s.9.

5 Nick Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, çev., Göze Orhon, Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yayınları, 2008, s.13-15.

6 Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıçından Günümüze Medya Tarihi*, çev., Esra Atuk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.264.

kat sosyal olgunun tanımlanmasının, sosyal bilimlerde hep epistemolojik bir güçlüğü olmuştur.

Doğa bilimlerindeki başat geleneğin pozitivist olması gibi, sosyal bilimlerin tarihsel gelişiminde de başat epistemolojik eğilim pozitivisttir. Pozitivist için bilimsel bilgi, doğruluk ve yanlışlıkları deney ve gözlem yoluyla sınanabilen, genel ve evrensel yasalar içinde geliştirilebilir. Sosyal olguların pozitivist açıklaması, ele alınan olgunun bir düzenliliğin örneği olduğunu ispattan ibarettir. Ele alınan olgu, bilinen belirli öncül koşulların (sebeplerin) gerçekleşmesi halinde, genel yasaların varlığı nedeniyle, beklenen belirli sonuçların ortaya çıkışı olarak açıklanmaktadır. Pozitivist için bilimsel bilginin objektif temelini sağlayan, sadece ve sadece deney ve gözlemdir. Dolayısıyla bilginin kaynağı da, sadece ve sadece deneyimlenebilir ve gözlemlenebilir olandır.

Pozitivizme en büyük ve radikal eleştiri (varoluşçuluktan anarşizme, dilbilimden yapıbozumculuğa dek pek çok akımda nüanslarla varlık gösteren) *konvansiyonalist epistemoloji*den geldi. Konvansiyonalizm, bilimde her türlü yasayı ve evrenselliği reddeder. Onlara göre bilimsel bilgilerin pek çoğu bilimcilerin kendi kurguları, kendi inşalarıdır. Başka bir deyişle, bilgiler neyin gerçek olduğunu belirlerler. Fakat konvansiyonalistler tam da bu noktada kararlı eleştiricisi oldukları pozitivistlerle aynı hizaya gelirler. Zira pozitivistlere göre de sosyal bilimcinin sosyal eyleme verdiği anlam ve onu tanımlamakta kullandığı kavram eylemin sahibininkinden (failinkinden) farkı olmamalıdır. Bu bakımdan, mesela, on dokuzuncu yüzyıl pozitivist Herbert Spencer ile yirminci yüzyıl yapıbozumcusu Gille Deleuze, Marx'ın "yabancılaşma", "yanlış bilinç" gibi kavramları kullanmış olmasının, onu, failerin kendi eylemleri için kullandıkları açıklamaları sistematik olarak dışarıda bırakmaya -yani bir yanlış- ittiği iddiasında birleşeceklerdir.

Hem pozitivist, hem de konvansiyonalist alternatifler karşısında *realist bilim anlayışı* ciddi bir seçenek olarak durmaktadır.⁷ Realiste göre nesnel gerçeklik diye bir şey elbette vardır; gerçeklik, bizim onlara ilişkin tasarımlarımızdan bağımsız olarak vardır. Dolayısıyla, bilimsel teori gerçekliği determine etmez, keşfeder. Sosyal bilimsel bilgi, toplumsal olanın betimlenmesidir, inşası değil. Bu onun konvansiyonalizmle ayrıldığı noktadır. Pozitivist görüşle ayrıldığı nokta ise bilimsel bilginin kuruluşuna ve amacına ilişkindir. Realiste göre bilimin önde gelen amacı, gözlenebilen ve deneyimlenebilen olguların ve olgular arasındaki düzenli ilişkilerin nedensel açıklamasını yapabilmektir. Bu açıklamalar, nedensel süreçlerin temelinde yatan toplumsal yapılar, kurumlar ve ilişkilere dairdir ve teori de bu toplumsal yapı, kurum ve ilişkileri betimlemekle görevlidir. Bir sosyal olgunun araştırma nesnesi yapılmasındaki amaç budur.

Realist bakış, Karl Marx'ın açıklıkla ve sistematik biçimde kullandığı bilim anlayışıdır. "Marx'ı realist olarak almanın sonucu, onu ya hümanist ve felsefeci ya da pozitivist ve

⁷ Pozitivist, konvansiyonalist ve realist bilgi teorileri hakkında detaylı bilgi için şu kaynağa başvurulabilir: Russel Keat ve John Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev., Nilgün Çelebi, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

bilimsel olarak görmekten birini seçmek durumunda kalmaktan kurtulmaktır.”⁸ Ancak, Karl Marx’ın sosyal teoride bir “klâsik” olarak taşıdığı değer bugünün düşünce dünyası için şüpheli bir konudur. Sosyal teorinin köklü bir revizyona ihtiyaç duyduğu ve böyle bir revizyonun sosyolojinin temel referans çerçevelerini oluşturan yazarların çalışmalarıyla başlaması gerektiği inancı⁹ yaygındır bugün. Sosyal teorinin klâsiklerinin, St.Simon, Comte ve Durkheim gibi “kurucular” ile Weber, Simmel ve Parsons gibi “geliştiriciler”in statüleri, onların çalışmalarıyla ortaya konulmuş olan kavram, kuram ve özellikle da paradigmlar, günümüz sosyal teorisinin neredeyse asli konusudur. “Sosyoloji, 19. yüzyıl paradigmasının üzerine bir şey koyabildi mi? Yeni bir teori geliştirebildi mi?” Sosyal teorinin güncel akımları, bu ve benzeri soruların muhatabı olmaktadır.¹⁰ Marx’ın statüsü ise, sadece bugün değil, her zaman “tartışmalı” idi.¹¹ Tom Bottomore’un “Marksizm ve Sosyoloji” başlıklı makalesine “Marksizmle sosyoloji arasında yüzyılı aşkın süredir yakın, huzursuz, çekişmeli bir ilişki devam etmekte” cümlesiyle başlamış olması¹², Marx ile sosyoloji arasındaki temel ve karakteristik ilişkiyi tanımlaması bakımından önemlidir.

Marx’ın yönteminin şüphe götürmez ölçüde bir sosyal bilim yöntemi örneği olmasına rağmen bu “bulanık”, bu “huzursuz/çekişmeli” ilişkinin sebebi şudur: Marx, sadece Olmuş Olan’la değil, Henüz Geçekleşmemiş fakat Olmuş Olan’da içerilmekte olan Mümkün Gelecek’le de¹³ ilgilenmiş, bakışını geleceğe yöneltmiş bir toplumbilimciydi. Marx’ın sosyal teori içindeki ezeli tartışmalı konumu, sosyolojide dinamik bir modernlik teorisi oluşturma çabasının yarattığı gerilimin ürünüydü. Güncel şüphenin nedeni de, yine bununla bağlı olarak, onun bu geleceğe yönelmiş bakışının bir “toplum projesi” içerdiğine, böyle bir projeyi içermek suretiyle “modernliğin koyduğu hedeflerin kovalanmaya ve araçlarının da uygulanmaya değer” olduğunu kabul

8 Keat ve Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, s.114.

9 Anthony Giddens. *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, çev., Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.20-21.

10 Bu konuya özel iki çalışma: Margaret M. Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev., Hayriye Erbaş, Ankara: Eos Yayınları, 2007; Stephen P. Turner (der.), *Sosyal Teori ve Sosyoloji: Klâsikler ve Ötesi*, çev., Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2008.

11 Daha 19. yüzyıl sonunda “Marksizm’in bilimsel durumu”nu tespit edebilmek için sarfedilen muazzam gayretler “devasa bir kaynakça” çıkartmıştı ortaya. 1900’de yapılan Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü Kongresi, baştan sona “tarihi maddeciliğin” tartışılmasına hasredilmişti. 1918-25 döneminde, Marx’ın sosyolojisinin çeşitli temaları üzerine “gayet önemli” 500’ü aşkın eser yayımlanmış, Almanya’da sadece Marx-Engels Institute’a 1920-24 arasında Marksizm hakkında 70’ten fazla doktora tezi sunulmuştu. (Tom Bottomore ve Maximilien Rubel, *Marx’ın Sosyolojisi*, çev., Zuhâl Bilgin, İstanbul: Çivi yazıları Yayınları, 2006, s.69-79.) C. Wright Mills de, modern sosyal bilimlerdeki çalışmaların çok büyük bir bölümünün Marx’ın eserlerine karşı açılmış bir tartışma olduğuna dikkat çeker. (C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, çev., Ünsal Oskay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s.132.) Bu durumu Eric J. Hobsbawm, klasikler çağında toplumbilimin başlıca konusunun, (toplumu devrimciileştirmek veya dönüştürmek bir yana) değişimin nasıl frenleneceği olmasına bağlıyor. İlerleyen dönemlerde de bunun toplumbilimin moda konusu haline geldiğini belirten Hobsbawm, toplumbilimin, günümüzde yirminci yüzyıl toplumbiliminin kurucu babası olarak adı sıkça Durkheim’la ve Weber’le anılan, fakat toplumbilimin tilmizlerinin bu etiketi her zaman kolaylıkla benimseyemediği Karl Marx’la ilişkisinin, bu yüzden bulanık olduğunu söylüyor. (Eric J. Hobsbawm, *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, çev., Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi, 1999, s.296.)

12 Tom Bottomore, “Marxizm ve Sosyoloji”, Tom Bottomore ve Robert Nisbet (der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev., Mete Tunçay ve Aydın Uğur, İstanbul: Verso Yayınları, 1990, s.34.

13 Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, Cilt 1, çev., Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.246-247.

ettiğine, dolayısıyla modernlikle aynı “suç”a ortaklık ettiğine¹⁴ dair post-modernist iddiaya sosyal teorinin de kendini inandırmış olmasıdır. Marx’ın sosyolojisine yönelik bugünkü şüphenin bir başka nedeni daha var ki sadece Marx’ı değil toptan sosyolojinin konumunu tehdit etmektedir. Güncel şüphe, “toplumsalın ve modernliğin sonu” tespitiyle sosyolojinin tümünden işlevsizleştirilişiyle de alâkalıdır. Post-modernist düşüncenin artık sosyolojinin karşısında anlayabileceği bir “toplumsal”ın kalmadığı yönünde bir iddiası vardır. Bu iddiaya göre, modernliğin bilimi olan sosyoloji, onun iflasi ve tükenişiyle birlikte tasfiye olmak durumundadır. Post-modern söylemin toplumun ve toplumsal olanın sonunu getirmesiyle artık sadece Marx’ın değil, tümünden sosyolojinin ölümü söz konusu edilmiştir.

Hiçbir şüpheye yer vermeksizin güvenle dile getirebiliriz ki, dünyayı yorumlamak değil değiştirmekle ilgilenen Marksçı eleştiri, temelden bir sosyal bilimdir.¹⁵ Zira, yine hiçbir şüpheye yer vermeksizin güvenle dile getirebiliriz ki, “Sosyal bilimin tamamı zorunlu olarak, toplumsal değişimin incelenmesidir. Başka bir konusu yoktur.”¹⁶ Çünkü sosyal bilim, Pierre Bourdieu’nün kendi uğraşına verdiği isim gibi, “özgürlüğün bilimi”dir.¹⁷

Yirminci yüzyılın çok okunan toplumbilimcilerinden Maurice Duverger, alanın temel eserlerinden olan “Sosyal Bilimlere Giriş” kitabında sosyal bilimlerin amacının ne olduğunu tanımlarken, konu hakkında “giderilmesi güç ve ağır tartışmalara” saptanıp kalmamak için, sorunu “kökensele açıdan” ele almanın uygun olduğunu belirtir ve bu maksatla sosyal bilimlerin *amacını* onun tarihsel gelişmesinde bulup tespit etmeye yönelir. Duverger’in ilk tespiti, sosyal bilimlerin köklerinde, en genel olgu olarak mevcut haliyle toplumun kendisinin *ne olduğu* değil de *ne olması gerektiği* üzerinde durulmuş olduğu ve (bu maksatla da) *olması gerekeni* gösteren ilkeler ve kuralların saptanmış olduğu gerçeğidir.¹⁸ Yani sosyal bilimler, kökensele olarak, bir *sosyal olgu* bilimi değil, *sosyal oluş* bilimidir. Toplumun ne olması gerektiğine odaklanan *sosyal oluş* perspektifi, Antik Yunan ve Aydınlanma düşüncesindeki kökleri itibarıyla bir *sosyal felsefe* idi. Bu felsefenin bilime doğru gelişmesinde rol oynayan şey de, “ideal bir sosyal örgütün ilkeleri üzerinde incelemede bulunabilmek için önce var olan sosyal örgütlerin incelenmesinin gerekliliği” idi.¹⁹ Bu nedenle sosyal bilimler, kökensele olarak, *olguların gözlemi* ile *ilkelerin gözetilmesinden* oluşan ikili bir yapıya sahiptir. Sosyal bilimlerin tarihi, bu sebeple, “filozofun tutumu ile gözlemcinin tutumu arasındaki, devamlı sayılabilecek nitelikteki, karşıtlık” üzerinde ilerlemiştir.²⁰ Köklerini Platon’da bulup Rousseau ve Montesquieu’ye dek gelen birlik arayışı, esasında, ilkelerin alanı olan felsefe ile olguların alanı olan sosyoloji arasındaydı. Sosyoloji biliminin kurucusu ve isim babası A. Comte, biri olguya diğeri ilkeye vurgu yapan “düzen ve ilerleme” kavramları üzerine kurmuştu bilimini.

14 Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev., İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s.336-339.

15 C. Wright Mills, *Marksistler*, çev., T. Hasan, İstanbul: Ağaoglu Yayınları, 1966, s.11-12.

16 Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, çev., Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.136.

17 Pierre Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, çev., Işık Ergüden, İstanbul: Kesit Yayınları, 1997, s.80.

18 Maurice Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev., Ünsal Oskay, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1999, s.9.

19 Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, s.10.

20 Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, s.11.

Felsefe ve sosyoloji ilişkisi, sosyal bilimlerin o denli temel bir meselesidir ki, alanın klasikleri arasında sayılan bazı isimler ve eserlerin teması tamamen buna ayrılmıştır. Birlik arayışının önemli bir ismi olan George Gurvitch, felsefe ile sosyoloji arasında yakın işbirliğinin zorunluluğunu dile getirmişti. Gerçekliğin ancak kavramsalın aracılığıyla kavranabileceğine inanan Gurvitch'e göre, bir toplumsal meselenin analizindeki tutarlılığı, olguların açıklanma tarzını felsefi tutumla karşılaştırarak ölçmek mümkündür.²¹ Konunun bir başka önemli ismi Peter Winch ise felsefenin doğası hakkında net bir bakışa sahip olmak ile sosyal çalışmaların doğası hakkında net bir bakışa sahip olmanın sonunda aynı yere varacağını söylüyordu, çünkü toplumla ilgili her değerli çalışma doğal olarak felsefi bir nitelik taşıyacak ve her değerli felsefe de yine doğal olarak toplumla ilgili olacaktır.²²

Gurvitch'in dikkat çektiği "olguların açıklanma tarzı" ile "felsefi tutum", ya da Winch'in söyleyiş biçimiyle "değerli çalışma" ile "değerli felsefe", aslında, sosyal bilimlerin kadim meselesi olan "ampirik gözlem" ile "teori" arasındaki ilişkiden söz etmektedir. Sosyal bilimlerin bilgi kaynağındaki temel birim, az önce de belirtildiği gibi, *toplumsal olgudur*. Bu sebeple, sosyal bilimlerin tarihinde ampirik gözlem ile teori hakkında kimi zaman öncelik kıyaslaması kimi zaman da uyum arayışı şeklinde süregelen tartışmalar, sosyal bilimlerin araştırma nesnesi olan olguların nasıl ele alınacağına ilişkindir.

Bu soru felsefenin bilgi teorisinden sosyal bilimlerin bilgi teorisine sirayet etmiş bir sorudur. Şayet takip etsek, ipin ucu elbette Antik Yunan düşüncesine kadar gider. Ama sosyal bilimlerin Aydınlanma düşüncesinin ürünü olduğundan, düğüm de esasen orada çözülmüştür aslında.

Aydınlanma düşüncesinin toplumsalın bilgisine dair motivasyonu, toplumun ne olduğu değil nasıl olması gerektiği yönündeydi ve bu da Cennet'i yeryüzüne indirme, Tanrı'nın öte dünya vaadini bu dünyada gerçekleştirme arzusunandı. Yeryüzünü insanlar için cennet kılma arzusu, insan aklını, gerçekliğin bilgisini ilahî semada değil, fâni dünyada aramaya yöneltmişti. Artık gerçekliğe dair bilgilerin kaynağı *doxa* değil, *episteme* idi. Bilginin kaynaklarındaki bu büyük devrim, Abelard, İbn Rüşd, Ockhamlı William, Dun Scotus ve Bruno gibi metafizikçiler tarafından hazırlanmış ve on altıncı yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlamıştı. Fakat kesin bir devrim değildi bu.²³ Tüm modern deneysel/bilimsel bilginin (*epistemenin*) gerçek atası Francis Bacon'dır. Onun gözündeki, deneye dayalı bilim gerçek bilim ve dolayısıyla deneye dayalı bilgi de gerçek bilgidir. Öğretisine göre, deney duyularla olur ve duyular da yanılmazdır. Bütün bilgilerin kaynağını duyular oluşturur, somut dünyanın bilgisini duyular aracılığıyla ediniriz. Buraya kadar onu Rönesans veya Aydınlanmanın burjuva dünyasından ayıran önemli bir fark yoktur. Bilgi teorisinin modern felsefedeki

21 Kadir Cangızbay (der), *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe*, Ankara: Ütopya Yayınları, 1999.

22 Peter Winch, *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*, çev., Ömer Demir, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.

23 Yüzyıl başlarında, 1520'lerde, "İnsanlar ölüm anında evrensel ruhta değil, evrensel madde içinde çözünür" diyen İtalyan Pomponace'nin ders verdiği Padua üniversitesindeki anatomi derslerinde, profesörün teşrih masasında kesip biçtiği kişinin ruhu için aynı dersliğe konulmuş bir kürsüde de keşişin biri dua ediyordu. (Bkz. Ernst Bloch, *Rönesans Felsefesi*, çev., Hüsen Portakal, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002, s.22.)

başlıca iki dalı, rasyonalizm ile ampirizm, insan aklının bağımsızlığını ilan eder ve -tüm yanılışlardan ve önyargılardan arınıp- onu kendinden ışık alarak dış dünyanın arı bilgisini elde etmeye yönelir. Bacon'ın ampirizmi ise, dünyayı dönüştürmeyi hedefe koyarak, "bilgi üzerinde güç kurmayı" amaçlar. Bacon için, değişen doğayı ve tarihsel evrimin özel koşullarını tanımak ve tanımlamak söz konusu olduğunda, rasyonel "uygulanamayan", ampirik de "eksik" bir kriterdir. Böylelikle devrimci bir anlayış geliştirmiş olur Bacon. Bu anlayışta gerçeklik deneyimlenebilir olanla sınırlı değildir, henüz deneyimlenmemiş olan da gerçekliğe dâhildir. Gerçekliğin eksiksiz bilgisine erişmek isteyen akıl, deneyimlenmemiş olana da ilgi duymak zorundadır.

Bilginin bu materyalist yönelişinden itibaren, deneyimlenmiş olan, yani *olgu*, sadece *ampirik obje* olmaktan çıkıp *teorik objeye* dönüşmüştür. Başlangıcından itibaren "Ampirik çalışma mı teori mi?" tartışmasına girmiş ve halen çıkamamış gözükten sosyal bilimlere gereken de budur aslında. Böylelikle, *bilimsel bilgi* ile *felsefi bilgi* arasındaki farklılaşma da fonksiyonel bağlılıkla telafi edilmiştir. Sosyal bilimlerin olguların gözlemi ile ilkelerin gözetilmesinden oluşan ikili yapısının modern temelleri de bu şekilde atılmıştır. Sosyal bilim teorilerinin Comte sonrası kurucuları, Durkheim, Marx, Weber, Saint-Simon, Simmel (vb.), çalışmalarının felsefi bir temele dayandığını açıkça göstermekten kaçınmamışlardır.

Ne var ki, Rosenau'nun deyimiyle, sosyal bilimlerin başında bir "postmodernizm hayaleti" dolaşmaktadır bugün. Bu "hayalet", sosyal bilimlerin epistemolojik kabullerini reddetmekte, metodolojik uzlaşımlarını çürütmekte, bilgi iddialarına direnmekte ve hakikatin her türlü versiyonunu bulanıklaştırmaktadır.²⁴ Bütün bunların sonucunda postmodernizm, sosyal bilimlerin araştırma nesnesi olan 'olgu'yu, gerçeklik bağlarından kopartarak sadece teorik bir nesneye dönüştürmüştür. Çünkü, "toplum bilimlerinde katı hakikat iddialarında bulunmanın modası geçmiştir, ama teori ihtiyacı merkezi önemdedir".²⁵

Demek ki, iletişim bilimleri ve felsefe ilişkisinde de, kitle iletişimini araştırmaya yönelik sosyal bilimsel girişim ve bu girişimin -kendi araştırma nesnesi olarak- iletişim olgusuyla ilişkisinin biçimleridir önemli olan.

Bir "Olgular" Olarak İletişim

İletişim çalışmalarının henüz yüzyılı aşmış tarihi, aslında düşüncenin iki binyıllık tarihinin kadim sorunlarından olan insan ve gerçeklik ilişkisine, başka bir deyişle, insanın gerçekliği algılama biçimlerine ilişkin sorunların taşıyıcısıdır. Gençleri yanıltıp yanlışa sevk edebileceği için "anlatıcılar" denilen kişileri siteden sürmeyi teklif eden toplumsalcı Sokrates'ten, anlatılanı değil anlaşılana önemseyen performansçı Lyotard, Deleuze ve Derrida'ya kadar gelen çizgi, insanların gerçeklikle ilişki kurma biçimlerinde rol oynayan medyumlara ilişkin belli başlı birkaç yargının tarihidir.

24 Pauline Marie Rosenau, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, çev., Tuncay Birkan, Ankara: Ark Yayınevi, 1998, s.21.

25 Rosenau, *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, s.152.

İletişim çalışmalarının kısa sayılabilecek tarihi elbette farklı biçimlerde de tasnif edilebilir ama Nick Stevenson'ın bu hususta belirlediği “üç paradigma” bizim için açıklayıcıdır. Birincisi, “izleyici araştırmaları” olarak anılan çalışmalarla oluşmuştur. İkinci paradigma, en bilinen örneğini Frankfurt Okulu ile İngiliz ve Amerikan Marksizmi'nin oluşturduğu, eleştirel yaklaşım olarak da anılan, “ekonomi politik” bakıştır. Paradigmaların üçüncüsü ise, kültürel pratikleri açıklama çabasıyla postmodernizm etrafında ayırt edilebilir bir düşünsel alan kurmuş olan, “anlam ve söylem analizi”ne yönelmiş çalışmalardır.²⁶ Graham Murdock da iletişim çalışmalarının teorik sorunlarından söz ederken bu üç paradigmaya denk gelen üç epistemoloji belirler: Ampirizm, gerçekçilik, yorumlama.²⁷ Stevenson'ın bu üç paradigması ve Murdock'ın üç epistemolojisi, bizim burada altını çizdiğimiz üç bilim anlayışının iletişim çalışmaları alanındaki temsilcileridirler. İzleyici araştırmaları ve ampirizm, pozitivizmi temsil eder; ekonomi politik bakış ve gerçekçilik, eleştirel sosyolojik yaklaşımı; söylem analizi ve yorumlama da konvansiyonel yaklaşımı. Stevenson, “sunulan üç paradigma arasında bir seçim yapmak zorunda” olmadığımızı, zira tartışılan araştırmacıların çoğunun “mevcut farklı yaklaşımların en az iki tanesini bir araya getirmekte” olduğunu söyler.²⁸ Doğal olarak, bilim anlayışları için de aynı şeyi söylememiz gerekiyor, o konuda da iletişim araştırmacılarından bazıları zaman zaman farklı iki anlayışı bir araya getirmiştir. Örneğin, toplumsal evreni incelerken politik ya da ahlâksal her tür düşünceden kopup sadece gerçekliği ölçmenin araçlarını bulup kullanmayı benimserken pozitivist ve fakat kavramları belirgin biçimde bir toplumsal eylem bilimine çekerken de sosyolojist Lazarsfeld, ya da iletişimi egemenlik ilişkilerinin kültürel bir biçimi olarak ele alıp medyatik kültürün kullanımı ile güç ilişkilerini yeni bir kuramsal çözümde bir araya getirirken sosyolog ve fakat medyatik iletilerin üretim anıyla alımlama anını birbirinden kopartırken (“incoding/decoding”) konvansiyonalist Stuart Hall gibi.

İletişim denilen toplumsal süreç, birçok disiplinin kesiştiği noktada yer alır. Bu sebeple, sosyoloji, felsefe, tarih, coğrafya, psikoloji, siyasal bilimler, etnoloji, ekonomi gibi sosyal bilimlerin farklı kollarının ilgisini çekmiştir. Kendini geliştirme aşamasında olan her disiplinin yaşadığı bilimsel meşruluk sorunu, sosyal bilimler içerisinde kendine yol arayan iletişim bilimlerinin de temel bir sorunu olmuştur; bilimsel meşruluk, sosyal bilimlerin bu özel alanının kuruluşu sırasında da onu meşgul etmiştir. “Bu durum onu, doğa bilimlerine ait ve benzerliklerden uyarlanmış şemaları benimseyerek, bilimsellik kazandıran modeller aramaya yöneltmiştir.”²⁹ İletişim bilimleri literatürünün oluşmaya başladığı ilk evre, “pozitivistik bir toplum bilimi pratiği tarafından” biçimlendirilmiştir.³⁰ Bu da demek oluyor ki sosyal bilimlerdeki

26 Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, s.19.

27 Graham Murdock, İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri, Mehmet Küçük (der. ve çev.), *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınevi, 1994, s.373.

28 Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, s.346.

29 Armand Mattelart ve Michèle Mattelart, *İletişim Kuramları Tarihi*, çev., Merih Zillioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.7.

30 Hanno Hardt, *Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması*, Mehmet Küçük (der. ve çev.), *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınevi, 1994, s.1.

başat geleneğin pozitivist olması gibi, iletişim bilimlerinin tarihsel gelişiminde de başat epistemolojik eğilim pozitivisttir.

İletişim çalışmalarının, modernliği tanımlamaya çalışırken gazeteleri de konu edinen ilk sosyologların araştırmalarıyla başlatılan tarihi, aynı zamanda, iletişim bilimlerinde pozitivistin de başlangıç tarihidir. Genel olarak Alexis de Tocqueville'in 1835'te Fransa ve Amerika'da gazeteleri sayı, içerik ve biçim açısından karşılaştırmalı olarak incelediği ve aforizmaya yaklaşan o ünlü "Gazetelerin etkilerini ortadan kaldırmanın tek yolu, sayılarını artırmaktır" sözünü kendisine söyleten sonuçlara vardığı çalışmasıyla başlatılan bu tarih, istatistiksel verilerin desteğiyle (medyatik haberlerin yoğunluğuna bağlı olarak intihar vakalarının artmadığını ortaya koyarak), gazetelerin bireysel bilinçlere doğrudan etkisi olduğu görüşünü çürüten Emile Durkheim'in "İntihar"(1897) adlı eseriyle ilerler. İletişim araştırmalarının pozitivist tarihi içinde, modern dünyanın geçmişten devraldığı temel sorunlarından olan ege-men insan/bağımlı insan arasındaki eşitsizlikçi ilişkinin yeniden üretiminde iletişimin oynadığı rolü sosyal bilimlerde ilk fark edenlerden olan Thorstein Veblen de³¹ vardır, Max Weber'in 1910 yılında Alman Sosyoloji Derneği için hazırladığı, medya üzerine bütüncül bir program oluşturan, orada ele alınmasını istediği soruların bugün halen geçerli olduğu³² ve bu yönüyle adeta "medya sosyolojisi"ne giriş niteliğindeki yedi sayfalık raporu da. Weber'in kapsamlı önerisi, edilgin izleyicilerin karşı karşıya kaldığı etkiyi tanımlamak için ünlü "şırınga" ya da "derialtı iğne" ("hypodermic needle") deyimini ile medya üzerine araştırma alanının sınırlarını belirlemek için "mass communication" deyimini bulan Harold Laswell'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki propaganda tekniklerini çözümleyen çalışmasıyla (1927) uygulanır hale gelir gibi olmuştur. ABD Ordu Araştırma Birimi adına silahlı kuvvetlere yeni kaydolanlar için hazırlanmış oryantasyon filmlerinin ikna etme gücünü araştıran Carl Hovland'ın veya W.W.Chartes'in 1930'ların başında yürüttüğü ve film izlemiş olmanın "ölçülebilir" tutum değişikliği yarattığını saptayarak "filmlerin güçlü bir eğitim aracı oldukları" sonucunu ortaya çıkaran³³ öncü çalışmaları da özgün bir disiplin olarak iletişim bilimlerinin hazırlayıcısı olan pozitivist hamlelerdir.³⁴

Paul Felix Lazarsfeld'in medya ve izleyicilere yönelik ampirik çalışması, bunların bir devamı olarak anılsa da, onunki bu öncü çalışmalardan kesin bir kopuş ortaya koyar. İki sebeple: Birincisi, basit bir pozitivist ölçme işleminin ötesine uzanan çalışmalardır bunlar. Mantıksal pozitivistin kaynağından, Albert Einstein'in etkisindeki Viyana çevresinden 1935'te Amerika sürgününe zorlanan bu Avusturyalı sosyolog, pozitivistle olan bağı gereği doğal olarak "gerçekte medya üzerine süregelen önyarguları ve medya konusunda çok yaygın düşünce yöntemlerini sorgulamaya götüren inançların taşıyıcısıdır".³⁵ Tümünüyle kavramsal ve kurgusal bir tartışmanın yerine

31 Ünsal Oskay, *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s.18-23.

32 Lang, *İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi*, s.31.

33 Lang, *İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi*, s.34-35.

34 Bu noktada, Chicago Okulu ve Robert Park'ın "göçmenlerin gazete okuma alışkanlığı ve modernizm" meselesini ele alan, etnografi yönteminin kullanıldığı çalışmaların da hatırlanması gerekir. Chicago Okulu ve Robert Park'a, makalenin ilerleyen bölümlerinde farklı bir bağlamda değinilecektir.

35 Éric Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, çev., Halime Yücel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.97-98.

Lazarsfeld, bilgi ve veri toplamaya, iletişimsel eylemlerin çözümlemesine yönelir. Fakat Lazarsfeld'in kavramlardan ziyade alan araştırmasına yönelen ampirizmi, bu kavramları belirgin biçimde bir toplumsal eylem bilimine çeker. "Lazarsfeld, sınırlı pratik amaçlar doğrultusundaki araştırmalara kendini iyice vermiş olmakla birlikte, daha genel konulara da gözünü kapamış değildir."³⁶ Bu bakımdan Lazarsfeld'in çalışmaları olgunlaşma aşamasındaki sosyolojik yaklaşımın da bir örneğidir. İkincisi de, artık, sosyal bilimler değil, uzmanlaşmış bir disiplin olarak iletişim bilimleri alanında yapılmış çalışmalardır onunkiler.

Sosyal bilimlere ait bir alan olduğu için, bu pozitivist başlangıca iletişim bilimleri içinden bir tepki de gecikmemiştir. İletişim bilimlerindeki konvansiyonalizm de, aynı şekilde, pozitivist tepkiden doğmuştur.³⁷ Gerçeklik, gerçeklik üzerine söylemle başka bir şey değildir inancındaki konvansiyonalist yaklaşım, iletişim çalışmalarını "anlam" ve "söylem" analizlerine doğru yönlendirdi. Konvansiyonalist epistemoloji, iletişim bilimlerindeki hâkimiyetini yapısalcı yöntem aracılığıyla kurmuştur. "Tomurcuklanan her bilim, ilk olarak yöntemlerini belirlemeye çalışır."³⁸ İletişim bilimleri de aynı jesti tekrarladı. Yöntem olarak dilbilim ve antropolojinin bilim dünyasına sunduğu yapısalcılığı benimsedi.

Günümüzde göstergibilimden psikolojiye, antropolojiden estetiğe kadar sosyal bilimlerin her alanda çok sayıda tanım, anlatım, uygulama ve örneği olan yapısalcı yöntem on dokuz ve yirminci yüzyıl sosyal bilimlerinde yapı kavramı birçok önemli ve değişik bakış açısından ele alınmışsa da, Antik Yunan'dan modern düşüncedeki görünümüne kadar hepsinin kökeninde, şu ya da bu şekilde, gerçekliğe ilişkin "modeller" bulma amacı yatmaktadır.³⁹ Yapısalcılık, bir dünya görüşü olmaktan öte, kendine özgü analiz mantığı olan bir araştırma yöntem ve tekniğidir. Sosyal bilimlere ait alt dalların, yirminci yüzyıl düşünce ve bilim dünyasında kendi özgün konumuna erişmesi, her birinin kendine özgü bulgu ve birikiminin yanı sıra, bir yöntem olarak yapısalcılığın benimsenmesiyle doğru orantılıdır. Yapısalcılık, dilbilimin de etkisiyle, antropolojide veya psikanalizde açıkça gözlenebileceği gibi, girdiği bütün alanlara özerk bir bilim dalı olarak sistematikleşme olanağı sunmuş, ya da en azından bu süreci hızlandırmıştır. Ne var ki, yapısalcılığın sosyal bilimlere nüfuz etme ve yönlendirme biçimi, sosyal bilimlere metodolojide kısmi bir ilerleme sağlamışsa da, nihayetinde, araştırma nesnesini kapalı devre bir analizle sınırlandırmış, nüfuz ettiği alanı kalıcı ve kanıksatıcı bir muhafazakârlıkla kuşatmıştır. Terry Eagleton, bunu, yapısalcılığın bir "tin teokrasisi olarak davranma tarzı"na sahip olmasına bağlıyor. "Özenli kodlamaları, evrensel şemaları ve çıkarıcı indirgemeciliğiyle yapısalcılık" Eagleton'a göre, "gerçeklikte zaten belirgin olan bir şeyleşmeyi" kültür ve ideoloji alanın-

36 Lang, İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi, s.37.

37 Pozitivizm, zaten tepki duyulacak bir şeydi. Engels'in deyimiyle, "ölümsüz doğruluklar" söz konusu olduğunda, işler, toplumsal bilimlerde "daha da kötü gider." (Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev., Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1977, s.170.) Zira, "doğa ve insan dünyası ilkelere uymaz, ilkelere ancak doğa ve tarihe uydukları ölçüde doğrudur." (Engels, *Anti-Dühring*, s.92.)

38 Julien Freund, "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", Tom Bottomore ve Robert Nisbet (der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur. Ankara: Verso Yayınları, 1990, s.180.

39 Tom Bottomore ve Robert Nisbet. "Yapısalcılık". Bottomore, Tom ve Robert Nisbet (der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur. Ankara: Verso Yayınları, 1990.

da yeniden üretiyordu. Yapısalcılık, bu anlamda, “eşanlı olarak radikal ve muhafazakâr”dı, “modern kapitalizmin stratejileriyle suç ortaklığı” yapıyordu. Yapısalcılık “bireyleri yalnızca gayri kişisel kodların boş mevzileri olarak ele alırken, modern toplumun gerçekte bireylere çektiği muameleyi (ama öyle yapmadığını iddia ettiği bir muamele) taklit ediyor ve böylelikle modern toplumun ideallerinin maskesini düşürürken mantığını onaylıyordu.”⁴⁰

Kültürel çalışmaların Raymond Williams, Richard Hoggart ve Stuart Hall ile temsil edilen ilk döneminin ya da Roland Barthes’ın ayrıcalığı bir yana, yapısalcılık, gerçekten de kitle iletişim çalışmalarının bilimsel statüsüne ilk adımda katkıda bulunduysa da, sonrasında onu sosyolojik bir teori geliştirebilme yolundan alıyordu. Bunun en önemli iki sebebi, yapısalcı yöntemin (1) tarihsel ve toplumsal koşul ve belirlenimler, yani kısaca *gerçeklik* yerine, *anlam*’a, yani o koşulların ürünü olarak dışa vurulmuş olana yönelmesi, dışa vurulanı incelemeyi tercih edişi ve (2) gerçeklik ile bireyin gerçeklik yanılgısı arasındaki ilişkiyi kitle iletişim araçları tarafından üretilip taşınan “sembolik” bir ilişki olduğu inancını taşıyor oluşudur.

İletişim çalışmaları, ağırlıklı olarak “anlam üretimi” ve “temsiller” konusuna bu vesileyle odaklandı, medyanın ideolojik rolü üzerinde durarak, “anlam” taşıyıcıları ve “temsil” olarak metin, mesaj, gösterge, kod vb.’nin dilsel yapısına yoğunlaştı. Şüphesiz burada Batı Marksizminin “maddi dünya”nın yanında “zihinsel dünya”ya ilgi duymuş olması, bu çerçevede Althusser ve Gramsci gibi temsilcileri aracılığıyla ideoloji çözümlenmelerine yönelmiş olmasının da etkisi vardır. Sonuç tartışılmazdır: “İletişim kuramları tarihinde bir semiyolojik dönem olmuştur.”⁴¹ Yapısalcılığın (Saussure, Levi-Strauss, Mauss, Barthes) etkili olduğu bu dönem, yapıbozumculuğun (Lyotard, Baudrillard, Foucault, Derrida) etkili olduğu postmodernist akımın hâkimiyetiyle kalıcılaşmıştır.

Postmodernist jargonda toplumsal olgular ve ilişkiler *dil* tarafından oluşturulur, hatta “toplum basitçe *dil gibi* değildir, *dil’dir*”⁴² ve bu yüzden hakikatin *söylem* dışında hiçbir dışsal bilgi referansı yoktur. Gelgelelim; “Felsefe problemlerinin dünyanın değil, dilin içinden çıktığını söyleyemeyiz.”⁴³ Felsefe problemleri, dil değil dünya kaynaklıdır. O yüzden, felsefi problemlerin çözümü dilde değil dünyada aranmalıdır. Ya da, Marx’ın uyarısını izlersek, mantığın nesnelere ile nesnelere mantığı birbirinden ayrılmalıdır. Aksi halde felsefe, gerçekte, gerçek hiçbir sorunu yanıtlamaz, onların yerine büsbütün başka sorunları geçirir, “gerçek sorunu kurgusal sorun biçimine” dönüştürür.⁴⁴

Toplumdaki gerçek yaşam, felsefeye kavram ve kurgu gereği sokuşturulacak bir şey değil, felsefenin mantıksal kurulumunun merkezi olmalıdır. Ama nesnel bir gerçek-

40 Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, çev., Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s.154-155.

41 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s.159.

42 Ellen Meiksins Wood, “Postmodern Gündem Nedir?”, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster (der), *Marksizm ve Postmodern Gündem*, çev., Ahmet Fethi, Ankara: Ütopya Yayınları, 2001, s.12.

43 Winch, *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*, s.26.

44 Karl Marx, “Mutlak Eleştirel Eleştiri”, Karl Marx ve Friedrich Engels, *Kutsal Aile*, çev., Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 2003, s.125.

liğin varlığını veya akılcı araçlarla kabul edilmiş bir gerçeklik anlayışını reddeden radikal görecelik anlayışı ve modernliğin vaatlerine yönelik inkârcı entelektüel stratejisiyle sosyal bilimlerde söylemsel bir hâkimiyet kurmuş olan postmodernizmin uzun sayılabilecek bir dönemdir mevcut durum ve konumu bu.

Hem artık söz konusu olan *felsefe* de değildir: Jameson'a göre, felsefenin yerini bugün *teori* denilen yeni bir şey almıştır ve bu da kesinlikle postmodernizmin görünümüleri arasında kabul edilmesi gereken "açıklama sapkınlığı" denilebilecek bir durum neticesinde gerçekleşmiştir. Bu ikame sürecinde birkaç "an"dan söz eder Jameson: Öncelikle, kavramların iç yapısının, daha doğrusu iç boşluğunun ya da çatlaklarının keşfedildiği bir *ilk an* vardır. İkinci *an*'da bu keşif, felsefi bir soruna, kavramın ikilemleri ve başarısızlıkları sorununa dönüşür; bu anda teori, kendisini "henüz hiç kimsenin bütünüyle dolaşmadığı, bazılarının (belki) kulelerinden geçici olarak baktığı, bazılarının da yeraltı sığınaklarının kısmi haritasını çıkardığı dev boyutlu bir yapı" gibi sunar. Nihayet üçüncü *an*'a gelindiğinde, çözülebilecek bir sorun, önceki kavramların şimdi yeniden biçimlendirildiği yepyeni bir teorik kodlama sistemi içinde kaybolarak, bir çözüme kavuşmadan ertelenir. Bir tür "dil polisliği" yapan teori, ideolojik imaları hedef alan şaşmaz bir arama ve yok etme misyonu ile hareket etmektedir ve sonuçta eleştiri de artık "belli sözcük ve terimlerin düşürdüğü uzun gölgenin, en kusursuz tanımların ürettiği tartışmalı dünya görüşlerinin, görünürde sınıksız kapalı önermelerin dışarı sızdırdığı ideolojilerin, haklı argümanların en sakıngan hareketlerinin bıraktığı gözle görülür hata izlerinin keşfedilmesi" haline gelmiştir.⁴⁵

Konvansiyonalist bakış sosyolojiden pozitivistliği anladığı için iletişim bilimlerini sosyolojik bakıştan uzaklaştırmış, "teori için teori" çizgisine getirmişti. Mesela, Barthes, Eco ve Foucault için medya alanı, toplumsal gerçekliğin egemenlerin yararına anlamlar üretimi yoluyla olağanlaştırılıp istikrarlı hale getirildiği bir alandı ve sosyoloji sadece bununla uyumlu bir pratik olabilirdi. Dolayısıyla onlar, medyanın güç ilişkilerini yansıtan bilişsel yolları, dil, gösterge ve söylem analizleriyle ortaya çıkarmanın peşindeydiler.⁴⁶ Hâlbuki anlam üretimi sorunu, dili insan ilişkilerinin modeli değil, yalnızca insan ilişkilerinin bir ögesi olarak ele alan sosyolojik bir bakışla ele alınmalıydı. Pierre Bourdieu'nün başardığı şey buydu. O, anlam üretim ve tüketimini, bunlardaki yönelimi "toplumsal konumlar" a bağlamıştı; anlamı kodlayan da çözen de "toplumsal alan"dı, başkası değil.

Hem pozitivist, hem de konvansiyonalist alternatifler karşısında, *realist bilim anlayışı*

45 Fredric Jameson, *Modernizm İdeolojisi*, çev., Kemal Atakay, Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2008, s.397-400.

46 Bu nedenle, kimi zaman, gerçekte konvansiyonalist bakışın Adorno'cu, Marcuse'ci bir tutumu temel aldığı da söylenmektedir, zira bu bakış açısına göre de "aydın, evreni anlayabilecek ve burjuva sınıfının kültür endüstrileri üzerindeki egemenliğinin yapı-bozumunu gerçekleştirecek tek kişidir." (Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s.25). Fakat bu yanlış bir yorumdur. Adorno ve Eleştirel Teori kitleler hakkında karamsar bir tutum sergilemiştir belki ama nihilizme asla varmamıştır. Fransız kültürel pratikler sosyolojisi, mesela Michelle de Certeau ve Pierre Bourdieu de kitlelerin kitle iletişimi denilen bu büyük sessizlikte -neden olmasın- söz alabileceklerini, bunun nasıl gerçekleşeceğini, imkânlarını göz önüne serdiler. Bu yaklaşım tarzı, Raymond Williams'ın yanı sıra *Cultural Studies* içinde Stuart Hall ve David Morley'in eleştirel tutumla ampirizmin bir birleşimini oluşturan çalışmaları aracılığıyla daha liberal bir çizgiye taşınmıştır.

şı, başka bir deyimle *eleştirel sosyolojik anlayış* ciddi bir seçenek olarak durmaktadır. Realiste göre nesnel gerçeklik diye bir şey elbette vardır; gerçeklik, bizim onlara ilişkin tasarımlarımızdan bağımsız olarak vardır. Dolayısıyla, bilimsel teori gerçekliği de-termine etmez, keşfeder. Sosyal bilimsel bilgi, toplumsal olanın betimlenmesidir, inşası değil. Bu onun konvansiyonalizmle ayrıldığı noktadır. Pozitivist görüşle ayrıldığı nokta ise bilimsel bilginin kuruluşuna ve amacına ilişkindir. Sosyolojik anlayışa göre bilimin önde gelen amacı, gözlenebilen ve deneyimlenebilen olguların, yani Olmuş Olanın ve onlar arasındaki düzenli ilişkilerin *nedensel* açıklamasını yapabilmektir. Bu açıklamalar, nedensel süreçlerin temelinde yatan toplumsal yapılar, kurumlar ve ilişkilere dairdir ve teori de bu toplumsal yapı, kurum ve ilişkileri betimlemekle görevlidir. Bir sosyal olgunun araştırma nesnesi yapılmasındaki amaç budur.

Eleştirel sosyolojide sosyal olgular diğer sosyal olgular yardımıyla açıklanır. Örneğin, sosyal davranış kavramının açıklığa kavuşturulma isteği, tamamen, sosyal davranışın neler tarafından ve nasıl üretildiği sorusunun araştırılmasına yönelik bir taleptir. Anlam da bir sosyal olgudur, dolayısıyla, başka sosyal olgularla ilişkisi içinde kavranabilir. Anlamın yapısını gerçekliğin bilgisi karşısında fetişleştiren şey, anlam ile toplumsal olanın birbirinden aşırı derecede farklılaştırılmasıdır, dil ve söylem analizleri bu yüzden sorunludur. Bu tür bakış açısının atası olan Durkheim'den beri böyle bir sorunu var sosyal bilimlerin. O da mesela intihar, din ve işbölümü olgularını izah ederken, ölçüt koyma ve referans bulma konusunda farkı sosyal olgulara başvurmadan kaçınmış olmanın bütün gerilimini yaşamıştır.

İletişim bilimleri bu anlayışa ilk kez, politik Marksizm'den ve onun politik pratiklerinden yapısal olarak kopmuş akademik entelektüeller tarafından yönlendirilen "Batı Marksizmi"nin⁴⁷ bir temsilcisi olan Frankfurt Okulu ile yakınlaştı. 1923'te kurulan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar enstitüsü, toplumsal incelemede felsefi yapı ile ampirik araştırmanın yan yana olmasını önemsiyordu.⁴⁸ Leo Löwenthal'ın popüler dergilerde biyografisi yayınlanan kişilerin meslekleri ve başarı hikâyelerinde görülen 1910'lu yıllar ile 1940'lu yıllar arasındaki belirgin değişmeyi (ilk dönemdeki "üretim kahramanları"nın yerini ikinci dönemde "tüketim kahramanları"nın almasını) çarpıcı biçimde göstererek, kitle iletişim araçlarının içeriklerindeki değişimin toplumdaki daha geniş alanlara yayılan, daha derin değişikliklerin sonucu olduğunu ortaya koyan çalışması, bunun çok tipik bir örneğidir. Aynı şekilde, Adorno'nun "Otoriteriyen Kişilik" araştırması da (1950)⁴⁹, bugüne dek çok sayıda eleştiri (özellikle soruların sorulma biçimleri hakkında eleştiriler) almış olmakla birlikte, otoriteriyen kişiliğin karakter özelliklerine sosyolojik boyutlar getirmiş olmasıyla öncü bir çalışma olarak değerini korumaktadır. Otoriter söylem ve antidemokratik propagandaya açık kişiyi işaret eden "otoriteriyen kişilik" iki olgu arasındaki kesişmeye göndermede bulunur:

47 Perry Anderson, *Batı'da Sol Düşünce*, çev., Bülent Aksoy, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982, s.49.

48 Alex Callinicos, *Toplum Kuramı*, çev., Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları 2004, s.365.

49 Enstitü'nün Nazi Almanyasını terk ederek ABD'ye yerleşen üyeleri, burada Amerikalı meslektaşlarıyla birlikte, ana konusu başlangıçta antisemitizm olarak belirlenen fakat giderek etnosantrizm ve politik/ekonomik tutuculuğu içine alarak genişleyen "Önyargı Üstüne Çalışmalar" genel başlığı altında beş ciltlik bir araştırmaya imza atarlar. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yapılmış bu araştırmanın üçüncü cildi "Otoriteriyen Kişilik" adını taşır ve -Amerikalı diğer üç yazarın imzasıyla birlikte yayımlanmış olmasına rağmen- daha çok Theodor W. Adorno'nun yazdığı bölümle tanınır.

Kişinin kendisini güç gereksinmesi içinde hissetmesine yol açan psikolojik süreç ve bu gereksinimleri karşılayan toplumsal süreç. Burada iki olgu da birbirinden bağımsız değildir ve çalışmanın da ortaya koyduğu üzere, psikolojik süreç tarihsel ve toplumsal şartlardan etkilendiği gibi toplumsal süreç de psikolojik süreçten beslenmektedir.⁵⁰

Eleştirel paradigmanın en anlamlı çıkışı, anlam ve ideolojiyi toplumsala yayıp, en sıradan toplumsal ilişkide dahi o anlamı ve ideolojiyi görebilmesiydi. Bu yaklaşımı hiçbir düzeltme ve ilave yapmaksızın, olduğu gibi Frankfurt Okulu'na bağlayabiliriz. Ama eleştirel paradigmanın diğer ucunda duran Kültürel Çalışmalar söz konusu olduğunda, onların ideolojiyi ve iktidarı daha kısıtlı bir alanda, ileti ve izleyici arasındaki ilişkide ele aldıklarını söylemek gerekir.⁵¹

Kültürel Çalışmalar'ın Richard Hoggart, Raymond Williams, Stuart Hall ve David Morley tarafından temsil edilen, egemenlik altındaki toplumsal kesimlerin güç ile ilişkisinde kitle iletişim araçlarının rolüne odaklandığı erken evresi ile popüler kültür ve kitle kültürüne yeniden saygınlık kazandıran, *media studies*, *film studies*, *gender studies*, *gay* ve *queer studies* vs. gibi, öncüllerinin her zaman sahip çıkmadığı konular ve uygulamaların -bilhassa Amerikan ve Fransız üniversitelerinden- yayıldığı geç evresi arasında bir ayırım yapmak her zaman gerekmiştir. Postyapısalcılık ve yapıbozumculuk gibi kuramların etkisine girmiş olan bu eğilimin kültür eleştirisindeki etkisinin "amaçlılığın intiharı" olduğunu söyleyen Eagleton, bu durumun düşüncüyü ve eleştiriyi poplaştırarak müthiş bir depolitizasyon döngüsü kurmuş olduğunu dile getirir. Çalışandan ziyade çiftleşen bedenlere odaklanmış poplaşmış akademik faaliyet, lateks edebiyatı, kopçalı pantolon askısının tarihi ve göbek piercinginin siyasal anlamları üzerine yoğunlaşmaktadır artık. Eagleton, popüler ve gündelik olana yönelen kültür kuramının, entelektüel akıl ile gündelik hayat arasında bir 'devamlılık ilişkisi' kurmuş olmasını takdirle karşılar, ama sonuçta kurduğu o depolitizasyon döngüsü sebebiyle eleştiriyi kanıksatıcı bir muhafazakârlıkla kuşatmış olduğuna da dikkat çeker. Popüler konuları gündelik varoluşun en sıradan ayrıntılarına kadar teorize eden kültür kuramının, var olanın değişimi hakkında toplumsal herhangi bir öneride bulunmadığını hatırlatır.⁵² İngiliz *cultural studies*'in erken evresine denk gelen bir tarihsel dönemde bütün bilimsel faaliyetini toplumsallık vurgusuna bağlayan,

50 Theodor W. Adorno, *Otoritaryen Kişilik Üstüne*, çev., Doğan Şahiner, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

51 Oysa, modern kitle toplumunda ideoloji ve iktidar, yalnızca bu ilişkide değil, en sıradan, en gündelik, en evcil ilişkilerde kendini gösterir, ve zaten medyanın izleyici kitle üzerindeki ideolojik etkisi de buralarda hazırlanan zemin üzerinde yükselir. İspat ve ikna için, bu konuda üretilmiş külliyyatın uzun referanslarla bir dökümünü yapmaktansa, Adorno, Horkheimer, Marcuse ve Benjamin'in bu yöndeki teorik çabasını saygıyla anmak ve Mills'in, kitle toplumu çağında medya araştırmalarına yönelik şu uyarısını hatırlatmakla yetinelim: "On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki 'kamu' yerine, yirminci yüzyılla birlikte 'kitleler' toplumu oluşmuştur. (...) ... toplumların günümüzdeki görünümelerini ve tarihsel aşamalarını anlamak için de değerlendirmelerin bu çerçevede içinde yapılması gerekmektedir. (...) Bir kuşaklık bir ömre yakın süredir kitle iletişiminin etkileri altında kalmış ve bu konuda doygunluk noktasına çoktan varmış bir ülkede, sadece böyle tek bir ülkedeki 'nüfusun' üzerinde yapılan araştırma ve çalışmalarla, kitle iletişimi araçlarının - hele hele, kitle iletişimi araçlarının kitle toplumunun oluşumu üzerindeki etkilerinin anlaşılması, açıklanması beklenebilir mi?" Böylesi araştırma ve çalışmalar, Mills'e göre, ancak medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkisini merak eden reklamcılar için anlamlı olabilir; "Fakat bu, kitle iletişim araçlarının toplumsal anlamına ilişkin bir kuramın geliştirilmesi için yeterli değildir." (Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, s.86.)

52 Terry Eagleton, *Kuramdan Sonra*, çev., Uygur Abacı, İstanbul: Literatür Yayınları, 2004.

her çalışmasını toplumsal bir öneriye adayan Columbia Üniversitesi'nden C.Wright Mills'in Amerikan *cultural studies*'in kurucularından biri sayılması⁵³, belki de bu sebeptir.

Sosyal bilimlerin herhangi bir olgusu gibi iletişime ilişkin sorunların da sadece deneysel yöntemlerle veya sadece soyut söylem ve retorik ile cevaplanabileceğini düşünmek ciddi bir hatadır, zira iletişim de, kesinlikle sadece ampirik ve sadece teorik değil, ampirik ve teorik bir nesnedir ve gerçeklik kavramının bu iki yönlü gücü ile çözümlenmelidir. Gerçekliğin bu iki yönlü gücüne hakkını veren bakış ise realist sosyolojik bakıştır. Mesela tarih ve topluma ilişkin “büyük anlatı” döneminin kapandığını ilan eden postmodernist söylem, birey ve özgürlük söz konusu olduğunda, “yeni medya” kullanımında sadece içerik tüketen değil artık içerik de üretmekte olan faileri referans alıyor. Oysaki kitle iletişiminde ve onun gelişen teknolojisine yergi ve övgü arasında gidip gelen tek boyutlu bakış ve değerlendirmeler, iletişimin bir sosyal ilişkiler alanı olduğunu bilen ve gözetken sosyal bilimsel yaklaşımlar tarafından düzeltilmiş bulunuyor. Nihayet, medyaya ilişkin “doğrudan etki” paradigmasının yaydığı tek boyutlu kötümser hava, Lazarsfeld'in -ve sonrasında Katz'ın- yetkin bir sosyolojinin tüm zenginliğini sergileyen çalışmalarıyla dağıtılabiliyordu. Benzer şekilde, McLuhan'cı bakışın yücelttiği teknik, Habermas'ın bu türden her türlü teknolojik determinizmi reddeden eleştirisiyle demokratik toplumun kamusal alanı için dinamik bir unsur haline gelmişti. Dolayısıyla iletişim, insanlığın kendi geleceği için umutsuzca bir anlam aradığı böylesi bir tarihsel anda kendisini insanın evriminde en üstün parametreymiş gibi sunuyor.⁵⁴ Oysa özgürlük konusunu, tam da böylesi bir tarihsel anda yüzeysel değil, derinlikli düşünmek gerekiyor. Özgürlük, artık basit anlamda insanın kendi iradesini uygulaması olarak özetlenemez. Çünkü özgürlük, bu iradenin oluşum sürecine egemen olma hakkını da ifade eder ve içerir. Hâlbuki günümüz toplumunun bireyleri, iradelerinin oluşumunda özgür değillerdir. “Bu nedenle, günümüz iletişim teknolojisinin sağladığı yeni olanaklardan yararlanırken, önceliğin, salt katılma olanaklarına değil de, bu yeni katılma olanaklarının yeni bir hayat üslubu oluşturmaya yatkın kılınmasına verilmesi gerekmektedir.” Tabi böyle bir şeyin temel ve önkoşulu, “baskının, korkunun ve bilisizliğin hayatımıza biçim veremeyeceği demokratik bir yaşam ortamı kurulmasıdır.”⁵⁵

İletişim Bilimsel Epistemoloji: Bir Kitle İletişimi Teorisine Doğru

İletişim araştırmaları ve kuramlarının kavramsal belirsizliği ve tanımlar arasındaki dengesizlik, sosyal bilimlerdeki tartışmayı bu alana da taşımıştır. Sosyal bilimlerde alanındaki genel tartışmanın bu özel alan içindeki karşılığı, iletişim kuramları tarihinin, sosyal bilimlerdeki temel bir gerilimin, pozitivism ile konvansiyonalizm karşıtlığının kendini farklı şekillerde dile getirme girişimlerinin tarihi olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bakımdan, iletişim kuramları tarihi, esasen, art arda gelen çeşitli okullar ve akımların ortaya koyduğu doğrusal bir kronoloji değil de, söz konusu gerilim ve karşıtlığın döngüsellikle biçimlenen bir gelgitler tarihidir.

53 Mattelart ve Mattelart, İletişim Kuramları Tarihi, s.43-44.

54 Mattelart ve Mattelart, İletişim Kuramları Tarihi, s.147.

55 Oskay, 19. *Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, s.417.

Bu döngüsellik ve gelgitler nedeniyle, iletişim çalışmalarının yaklaşık iki yüzyıla yayılan tarihinde, uzun süreden beri çözüldüğü ve tamamlandığı sanılan inceleme konularının ve stratejilerinin “birdenbire yeniden ortaya çıkışına” ve on yıllar boyunca egemen olan kavrama biçimlerinin, gerçeklik düzenlerinin “yeniden tartışma konusu” oluşuna tanıklık ederiz.⁵⁶ Mesela, demiryolları mühendisliğinden felsefeye geçmiş ve toplumsal fizyolojinin on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki büyük temsilcisi olarak iletişimi “organik bir sistem” sayan düşünceyi geliştirmiş olan Herbert Spencer’in pozitivizmi, yirminci yüzyıl başında ABD’nin refah dönemlerinde egemen düşünceye eşlik eden bir sosyal darwinizmi yansıtan Amerikan pragmatizmi⁵⁷ ile kendini yeniden göstermişti. Benzer şekilde, yirminci yüzyılın ilk yarısında Chicago Okulu’nun Robert E.Park’ın önderliğinde temsil ettiği etnografyacı bakışın, aynı yüzyılın sonunda bütüncü toplumsallık fikrinin gözden düşmesiyle birlikte -mesela Amerikan *cultural studies* ile- güçlü bir dönüş yapması da yine bu gelgitin çarpıcı örneklerindedir. Veya yirminci yüzyıl sonu ve yirmi birinci yüzyıl başında kitle iletişim araçlarının eriştiği teknolojik düzey karşısında sergilenen teknolojik optimizm ve pesimizm veya teknikçi ütopya ve karşı ütopyacılık, McLuhan’ın teknolojik determinizminin çok belirgin bir biçimidir.

İletişim, “insan durumunun özelliklerinin, öğrenilebilen ve paylaşılabilen biçimlerde simgesel temsili ve yeniden yaratılması bakımından benzersizdir.” İnsanın “önemli olan ve doğru olan nedir” gibi “en geniş insanlaştırmacı mesajlarının üretimi, algılanması ve kavranması” ile ilgili kıymetli bir süreçtir. Geçmişte olduğu gibi bugün de insanın meselelerine ilişkin yeni bir kavrayış arayışı söz konusudur. “Bu arayışın bir bölümü, kitle iletişim araçlarının ve kitle iletişiminin giderek daha önemli bir rol oynadığı olayların gidişatını incelemede, anlamada, değerlendirmede ve denetlemede bize yardımcı olabilecek bir kuram arayışındır. Bugün böylesi bir kuram yoktur.”⁵⁸

Kitle iletişim teorisinin bıraktığı miras, iletişim bilimcilere iletişim pratiği üzerine “karmaşık perspektifler” sunmaktadır. Günümüzde yeni medya teknolojilerinin baş döndürücü gelişimi ve yayılımı, bu konunun önemini gittikçe artırıyor.⁵⁹ Yirmi birinci yüzyılın, “new media”, “ağ toplumu” gibi kavramlarında ifade bulan kitle medyasının yarattığı gerçeklik, pozitivist, konvansiyonalist ve sosyolojik bakışı birbirlerini ciddiye almaya itiyor ve itecek gibi görünüyor. Çünkü: “Üç alan da aynı çalışma nesnesini paylaşır, ancak onun farklı yönlerini öne çıkarır.”⁶⁰ Nitekim, Hanno Hardt’ın da belirttiği gibi, iletişim hakkındaki çalışmaların tarihi boyunca, iletişimin toplumsal bağları, bunların birbirinden ayrılamaz oluşu konusunda pek bir anlaşmazlık olmadı. Sorun daha ziyade toplumsal ve iletişimsel süreçlerin incelenmesindeki somut bileşkelerle kavramsal olarak nasıl uğraşmak gerektiği noktasında toplanıyordu.⁶¹ İçinde bulunduğumuz yüzyılda, “medya pratiğinde gerçekleşen

56 Mattelart ve Mattelart, *İletişim Kuramları Tarihi*, s.8.

57 Hardt, “Eleştirelin Geri Dönüşü”, s.5.

58 George Gerbner, *Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı*, Erol Mutlu (der. ve çev), *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2005, s.76-79.

59 Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, s.345.

60 Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, s.356.

61 Hardt, “Eleştirelin Geri Dönüşü”, s.12.

değişimleri yeterli derecede analiz edecek ve bu girişimin daha demokratik akım ve ilgilere nasıl yeniden bağlanabileceğine işaret etmek için gerekli bazı teorik gereçleri sağlamak”⁶² zorundayız.

İletişim yalnızca şimdi ve burada olana ilişkin değildir, bilinen dünyanın tüm köşelerine ulaşan, toplumsal yaşamın tüm alanlarıyla ilişkisi olan bir yapıya sahiptir. “Medyanın bir sistem olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu, daha büyük ya da daha küçük roller oynayan farklı öğelerdeki sürekli değişim içindeki bir sistemdir. Bunu izleyen şey, özsel olarak politika, ekonomi ve teknoloji ile toplumsal ve kültürel bir tarihtir.”⁶³ İletişim olgusunun tarihi, bu nedenle, “en gelişmiş sosyal ilişkilerin tarihidir.”⁶⁴ İletişim araştırmaları tarihinde bugüne dek ortaya konulmuş, “meslekten” hiçbir kuram tek başına böylesi geniş bir alanda yetkin bir rehberlik edemez. İletişim sözcüğünün açık bir tanımını vermek istediğimizde, sosyal bilimlerin kurucularının ve mirasçılarının her birinin kendi tarzıyla bizi yönelttikleri o sosyolojik bakış açısına yönelmemiz gerekiyor. Zira doğrudan ya da dolaylı olarak Marx, Tocqueville, Weber ve sosyolojinin başka öncüllerinin çalışmalarında, medya ve iletişim olgusunun karmaşık yapısının incelenmesi için gerekli öğelerin çoğu vardır.⁶⁵ Bu klasikler, sadece iletişim alanında değil, genel olarak, günümüz gerçekliğinin eleştirisinde sosyal bilimlerin yeniden konumlanışında kullanılabilir durumdadır. Çünkü sosyal teorinin klasik düşünürleri, “modern dünyanın anlamı ve kaderi üzerine aldıkları farklı konumların yarattığı gerilimler alanında” yaşamışlardır.⁶⁶ Graham Murdock, iletişim bilimleri açısından bunu fazlasıyla önemser. Zira Murdock’a göre, kitle iletişimi meselesi bütünlüklü bir bakış açısına ve teoriye ihtiyaç duymaktadır, fakat ihtiyaç duyulan bu teorinin uzmanlaşmış bir “iletişim bilginleri topluluğu” içinde geliştirilmesi mümkün değildir, ancak “insan bilimlerinin merkezi tasarısıyla” bağlantıya geçilerek inşa edilebilecektir. Bu “merkezi tasarı” ise “modernliği anlamak”tır.⁶⁷

Sosyal bilimler, kendi merkezi tasarısına sadık biçimde, modernliği anlamak için kendi tarihinde verimli bir tartışma ortaya koymuştur. “O tartışmanın ana konuşmacılarından biri susturulursa eğer, toplumsal dünya üzerine düşünceler, toplumsal adaletsizliğin yarattığı somut biçimlerle bağdaşamayacak çok soyut bir evrenselliğe ve bu biçimleri etkili biçimde eleştiremeyecek bir tikelliğe kayacak ve dejenere olacaktır.”⁶⁸ İletişim teorisi sosyal teorinin eleştirel sesiyle kaynaştığı ölçüde felsefi aklın yöneldiği şeyin, yani özgürleşim arayışının bir parçası haline gelebilir. Ne var ki iletişim bilimleri, sosyal teorinin eleştirel potansiyelini kabul etmekteki “başarısızlığı” yüzünden, bugün “kendi düşünsel tarihinin kısıtlanımlarını kavrama ve bununla baş etme konusundaki beceriksizliğini”⁶⁹ sürdürüyor görünmektedir.

62 Stevenson, *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, s.23.

63 Asa Briggs ve Peter Burke, *Medyanın Toplumsal Tarihi*, çev., İbrahim Şener, İstanbul: İzdüşüm Yayınları, 2004, s.12.

64 Frédéric Barbier ve Catherine Bertho Lavenir, *Diderot’dan İnternete Medya Tarihi*, çev., Kerem Eksen, İstanbul: OkuyanUs Yayınları, 2001, s.11.

65 Maigret, *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, s.21.

66 Callinicos, *Toplum Kuramı*, s.467

67 Graham Murdock, İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri, s.365.

68 Callinicos, *Toplum Kuramı*, s.468.

69 Hardt, “Eleştirelin Geri Dönüşü”, s.48.

Sonuç

Modern toplumları anlamak için kendisine merkezi bir rol verilmesi gereken kitle iletişimini maddi (ekonomi-politik) ve sembolik (ideolojik) boyutlarıyla açıklayabilmek gerekiyor. Hem iletişimin bu iki boyutu arasındaki bağı hem de onun modern toplumlarla olan bağını ortaya koyabilmek için iletişim bilimlerinin eleştirel bir sosyolojik yaklaşıma ihtiyacı vardır. Böyle bir yaklaşıma sahip olduğunda sosyal bilimler alanında özgün bir disiplin olma niteliğini kesinleştirecektir. Uzmanlık alanının benzersiz nesnesinin toplumsal gerçekliğin bütünüyle olan ilişkisini hesaba katan bir iletişim bilimci, kaçınılmaz biçimde, felsefe ile bağ kuracaktır. Çünkü felsefi aklın yöneldiği şey, yani özgürleşim *arayışı*, eleştirel sosyolojinin epistemolojik ögesidir, hatta o epistemolojinin *mütemmim cüz'*üdür.

İletişim bilimleri, kendi epistemolojisinin temelini bu *arayışın* ilkeleriyle kurmalıdır. Alan içinde halihazırda var olagelmiş bilgi iddialarını, bunlar genel olarak sosyal teorinin temel epistemolojik sorunlarını dile getirdiği için, gözden geçirmelidir. İletişim araştırmaları tarihinin sunduğu “karmaşık perspektifler” içerisinde belirginleşebilmiş geleneklerden herhangi birinin iletişim olgusu hakkındaki kendi *bilgi* iddiasına ilişkin sistematik bir tartışma üretmemiş olması bugünün ve geleceğin iletişim bilimcilerinin önüne bir ödev koymaktadır. Sosyal olguların yapısı ve dinamiğiyle ilgili bir tartışmayı sosyal bilimlerin konuları arasına katmaktan kaçınamayacağımız gibi, iletişim bilimlerinin konuları arasına da bir olgu olarak iletişimin yapısı ve dinamiğiyle ilgili bir tartışmayı katmaktan kaçınamayız. Olguların yapısı ve dinamiğini anlama ise tam da epistemolojinin amacıdır. Bizzat bu anlama çabasının kendisi felsefeyle iç içe geçmiş durumdadır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor. *Otoritaryen Kişilik Üstüne*. Çev. Doğan Şahiner. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Anderson, Perry. *Batı'da Sol Düşünce*. Çev. Bülent Aksoy. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- Barbier, Frédéric ve Catherine Bertho Lavenir. *Diderot'dan İnternete Medya Tarihi*. Çev. Kerem Eksen. İstanbul: OkuyanUs Yayınları, 2001.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Bloch, Ernst. *Rönesans Felsefesi*. Çev. Hüsen Portakal. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Bloch, Ernst. *Umut İlkesi*. Cilt 1. Çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Bottomore, Tom. “Marxizm ve Sosyoloji”. Bottomore, Tom ve Robert Nisbet (der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur. İstanbul: Verso Yayınları, 1990: 134-164.
- Bottomore, Tom ve Maximilien Rubel. *Marx'ın Sosyolojisi*. Çev. Zuhâl Bilgin. İstanbul: CiviYazıları Yayınları, 2006.
- Bottomore, Tom ve Robert Nisbet. “Yapısalcılık”. Bottomore, Tom ve Robert Nisbet (der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur. Ankara: Verso Yayınları, 1990: 572-612.

- Bourdieu, Pierre. *Toplumbilim Sorunları*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Kesit Yayınları, 1997.
- Briggs, Asa ve Peter Burke. *Medyanın Toplumsal Tarihi*. Çev. İbrahim Şener. İstanbul: İzdüşüm Yayınları, 2004.
- Callinicos, Alex. *Toplum Kuramı*. Çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Cangızbay, Kadir (der). *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe*. Ankara: Ütopya Yayınları, 1999.
- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Chaffe, Steven H. ve Charles R. Berger. "İletişim Bilimci Ne Yapar?". Erol Mutlu (der. ve çev.). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2005: 42-74.
- Duverger, Maurice. *Sosyal Bilimlere Giriş*. Çev. Ünsal Oskay. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Eagleton, Terry. *Postmodernizmin Yanılsamaları*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Eagleton, Terry. *Kuramdan Sonra*. Çev. Uygur Abacı. İstanbul: Literatür Yayınları, 2004.
- Engels, Friedrich. *Anti-Dühring*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 1977.
- Freund, Julien. "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi". Bottomore, Tom ve Robert Nisbet (der.). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur. Ankara: Verso Yayınları, 1990: 165-198.
- Gerbner, George. "Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı". Erol Mutlu (der. ve çev.). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2005: 75-100
- Giddens, Anthony. *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Hardt, Hanno. "Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması". Küçük, Mehmet (der. ve çev.). *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi, 1994: 1-55.
- Hobsbawm, Eric J. *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. Çev. Vedat Aslan. Ankara: Dost Kitabevi, 1999.
- Jameson, Fredrick. *Modernizm İdeolojisi*. Çev. Kemal Atakay, Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Jeanneney, Jean-Noel. *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*. Çev. Esra Atuk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Keat, Russel ve John Urry. *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. Nilgün Çelebi. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Lang, Kurt. "İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi". Erol Mutlu (der. ve çev.). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2005: 27-41.
- Maigret, Éric. *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. Çev. Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Marx, Karl. "Mutlak Eleştirel Eleştiri". Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Kutsal Aile*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 2003: 110-191.

- Mattelart, Armand ve Michèle Mattelart. *İletişim Kuramları Tarihi*. Çev. Merih Zillioğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Mills, C. Wright. *Marksistler*. Çev. T. Hasan. İstanbul: Ağaoglu Yayınları, 1966.
- Mills, C. Wright. *Toplumbilimsel Düşün*. Çev. Ünsal Oskay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Murdock, Graham. "İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri". Küçük, Mehmet (der. ve çev.). *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi, 1994: 365-381.
- Oskay, Ünsal. *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*. İstanbul: Der Yayınları, 1993.
- Poloma, Margaret M. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. Hayriye Erbaş. Ankara: Eos Yayınevi, 2007.
- Rosenau, Pauline Marie. *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*. Çev. Tuncay Birkan. Ankara: Ark Yayınları, 1998.
- Stevenson, Nick. *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. Çev. Göze Orhon, Barış Engin Aksoy. Ankara: Ütopya Yayınları, 2008.
- Thompson, John B. *Medya ve Modernite*. Çev. Serdar Öztürk. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Turner, Stephen P. (der.). *Sosyal Teori ve Sosyoloji: Klâsikler ve Ötesi*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları, 2008.
- Wallerstein, Immanuel. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Winch, Peter. *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*. Çev. Ömer Demir. Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Wood, Ellen Meiksins. "Postmodern Gündem Nedir?" Wood, Ellen Meiksins ve John Bellamy Foster (der.). *Marksizm ve Postmodern Gündem*. Çev. Ahmet Fethi. Ankara: Ütopya Yayınları, 2001: 7-26.

The Relation Between Communication Sciences and Philosophy in Social Sciences in the Process of Becoming a Discipline

GÖKSEL AYMAZ

Abstract: *Communication sciences proceeding as a distinctive discipline within the scope of social sciences was not able to establish a proper relationship with philosophy. However, this problem stems from the epistemological difficulty of defining “phenomenon” in social sciences. “Audience research”, “discourse analysis” and “critical approach” traditions corresponding to “positivist”, “conventionalist” and “realist” epistemologies in social sciences, express various perspectives in the relation between communication sciences and philosophy. Our article renders the idea that the inheritance of mass communication theory presents communication scientists with “complicated perspectives” on communication practices. Within this variety, it is asserted that communication sciences aspiring to position itself as a distinctive discipline is supposed to adopt a perspective making it establish a closer relationship with philosophy. Based on the fact that social sciences are not a science of “social facts” but of “social phenomenon”, it is asserted that communication sciences, being a scope of the phenomenon should always be in a close relationship with philosophy, being a scope of tenets. In this context, “realist epistemology” and “critical approach” are suggested.*

Keywords: *Communication sciences, Philosophy, Social sciences, Phenomenon, Epistemology.*

Amartya Sen's Idea of Justice and Impartial Spectator for the Question of Injustice

UMUT DAĞ*

umutfelsefe@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2576-2146

Abstract: *In this study, it has been analyzed Amartya Sen's idea of justice and his proposal "Impartial Spectator" for the question of injustice. In order to understand Sen's idea of justice, his critique on Rawls' theory of justice should be considered. Sen's idea of justice could be read as a critique of Rawls' theory of justice as well as a suggestion of a new approach instead. For this reason, I will explicate Sen's idea of justice through his critique on Rawls' theory of justice. Apart from that, Impartial Spectator is an important concept to understand Sen's idea of justice. Adam Smith proposes the impartial spectator as the standard for moral behaviors in the Theory of Moral Sentiments". Sen takes this notion and uses it in the realm of politics for the question of justice. Sen comes up with the idea of "impartial spectator" as a solution for the question of justice in his works.*

Keywords: *Justice, Impartial Spectator, Transcendental institutionalism, Social contract, Fairness.*

Introduction

Justice has always been one of the main questions of political philosophy throughout history. Justice is related to main critical problems of human beings in terms of socially and politically. Especially some problems such as poverty, liberty, corruption, famine, AIDS, global warming, subjugation of women, unemployment and inequalities have always been associated with the question of justice, and we cannot discuss these problems without dealing with the idea of justice with a serious and critical approach. Today these are not only considered as local or national problems but also global problems. Thus, any discussion and suggestion on the idea of justice is significant, because it obviously enriches our understanding of justice. These discussions on the question of justice enable us to have a critical consideration and rethinking of our view on justice. Furthermore, we see concrete results of these discussions to advance justice and change our life in this sense. For example, if there was no history of

---

* Res. Asst., Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Science, Department of Philosophy.

discussions on justice in terms of liberty and human rights, slavery would remain as an acceptable and just practice in the world. Thanks to these discussions, we look for possible new alternatives and solutions that help us to deal and cope with the unjust acts or policies. My main motivation in this article is to study and conduct a critical examination of the idea of justice in the realm of contemporary political philosophy and to discuss different approaches to the notion of justice. Namely, I will focus on Amartya Sen's idea of justice in relation to those of John Rawls and Adam Smith. Sen's great contribution to the question of justice is that he introduces new perspectives and different approaches to this issue describing it as "realization-focused comparison". This study is to articulate and clarify Sen's idea of justice in this respect.¹

I argue that Amartya Sen's idea of justice could be seen as a critique of Rawls' theory of justice as well as a proposal of a new approach instead. To that extent, Sen's critique of Rawls' theory of justice is based on his criticism of the "transcendental institutionalism" which refers to tradition of social contract theory represented by Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant and John Rawls. Sen considers Rawls' theory of justice as "transcendental institutionalism" in the realm of social contract theory. Sen mainly deals with Rawls' theory of justice. Instead, he offers "realization-focused comparison" represented by Adam Smith, Marquis de Condorcet, Jeremy Bentham, Mary Wollstonecraft, Karl Marx and John Stuart Mill² Among these philosophers, Sen mainly focuses on Adam Smith. Particularly, Sen believes that Adam Smith's "impartial spectator" plays an essential role in deciding for the standards of justice.³ To this end, I will try to analyze and articulate Sen's idea of justice in reference to its relation to John Rawls' and Adam Smith's ideas. Therefore, to be able to explain Sen's idea of justice, I will examine both Rawls and Smith's influence on Sen's idea of justice. Apart from Rawls' and Smith's influence on Sen's idea of justice, I will focus on Sen's idea of justice through his own suggestions for the question of justice.

Rawls' Theory of Justice: "Justice as Fairness"

John Rawls was the most important political philosopher of twentieth century. *A Theory of Justice*, which was published in 1971, is the major work of John Rawls. It has been the one of the most important works of political philosophy. It also has been mentioned in many citations within the political philosophy. Paul Voice who is the writer of "Rawls Explained" says that *A Theory of Justice* is a sophisticated and revolutionary theory of justice for democratic societies. According to him, this masterpiece gives a new perspective to the political philosophy to argue the justice in a comprehensive way because justice becomes the central problem of political philosophy after this work⁴. In addition, his contemporaries praise this work because of giving a systematic theory of justice and new perspective to the political philosophy.

1 Umut Dağ, "Amartya Sen's Idea of Justice, and Its Relation with John Rawls and Adam Smith", Master Thesis, Middle East Technical University, 2015, p.1.

2 Amartya Sen, *The Idea of Justice*, London: Oxford University Press, 2009, p.7.

3 Sen, *The Idea of Justice*, p.44.

4 Paul Voice, *Rawls Explained*, Chicago: Open Court Press, 2001, p.2.

For example, Robert Nozick, who is the one of the another important contemporary political philosophers, says;

A Theory of Justice is a powerful, deep, subtle, wide- ranging, systematic work in political philosophy which has not seen it's like since the writings of John Stuart Mill, if then, it is a fountain of illuminating ideas, integrated together into a lovely whole. Political philosophers now must either work within Rawls' theory or explain why not.⁵

I will try to analyze Rawls' theory of justice called justice as fairness in details. In doing so, I will analyze his theory of justice through taking into account his famous article *Justice as Fairness* and his major work *A Theory of Justice*.

Before publishing “*A Theory of Justice*”, Rawls wrote an essay called “*Justice as Fairness*” in 1958. This essay is his first essay through which he introduces his theory of justice basically. We can see the core ideas of Rawls' theory of justice in this essay. In other words, this essay gives us strong clues to understand Rawls' theory of justice, in particular his notion of fairness and its relation to justice. Furthermore, the two principles of justice are also introduced in this essay. To constitute a theory of justice with these two principles is the main intention of Rawls' political philosophy. To that extent, the two principles of justice shapes and determines Rawls' theory of justice.

Rawls claims that justice is misinterpreted by classical utilitarianism which represented the prevailing ideas about justice in the twentieth century because classical utilitarianism does not consider justice in relation to the notion of fairness. Subsequently, Rawls claims that justice should be considered in relation to the fairness. According to Rawls, justice and fairness cannot be understood in the same sense. Besides this, there is no hierarchical relation between justice and fairness.⁶To understand the relation between justice and fairness, we should take into consideration the two principles of justice. These two principles of justice is related the notion of fairness and its relation to justice directly. In the “*Justice as Fairness*”, Rawls defines two principles;

The conception of justice which I want to develop may be stated in the form of two principles as follows: first, each person participating in a practice, or affected by it, has an equal right to the most extensive liberty compatible with a like liberty for all; and second, inequalities are arbitrary unless it is reasonable to expect that they will work out for everyone's advantage, and provided the positions and offices to which they attach, or from which they may be gained, are open to all.⁷

Rawls introduces these two principles in the “*Justice as Fairness*” but he does not elaborate these two principles. As well as, we cannot see the relation between these two principles and the theory of justice in a comprehensive way. That is to say, as

⁵ Robert Nozick, “Distributive Justice”, *Philosophy Public Affairs*, 3/1 (1973), p.79.

⁶ John Rawls, *Collected Papers*, London: Harvard University Press, 1999, p.47.

⁷ Rawls, *Collected Papers*, p.48.

being the fundamental component of theory of justice, we see these two principles of justice and elaboration of them in his major work *A Theory of Justice*. For this reason, I would like to analyze these two principles of justice and his theory of justice with the examining his major work. Before analyzing these two principles, I will try to examine what Rawls aims by a theory of justice and why he needs to establish this theory through his critique of classical utilitarianism.

“*A Theory of Justice*” was first published at a time when political philosophy needed a new perspective on the justice. The prevailing idea on justice was represented by classical utilitarianism and it was met with a general skepticism. As well as, positivism as another mainstream philosophical doctrine reduced the scope of political philosophy to conceptual analysis. Both of them were not taken the problem of justice seriously.⁸ For this reason, to understand Rawls’ theory of justice comprehensively, we should take his critique of classical utilitarianism into consideration. In “*A Theory of Justice*” Rawls explicitly says;

My aim is to work out a theory of justice that represents an alternative to utilitarian thought generally and so to all of these different versions of it. I believe that the contrast between the contract view and utilitarianism essentially the same in all these cases.⁹

In the light of this quotation, it is obvious that Rawls’ theory of justice is a challenge against classical utilitarianism’s view of justice. In doing so, Rawls aims to establish a theory of justice as an alternative to classical utilitarianism. Rawls begins his critique with the formulation of utilitarianism on the idea of social justice quoting from Henry Sidgwick, who is one of the most important philosophers of classical utilitarianism. Rawls explain this formulation like that;

The main idea is that society is rightly ordered, and therefore just, when its major institutions are arranged so as to achieve the greatest net balance of satisfaction summed over all individuals belonging to it.¹⁰

This formulation is important to understand Rawls’ critique on utilitarianism. According to Rawls, analyzing this formulation on justice, we encounter three main difficulties about justice: Firstly, this way of thinking of society leads to scarifying someone for the sake of the greatest net balance of satisfaction.¹¹ Secondly, the classical utilitarianism ignores the difference between individuals because individuals have different expectations in terms of their age and experience. This view ignores these differences among individuals for the sake of the greatest net balance of satisfaction and maximizing utility.¹²

Thirdly, the classical utilitarianism aims to attain good for the maximizing satisfaction of desire. According to Rawls, similar to all other teleological doctrines, utilitar-

8 Voice, *Rawls Explained*, p.2.

9 John Rawls, *A Theory of Justice*, London: Belknap Press, 1971, p.22.

10 Rawls, *A Theory of Justice*, p.22.

11 Rawls, *A Theory of Justice*, p.23.

12 Rawls, *A Theory of Justice*, p.23.

ianism gives priority good instead of right. It defines good independently from right. In this context, utilitarianism leads to ignoring rights for the sake of good because the most important thing for utilitarianism is to maximize the utility.¹³

Two Principles of Justice

Rawls sees himself as a follower of social contract tradition. Social contract theory explains how people enter and establish any particular form of government. In the social contract theory, people make a contract to leave the state of nature in which there is no authority and rules to regulate society. The state of nature is a hypothetical assumption of social contract theory which justifies why people accept to live under the any particular form of government. Basically, Rawls theory of justice is a version of social contract theory. In the *A Theory of Justice*, Rawls says;

My aim is to present a conception of justice which generalizes and carries to a higher level of abstraction the familiar theory of the social contract as found, say, in Locke, Rousseau and Kant. In order to do this, we are not to think of the original contract as one to enter a particular form of government. Rather, the guiding idea is that the principles of justice for the basic structure of society are the object of the original agreement.¹⁴

In the light of this quotation, Rawls' theory of justice is a kind of social contract theory and his theory also base on a contract. However, there is a difference between the Rawls' theory of justice and social contract theory. The difference is that the object of agreement is the principles of justice in Rawls' theory of justice rather than making a contract to enter a particular form of government. According to Rawls, the role of principles of justice is to designate the rights and duties in the basic institutions and they describe proper distribution of the benefits and burdens of social cooperation¹⁵. In parallel with the hypothetical assumption of the other philosophers of social contract theory, the state of nature, Rawls constructs his theory of justice with a hypothetical assumption which is original position. The original position is initial choice situation in which the principles of justice are chosen by participants. Rawls offers the veil of ignorance order to choose the principles of justice and make an agreement under the fair circumstances. In the original position, participants who are free and equal persons choose the principles of justice behind the veil of ignorance. In this sense, participants do not know their class position, social status, fortune in the distribution of natural assets and abilities, intelligence and strength. They also do not know their conception of good¹⁶. In original position, two principles of justice emerge. First principle is that "each person is to have an equal right to the most extensive basic liberty compatible with a similar liberty for others¹⁷." This principle is the equal liberty principle and it ensures the basic liberties of participants. These basic liberties are political liberty, freedom of speech and assembly, liberty of con-

13 Rawls, *A Theory of Justice*, p.25.

14 Rawls, *A Theory of Justice*, p.11.

15 Rawls, *A Theory of Justice*, p.4.

16 Rawls, *A Theory of Justice*, p.12.

17 Rawls, *A Theory of Justice*, p.60.

sciousness, freedom of thought and freedom of person along with the right to hold personal property¹⁸. The second principle of justice is that “ Social and economic inequalities are to be arranged so that they are both (a) to the great benefit of the least advantaged and (b) attached to offices and positions open to all under conditions of fair equality of opportunity.”¹⁹ This principle is difference principle which minimizes inequalities with regard to distribution of income and wealth and makes fair equality of opportunity among persons.

According to Rawls, two principles of justice include primary goods which are social and natural goods. Social goods are rights, liberties, powers, opportunities, income and wealth. Natural goods are health and vigor, intelligence and imagination. Although natural goods are influenced by basic structure, they are not directly under its control. According to Rawls, these two principles are also a guarantee of primary goods in a well ordered society.²⁰ To sum up, applying two principles of justice to the basic structure in a well ordered society is the task of justice as fairness.

Amartya Sen’s Critique of Rawls’ Theory of Justice

Sen strongly criticizes Rawls’ theory of justice, which belongs to social contract tradition, since Rawls’ theory starts with a wrong question on the idea of justice. Sen argues as follows: “Rawls takes the principal question to be: What is a just society? Indeed, in most theories of justice in contemporary political philosophy, that question is taken to be central”²¹ According to Sen, this question leads to a “transcendental approach to justice, focusing, as it does, on identifying perfectly just societal arrangements.”²² In this sense, it can be inferred that Sen believes that the social contract tradition reduces the idea of justice within “the boundaries of the institutional realm.” Thus, Sen suggests that this question should be changed. Changing the question provides us the chance of looking at the question of justice from a new different perspective. Amartya Sen proposes two different questions for the idea of justice compared to “transcendental institutionalism”. These questions are: “How to reduce manifold injustices.”²³Or “How justice would be advanced?”, rather than others (for example, “what a perfectly just society would look like?”²⁴ These questions are quite important in understanding Sen’s idea of justice. They lead to two important points about the idea of justice. The first one is how we advance justice and remove or reduce injustice. This is the core idea of Sen’s view. He clearly refers to this issue in his work *The Idea of Justice*. He asserts the following: “What moves us, reasonably enough, is not the realization that the world falls short of being completely just – which few of us expect – but that there are clearly remediable injustices.”²⁵ Moreover, Sen introduces this argument by giving the examples from history. He argues as follows:

18 Rawls, *A Theory of Justice*, p.61.

19 Rawls, *A Theory of Justice*, p.83.

20 Rawls, *A Theory of Justice*, p.62.

21 Amartya Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, *Journal of Philosophy*, 103/5 (2006), p.216.

22 Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, p.216.

23 Sen, *The Idea of Justice*, p.100.

24 Sen, *The Idea of Justice*, p.100.

25 Sen, *The Idea of Justice*, p.vii.

This is evident enough in our day-to-day life, with inequities or subjugations from which we may suffer and which we have good reason to resent, but it also applies to more widespread diagnoses of injustice in the wider world in which we live. It is fair to assume that Parisians would not have stormed the Bastille, Gandhi would not have challenged the empire on which the sun used not to set, Martin Luther King would not have fought white supremacy in ‘the land of the free and the home of the brave’, without their sense of manifest injustices that could be overcome. They were not trying to achieve a perfectly just world (even if there were any agreement on what that would be like), but they did want to remove clear injustices to the extent they could.²⁶

According to Sen, if we start from this point, we could reach a broader perspective on the idea of justice. Both questions depend on each other in Sen’s view. It is important to note that these questions, Sen believes, could be understood only through “diagnosis of injustice.” It also plays a key role to understand “realization-focused comparisons” which is offered by Sen as an alternative for the idea of justice. Therefore, I would like to analyze the relationship between “diagnosis of injustice” and “realization-focused comparisons” in the following sentences. As we mentioned before, Sen defines his position in political philosophy as being among the “realization-focused comparisons”. In order to understand “realization-focused comparisons” as an alternative approach for idea of justice, the notion of “diagnosis of injustice” should be examined as. It is the main feature of “realization-focused comparisons”. Philosophers, who are classified in this approach by Sen, give prime consideration to “diagnosis of injustice”. In this sense, Sen maintains the following:

They were all involved in comparisons of societies that already existed or could feasibly emerge, rather than confining their analyses to transcendental searches for a perfectly just society. Those focusing on realization-focused comparisons were often interested primarily in the removal of manifest injustice from the world that they saw.²⁷

From above quote, it is obvious that “diagnosis of injustice” is the first task of the “realization-focused comparison” approach. Furthermore, its aim is not identifying perfectly just institutions for the idea of justice. Instead, “a realization-focused perspective also makes it easier to understand the importance of the prevention of manifest injustice in the world, rather than seeking the perfectly just institutions”. That is to say, since this approach mainly deals with the “diagnosis of injustice”, it also targets prevention of injustice. It is important to emphasize that prevention of injustice gives rise to advancement of justice, which is another main component of Sen’s idea of justice.

Another important aspect of Sen’s idea of justice is that it is not only based on western thought but also on eastern philosophy. He takes into account different views on justice, because the right perspective to study justice, Sen argues, should involve

²⁶ Sen, *The Idea of Justice*, p.vii.

²⁷ Sen, *The Idea of Justice*, p.7.

different views on the idea of justice. He chooses this way of philosophical attitude to able to discuss the idea of justice comprehensively. This attitude constitutes the main characteristics of *The Idea of Justice*. He explicitly indicates, “In this work too, I will take reasoned scrutiny from different perspectives to be an essential part of the demands of objectivity for ethical and political convictions.”²⁸ Although he takes into account different views on justice both from western and eastern thought, the “realization-focused comparison” is central in his idea of justice. In other words, “realization-focused comparison” is the common aspect of these different views on justice. After giving this explanation, I would like to explicate the eastern element in Sen’s idea of justice. Sen develops his view by referring to the idea of justice in Indian thought. He suggests the following:

In understanding the contrast between an arrangement-focused and a realization-focused view of justice, it is useful to invoke an old distinction from the Sanskrit literature on ethics and jurisprudence. Consider two different words – *niti* and *nyaya* – both of which stand for justice in classical Sanskrit. Among the principal uses of the term *niti* are organizational propriety and behavioral correctness. In contrast with *niti*, the term *nyaya* stands for a comprehensive concept of realized justice. In that line of vision, the roles of institutions, rules and organization, important as they are, have to be assessed in the broader and more inclusive perspective of *nyaya*, which is inescapably linked with the world that actually emerges, not just the institutions or rules we happen to have.²⁹

In this quote, Sen introduces two words “*niti* and *nyaya*” from the Sanskrit language and Indian thought to explicate his idea of justice. The notion of *niti* basically considers the propriety of institutions, and *nyaya* focuses on actual life. In order to clarify these notions about justice, Sen introduces a new concept “*matsyanyaya*”, which refers to “justice in the world of fish.”³⁰ It basically means that big fish always eats small fish. According to Sen, this view was dispraised by Indian legal theorists and they also warned against this view to prevent it from taking place in the world. The notions of “*niti*” and “*nyaya*” are conceptualized not to allow the occurrence of “*matsyanyaya*” in the world. The main difference between *niti* and *nyaya* could be read in terms of the difference between “transcendental institutionalism” and “realization-focused comparison” approach. That is to say, the notion of “*niti*” mainly concerns the just institutions, and it takes this as the center of the justice as “transcendental institutionalism” does. *Nyaya*, on the other hand, focuses on realization of justice like “realization-focused comparison”. Sen gives two examples to instantiate *niti* and *nyaya*. The first example is about the statement of Ferdinand I, Holy Roman Emperor. The statement reads, “*Fiat justitia, et pereat mundus*”, which can be translated as “Let justice be done, though the world perish.”³¹ According to Sen, this statement focuses on the just and right rule or principle. For this reason, it is an example of *niti* that

28 Sen, *The Idea of Justice*, p.45.

29 Sen, *The Idea of Justice*, p.20.

30 Sen, *The Idea of Justice*, p.20.

31 Sen, *The Idea of Justice*, p.21.

concentrates on what kind of institutions and rules are just. The second example is abolition of slavery. This example is significant to understand Sen's position on the idea of justice. He asserts the following:

When people agitated for the abolition of slavery in the eighteenth and nineteenth centuries, they were not laboring under the illusion that the abolition of slavery would make the world perfectly just. It was their claim, rather, that a society with slavery was totally unjust (among the authors mentioned earlier, Adam Smith, Condorcet and Mary Wollstonecraft were quite involved in presenting this perspective). It was the diagnosis of an intolerable injustice in slavery that made abolition an overwhelming priority, and this did not require the search for a consensus on what a perfectly just society would look like.³²

From above quote, this example is a kind of *nyaya* perspective on the idea of justice, because *nyaya* pay attentions to the actual life of people and to the realization of justice. Therefore, abolition of slavery in this context could be regarded as the removal of injustice and realization of justice in terms of *nyaya*. However, it is important to emphasize that Sen does not ignore the significant role of institutions for the idea of justice. He suggests:

Any theory of justice has to give an important place to the role of institutions, so that the choice of institutions cannot but be a central element in any plausible account of justice. However, for reasons already discussed, we have to seek institutions that promote justice, rather than treating the institutions as themselves manifestations of justice, which would reflect a kind of institutionally fundamentalist view. Even though the arrangement-centered perspective of *niti* is often interpreted in ways that make the presence of appropriate institutions themselves adequate to satisfy the demands of justice, the broader perspective of *nyaya* would indicate the necessity of examining what social realizations are actually generated through that institutional base. Of course, the institutions themselves can sensibly count as part of the realizations that come through them, but they can hardly be the entirety of what we need to concentrate on, since people's lives are also involved.³³

From this quote, it can be inferred that the roles of institutions and people's actual lives should be considered together in any theory of justice. The demand of justice is required not only for establishing just institutions and society but also for looking at how people's lives go on and what their behavior patterns are.

After examining Amartya Sen's interpretation of classical Indian thought about justice, I will explicate Sen's idea of justice by comparing two approaches to justice. As we mentioned before, there are some differences between these approaches, but I will try to analyze this comparison in some detail. Sen's idea of justice basically depends on Rawls' theory of justice. He tries to suggest a new approach on the idea of justice

³² Sen, *The Idea of Justice*, p.21.

³³ Sen, *The Idea of Justice*, p.82.

instead of Rawls' theory. In order to give account of Sen's idea of justice, two different approaches to justice will be examined in this section. As we mentioned above, according to Sen, the idea of justice is mainly dominated by "transcendental institutionalism" within contemporary political philosophy. This approach refers to social contract theory. According to Sen, it is problematic and insufficient to conceive idea of justice. Therefore, he offers "realization-focused comparison" as an alternative approach.

The first approach to the idea of justice, "transcendental institutionalism", centers upon what is just and unjust for assessing the idea of justice. In other words, it does not take into account the advancement of justice and removal of injustice. Although we do not have just institutions, we could reduce basic injustices, thereby making it easier to advance justice. Sen's approach, "realization-focused comparison", has this perspective. Sen explicitly indicates, "In a comparative perspective, the introduction of social policies that abolish slavery, or eliminate widespread hunger, or remove rampant illiteracy, can be shown to yield an advancement of justice."³⁴

Sen also introduces the concepts "closed and open impartiality" by which he describes the nature of these two different approaches. I would like to focus on these concepts. This will enable us to clarify the nature of these different approaches. It also gives us the limits and suggestion of these approaches to the idea of justice. According to Sen, there are two types of impartiality in the realm of political philosophy about the idea of justice. The first type is *closed impartiality*. This refers to an impartiality of a focal group indicating the idea that "with closed impartiality, the procedure of making impartial judgments invokes only the members of the focal group itself."³⁵ Sen identifies Rawls' theory of justice as a type of closed impartiality. Since Rawls' theory of justice is an original contract between citizens of a given state, it is limited by this focal group.³⁶ It is important to emphasize that Sen describes any contract theory as limited to certain citizens subject to a sovereign. That is to say, contract is realized only among citizens of a given state. Although Rawlsian veil of ignorance conceals people's exact identities and allows the removal of bias such as ethnic and gender discrimination, it cannot eliminate the fact of being a member of group. In other words, people who come together under the veil of ignorance know the fact that they are citizens of a given state. For this reason, Sen believes, the veil of ignorance makes Rawlsian theory of justice a closed impartiality.³⁷

Sen calls the second type of impartiality *open impartiality*. Open impartiality is not limited to the realm of the focal group. That is to say, "the procedure of making impartial judgments can (and in some cases, must) invoke judgments inter alia from outside the focal group."³⁸ Open impartiality is accessible to people who are not contractors or citizens. Sen introduces the impartial spectator to explain open impartial-

34 Sen, "What Do We Want from A Theory of Justice", p.217.

35 Amartya Sen, "Open and Closed Impartiality", *Journal of Philosophy*, 99/9 (2002), p.445.

36 Sen, "Open and Closed Impartiality", p.445.

37 Sen, "Open and Closed Impartiality", p.446.

38 Sen, "Open and Closed Impartiality", p.446.

ity. The impartial spectator could be a member of a given state or someone from outside. This makes impartial spectator an example of open impartiality. In this sense, Sen asserts the following:

Smith's strategy in invoking impartial spectators makes room for taking note of perspectives that are not overwhelmed by the biases of one's own groups. The partialities of group-based thinking are to be identified, with an attempt to override them.³⁹

The difference between closed and open impartialities refers to the main difference between "transcendental institutionalism" and "realization-focused comparison" approaches. The first approach is described as closed impartiality, and the latter is described as open impartiality. Sen argues for an open impartiality that considers different views and allows being able to make comparison among alternatives for the idea of justice. Sen characterizes the first approach as "transcendence" and "closed impartiality", while characterizing the second one as "comparative" and "open impartiality".

Amartya Sen's Impartial Spectator for the Question of Injustice

Amartya Sen uses the notion of impartial spectator in a different way than Adam Smith. He does not consider Smith's impartial spectator as the criterion of moral judgment. Sen is mainly concerned with the impartial spectator as a criterion for removing injustice and advancing justice. Thus, Sen believes that the impartial spectator should be considered with regard to question of injustice.

Sen divides enlightenment political philosophy into two with regard to the question of justice. The first category is "transcendental institutionalism". This view on justice emerges from the social contract tradition which is represented by Thomas Hobbes, John Locke, Rousseau, Kant and John Rawls. Sen thinks that the contractarian approach aims to establish perfectly just institutions and a just society. In an attempt to answer the question "what a perfectly just society would look like", the social contract tradition focuses on the principles which create perfectly just institutions and a just society. According to Sen, this kind of approach "concentrates primarily on getting the institutions right and it is not directly focused on the actual societies that would ultimately emerge."⁴⁰ For this reason, Sen believes that the question should be changed as "how do we remove injustice and advance justice". In this sense, Sen introduces and argues for the second tradition which he calls "realization-focused comparison", and which he sees as represented by Adam Smith, Marquis de Condorcet, Jeremy Bentham, Mary Wollstonecraft, Karl Marx and John Stuart Mill.

Unlike "transcendental institutionalism", this approach deals with the question of injustice by mainly focusing on how to remove or reduce injustice and advance justice. It must be noted that "transcendental institutionalism" does not consider removal of the injustice, and it mainly targets establishing just institutions, which is a fun-

³⁹ Sen, "Open and Closed Impartiality", p.446.

⁴⁰ Sen, *The Idea of Justice*, p.7.

damental requisite to establish a just society. From this classification and different characteristics of the two approaches on question of justice, it can be inferred that Sen employs the impartial spectator as a standard for removing injustice and advancing justice.

The way how the impartial spectator would be a standard and solution to remove injustice is indicated by some qualities of the impartial spectator such as *disinterestedness*, *being unbiased* and *well-informed*. These qualities are what make the impartial spectator a standard for the question of injustice. The reference to the impartial spectator particularly appears as an objective and normative solution for the question. Therefore, this approach takes into account the comparisons among solutions for removing or reducing injustice.

Sen argues that there are four main reasons to offer this alternative approach to transcendental institutionalism. The first reason is that it deals with the comparative assessment on social justice to solve the problem of injustice and advance justice. Therefore, it does not seek or find merely transcendental solutions for the question of justice. The second reason is that it focuses on social realizations with regard to removing injustice and advancing justice. Consequently, it does not concentrate only on the demands of institutions and rules. The third reason is that this approach allows us to take into account the incomplete and urgent partial problems of social justice. It does not focus only on seeking permanent and stable solutions for the complete theory of justice. The fourth reason is that it does not ignore the problems of people who are not contractors. This approach also considers different societies which are governed and shaped by different types of political doctrines or systems. In this regard, its aim is to avoid being a parochial perspective on the idea of justice.⁴¹

In order to clarify the notion of impartial spectator in Sen's view on the question of injustice, I would like refer to an example that Sen gives in his Idea of Justice from Adam Smith about the influence of customs on societies:

...The murder of new-born infants, was a practice allowed of in almost all the states of Greece, even among the polite and civilized Athenians; and whenever the circumstances of the parent rendered it inconvenient to bring up the child, to abandon it to hunger, or to wild beasts, was regarded without blame or censure. This practice had probably begun in times of the most savage barbarity. The imaginations of men had been first made familiar with it in that earliest period of society, and the uniform continuance of the custom had hindered them afterwards from perceiving its enormity. We find, at this day, that this practice prevails among all savage nations; and in that rudest and lowest state of society it is undoubtedly more pardonable than in any other.⁴²

The importance of this example is associated with the reactions of philosophers such as Plato and Aristotle. In this context, Smith shows how customs influence a society.

41 Sen, *The Idea of Justice*, p.90.

42 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Edited by D. D. Raphael, Indiana Polis: Liberty Fund, 1984, p.210.

Smith continues by showing how philosophers continued to live such a custom. He argues:

Aristotle talks of it as of what the magistrate ought upon many occasions to encourage. The humane Plato is of the same opinion, and, with all that love of mankind which seems to animate all his writings, nowhere marks this practice with disapprobation.⁴³

Philosophers too might be influenced, and remain under the influence of customs. Smith believes that customs which cause injustices could only be removed by invoking the impartial spectator. Being both well-informed and disinterested, the impartial spectator could bring solution. Based on this consideration, Sen suggests that comparative assessments are required in such cases, and this refers to the impartial spectator who does not have any personal interests and biases. Besides, this case reminds us how parochialism is a threat to society and people. Therefore, knowing and considering parochialism of any society is quite important to realize where problems arise and how we assess them. In this regard, Sen argues as follows:

It is this limitation of reliance on parochial reasoning, linked with national traditions and regional understandings, that Adam Smith wanted to resist by using the device of the impartial spectator, in the form of the thought experiment of asking what a particular practice or procedure would look like to a disinterested person—from far or near.⁴⁴

Impartial spectator as both disinterested and well-informed entity helps people to move from parochialism to universality. The well-informed, impartial spectator takes into account these parochial views and considers different viewpoints. Sen considers impartiality as important different solutions, and this is not just for the claim of objectivity. Sen says that “Objectivity demands serious scrutiny and taking note of different viewpoints from elsewhere, reflecting the influence of other empirical experiences.”⁴⁵

In order to understand Sen’s interpretation of objectivity of the impartial spectator, we should consider how Smith depicts the impartial spectator: objectivity of the impartial spectator is understood as in the example of placing “ourselves in the situation of another man, and view it, as it were, with his eyes and from his station.”⁴⁶

According to Sen, Rawls has a transcendental approach which takes the contractarian view as central and focuses on negotiation among the members of any given society rather than those outside. In other words, this approach concentrates on the fact that a “person’s voice counts because he or she is directly involved in the social contract, which will “regulate the institutions” of the society of which he is a mem-

43 Smith, *The Theory of Moral Sentiment*, p.210.

44 Amartya Sen. “Adam Smith and the Contemporary World”, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, 3/1(2010), p.63.

45 Sen, *The Idea of Justice*, p.130.

46 Smith, *The Theory of Moral Sentiment*, p.109-110.

ber.”⁴⁷ It pays attention merely to the negotiation of certain people who live in a given society. Therefore, the impartiality of this approach is limited. Sen describes this kind of impartiality as “closed impartiality” and holds that this approach refers to the “negotiable justification of the confinement to local points of view.”⁴⁸ Sen argues that Adam Smith’s impartial spectator considers, assesses all possibilities and offers solutions. Sen argues:

Smith’s device of the impartial spectator leans towards an “open impartiality” in contrast with what can be called the “closed impartiality” of the social contract tradition, with its confinement to the views of the parties to the social contract and therefore to fellow citizens of a sovereign state.⁴⁹

In the light of above quote, Sen argues that we need a different approach beyond this limitation for the sake of impartiality:

There is a different approach to impartiality which brings in different voices, possibly even from “a distance” (to use Adam Smith’s articulate phrase), precisely because these voices illuminate public decisions and help to make them impartial. In the terminology of conflict resolution, this is more like arbitration, rather than negotiation; the arbitrators need not themselves be parties to the dispute. I have argued elsewhere that the interpretation of fairness and impartiality through an understanding of “fair arbitration” is a serious rival to the route of “fair negotiation,” which is the exclusive direction in which the contractarian feature of Rawls’ transcendental approach- “Justice as fairness” - proceeds.⁵⁰

As pointed out in the quotation, Sen thinks that the transcendental approach is limited to contractors. He identifies this approach as being limited and based on a negotiation of certain individuals who participate in the social contract. Instead, he proposes arbitration rather than negotiation. The difference is highly important to understand why Sen introduces the notion of impartial spectator as a standard to remove injustice and advance justice. Sen’s proposal of arbitration refers to the impartial spectator. In this regard, Sen argues:

The approach of fair arbitration is well exemplified by Smith’s invoking of the perspectives of “impartial spectators.” The impartial spectators are imagined observers who need not be members of the society, and their impartiality does not come, as in the Rawlsian system, exclusively- or even primarily- through the thought experiment of a veil of ignorance about the personal circumstances of individual members of a given society. Rather, the thought experiment by members of society, in the Smithian system of fair arbitration, invokes the judgments of disinterested observers who are not themselves parties to the societal decisions that are to be taken.⁵¹

47 Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, p.229.

48 Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, p.229.

49 Sen. “Adam Smith and The Contemporary World”, p.60.

50 Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, p.229-230.

51 Sen, “What Do We Want from A Theory of Justice”, p.230.

It is important to emphasize that Sen's suggestion of the impartial spectator is a thought experiment like Rawls' "veil of ignorance". The quote clearly shows that impartial spectator as an imaginary observer is an arbitrator. To that extent, the impartial spectator does not have to be a member of a certain society which is constituted through negotiation among citizens who have mutual interests. Therefore, the impartial spectator appears a "disinterested observer" who could be near or far from us.

The reason behind Sen's reference to the impartial spectator in this respect is that He considers Rawls' theory of justice or the contractarian approach to justice insufficient to take the question of justice to the global level. According to Sen, we should put aside this approach for global justice because of three main reasons. The first reason is that "the interests of other people may be affected (for example, by national policies on "global warming," or for that matter what is called the "war against terror")."⁵² The second reason is that the local parochialism shared by all (or almost all) persons within a given society may call for a distant challenge in the interest of objectivity."⁵³ Finally, the third reason is that "additional knowledge about what is feasible can be acquired from the experiences of other countries."⁵⁴ These reasons necessitate a new approach for the problems of global justice. Therefore, Sen sees Smithean impartial spectator as a new alternative for the problems of global justice.

Conclusion

The main feature of Amartya Sen's idea of justice is that he takes into account not only the western thought on the idea of justice but also eastern thought. As mentioned in this study, Sen borrows two notions of justice, *niti* and *nyaya*, from classical Indian political thought. The importance of this kind of approach to the idea of justice is that it enables the person to consider different thoughts and experiences of others about the idea of justice. These two concepts refer to the two different kinds of view on justice. Sen explains that *niti*, relates to organizational propriety as well as behavioral correctness, whereas the latter, *nyaya*, is concerned with what emerges and how, and in particular the lives that people are actually able to lead⁵⁵ *Niti* basically aims to establish just society by means of just institutions like transcendental institutionalism. On the other hand, *nyaya* aims the social realization of justice like realization-focused comparison. *Nyaya* is basically aims to reduce or remove injustice. Sen explains this approach with the notion of "*matsyanyaya*, 'justice in the world of fish, where a big fish can freely devour a small fish.'⁵⁶ *Nyaya* is against the justice of *matsyanyaya*. In this sense, Sen claims that "The central recognition here is that the realization of justice in the sense of *nyaya* is not just a matter of judging institutions and rules, but of judging the societies themselves."⁵⁷ To that extend, *Nyaya* is not only related to the institutions but also societies. It makes possible to establish

52 Sen, "What Do We Want from A Theory of Justice", p.231.

53 Sen, "What Do We Want from A Theory of Justice", p.231.

54 Sen, "What Do We Want from A Theory of Justice", p.231.

55 Sen, *The Idea of Justice*, p.22.

56 Sen, *The Idea of Justice*, p.20.

57 Sen, *The Idea of Justice*, p.22.

a relationship between institutions and society. Social realization of justice and removing of injustice depends on the take into account both institutions and society critically. Furthermore, another important contribution of Sen to the idea of justice is related to his making a distinction between the *closed* and *open* impartiality. Sen considers Rawls' theory of justice in the context of *closed impartiality*, because it is limited to the realm of a focal group that refers to being a citizen of a given state only. Instead, Sen proposes *open impartiality*. The significance of open impartiality is that it gives us Sen's main contribution to the idea of justice. This is the notion of *impartial spectator*. To put it in a different way, impartial spectator as an entity in thought experiment does not have to be a member of given state. Sen introduces the notion of impartial spectator mainly not to be limited to the realm of parochialism, namely refers to the remaining in any specific group in terms of culture and ideology. Being disinterested and looking with the eyes of others makes the impartial spectator an alternative standard for the idea of justice.

The problem with Sen's idea of justice is that it is not a systematic account of the idea of justice. Let me explain this point referring to Rawls' theory of justice and its relation to the political liberalism. Rawls' position is very clear on the idea of justice and he argues within the boundaries of the political liberalism. His model on justice is related to the liberalism, and it gives us the chance to comprehend and criticize his idea of justice from an obvious perspective. To put it more explicitly, Rawls, like other liberal philosophers, gives priority to basic liberties. It is well-known that liberalism mainly advocates basic liberties of individuals and citizens as a primary concern. Therefore, we can criticize Rawls' theory of justice in a systematic way take our model as political liberalism in the context of political philosophy. In contrast, we do not find Sen's position on justice as clear as that of Rawls. He considers himself in a tradition which hosts dissimilar political philosophies like those of Marx and Smith. Thus, Rawls' theory of justice has a strong background and a systematic philosophical content in terms of political philosophy.⁵⁸

References

- Dağ, Umut, "Amartya Sen's Idea of Justice and Its Relation with John Rawls and Adam Smith, Master Thesis, Middle East Technical University, 2015.
- Nozick, Robert. "Distributive Justice", *Philosophy Public Affairs*. 3/1 (1973): 45-126.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. London: Belknap Press, 1971.
- Rawls, John. *Collected Papers*. London: Harvard University Press, 1999.
- Rawls, John. *Justice as Fairness: A Restatement*. London: Belknap Press, 2001.
- Sen, Amartya. "Adam Smith and The Contemporary World". *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*. 3/1 (2010): 50-67.
- Sen, Amartya. "Open and Closed Impartiality". *Journal of Philosophy*. 99/9 (2002): 445-469.
- Sen, Amartya. *The Idea of Justice*. London: Belknap Press, 2009.

⁵⁸ Umut Dağ, "Amartya Sen's Idea of Justice, and Its Relation with John Rawls and Adam Smith", p.61.

Sen, Amartya. "What Do We Want from A Theory of Justice". *Journal of Philosophy*. 103/5 (2006): 215-238.

Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiment*. Edit., D. D. Raphael. Indiana Polis: Liberty Fund, 1984.

Voice, Paul. *Rawls Explained*. Chicago: Open Court Publishing Company, 2011.

Amartya Sen'in Adalet Düşüncesi ve Adaletsizlik Problemi için Tarafsız Gözlemci

UMUT DAĞ

Öz: Bu çalışmada Amartya Sen'in adalet düşüncesi ve adaletsizlik problemi için önermiş olduğu tarafsız gözlemci kavramını analiz edilmiştir. Amartya Sen'in adalet düşüncesini tam manasıyla açıklayabilmek için onun John Rawls'un adalet teorisi üzerine yaptığı eleştiri dikkate alınmalıdır. Sen'in adalet düşüncesi Rawls'un adalet teorisinin eleştirisi ve onun yerine sunulmuş yeni bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu sebepten bu makalede Amartya Sen'in John Rawls eleştirisi açıklayıcı kılmaya çalıştım. Bunun dışında tarafsız gözlemci kavramı Amartya Sen'in adalet teorisini anlamak için önemli bir kavramdır. Adam Smith'in *Theory of Moral Sentiment* adlı eserinde ahlaki davranışlarımızın standartını belirleyen diye öne sürdüğü tarafsız gözlemci kavramını Amartya Sen Adam Smith'ten devralarak onu farklı bir bağlamda politik alandaki adalet problemine uyarlamaya çalışmıştır. Amartya Sen çalışmalarında tarafsız gözlemci fikrini adalet sorununa bir çözüm olarak öne sürer.

Anahtar kelimeler: Adalet, Tarafsız Gözlemci, Aşkînsal kurumsalcılık, Toplum sözleşmesi, Hakkaniyet.

İktidar Aracı Olarak Seyir Amaçlı (Aleni) Fiziksel Anatomiden¹ Sosyal Anatomiye²: İnsan Bedeni Üzerinden İktidarın Form Değiştiren Hikâyesi

ALİ TAŞ*

alitas@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7747-5333

OĞUZHAN ÖZTÜRK**

oguzhanozturk@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7959-9535

UMUT ORHAN***

umutorhan@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3460-035X

Öz: Bu çalışmanın amacı, Foucault'un iktidar olgusuna ilişkin açıklamalarından hareketle bireylerin disipline edilerek itaatkâr bir varlığa dönüştürülmelerinde fiziksel ve sosyal aleni anatominin nasıl rol oynadıklarının izini sürmektir. Bu çerçevede, çalışmada, iktidar mekanizmalarının insanları itaatkâr birer varlığa dönüştüren zihinsel arka planı hangi insani duygular üzerinden inşa ettiği sorusuna cevap aranmıştır. Cevap aranan bir diğer soru da kendini gizleme zorunluluğunda olan iktidarın, anatominin farklı biçimleri üzerinden sağlamış olduğu hükmetme esnasında kendisini gizlemeyi nasıl başardığıdır. Çalışmadaki veriler dokuz psikiyatrist hekimle yapılan mülakatlar aracılığıyla toplanmıştır. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler fiziksel aleni anatominin korku ve utanç, sosyal aleni anatominin ise beğenilme, popüler olma, dışlanma ve hor görülme şeklindeki zihinsel karşılıkları üzerinden işleyen etkin iktidar araçları olarak önemli işlevler üstlendiklerine işaret etmektedir. Diğer bir bulgu da, bilimin iktidarın kendini gizlemede etkin bir rol oynadığına ve sosyal aleni anatomiyle iktidarın, hem bireye yönelik hükmetme alanının genişlediği hem de kendisini gizleme konusunda daha mahir bir beceriye ulaştığı yönündedir.

Anahtar kelimeler: İktidar, Foucault, Fiziksel aleni anatomi, Fiziksel sosyal anatomi.

Giriş

İktidar, sosyal bilimlerin en önemli çözümleme alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Fenomenin böylesi ilgi toplamasının en önemli nedenlerinden biri, farklı kurumlar ve bu kurumlara ilişkin mekanizmalar üzerinden toplumsal düzlemdeki bütün ilişkilere sızarak bu ilişkileri belli bir grup, ideoloji ve çıkar odağının öngördü-

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü.

*** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü.

1 Aleni fiziksel anatomi hem kapitalizmin hem de cerrahlığın ilk gelişim evrelerinde idam edilmiş suçuların bedenleri üzerinde cerrahlar tarafından gerçekleştirilen ve seyir amaçlı bir rituele dönüşen beden incelemesidir.

2 Aleni sosyal anatomi sosyal medya paylaşımları aracılığı ile bireyin kendi özel yaşam alanına ilişkin paylaşımlarının farklı disiplinlere özgü profesyoneller ve toplumsal düzlemin diğer parçaları tarafından didik incelenmesidir.

ğü ve istediği doğrultuda etkileyebilme becerisidir. Bu nedenle iktidar olgusu farklı düşünsel akımların temsilcisi olan düşünürlerin ortak odaklanma noktalarından bir tanesi olmuştur. Bu düşünürler içerisinde Foucault'un, olguya ilişkin açıklamalarının çok yönlülüğü ve olguya dair araçlara yönelik olarak ortaya koyduğu argümanlar setinin derinliği nedeniyle olgu üzerine odaklanan diğer düşünürlerden ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Foucault "iktidar" olgusu ile bir devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların bağımlılığını garanti eden kurum ve toplu aygıtlar bütününe kast etmemektedir. Foucault'un iktidara dair açıklamalarında, şiddetin aksine kural formunu taşıyan bir uyruklaştırma kipi olduğuna dair de bir imaya rastlanılmamaktadır. Foucault'un bizzat kendisi iktidar olgusundan anladığının bir öge ya da bir grup tarafından bir başka grup üzerinde kullanılan ve etkileri birbirini izleyen türemelerle toplumsal düzlemin bütünü içinden geçen bir egemenlik sistemini de kast etmediğini ifade etmektedir. Foucault'a göre iktidar denildiğinde "uygulandıkları alana için olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu" anlamak gerekmektedir. Bu çerçevede iktidar sürekli tekrara dayalı, canlı cansız, kendi kendini yeniden üreten her şeyiyle böylesi bir hareketlilikten yola çıkarak beliren, bunların her birinden destek alan ve geri dönerek onları sabitleştirmeye çalışan genel bir sonuçtur. İktidar, her yerden doğabilme özelliğine sahip olduğu için her yerdedir.³ Foucault'un bu açıklamaları göz önüne alındığında aslında iktidardan hiçbir zaman değişmez, tanımlanmış, boyutlandırılmış ve tek yanlı bir olgu olarak bahsetmediği görülmektedir.⁴ Foucault, iktidar ilişkilerine odaklanarak iktidarı bu ilişkiler ağı üzerinden açıklama çabası içerisindeydi. Foucault, iktidarın her yerde olduğunu, her yerde olmasının nedeni ise her yeri kapsadığı için değil her şeyden doğabildiği için her yerde olduğunu ifade ederek; iktidarı, çok farklı mekanizmalar üzerinden işleyen bir olgu olarak nitelendirmektedir. Bu değerlendirme temelinde Foucault, iktidar ilişkilerinin ve tekniklerinin delilikten suçla, suçtan cinselliğe kadar en beklenmedik alanlara kadar yayıldığını ve iç içe geçtiğini ifade ederek toplumsal düzlemde bütün ilişkilere sızmış ve bütün ilişkileri etkileyebilen çok çeşitli iktidar mekanizmalarının olabileceğini öne sürmektedir.

Bu çalışmanın odak noktasını Foucault'un iktidar olgusuna ilişkin bu yöndeki açıklamaları oluşturmaktadır. Çalışmada Foucault'un "İktidar her yerdedir; her yeri kapsadığı için değil, her yerden doğduğu için her yerdedir" şeklindeki vurgularından hareketle hem farklı iktidar mekanizmalarının varlığına, hem de bu farklı iktidar biçimlerinin toplumsal düzlemin bütün alanlarına sızarak insanların ve insan gruplarının davranışlarını nasıl etkilediklerine yönelik bir iz sürülmesi amaçlanmaktadır. İfade edilen tema çerçevesinde çalışmada, "iktidar mekanizmalarının insanları itaatkâr birer varlığa dönüştüren zihinsel arka planı hangi insani duygular üzerinden inşa ettiği" sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruyla ilişkili olarak cevap aranan bir diğer soru da "kendini gizleme zorunluluğunda olan iktidarın, anatominin farklı biçimleri üzerinden sağlamış olduğu hükmetme esnasında kendisini gizlemeyi" nasıl başardığıdır. Bu sorular temelinde ilk olarak, kapitalizmin başlangıcı ve gelişmesinde önemli bir iktidar/iktidar mekanizması olduğu düşünülen "aleni anatominin" insan bedene-

3 Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev., Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.69.

4 Judith Revel, *Güncelliğin Bir Ontolojisi*, çev., Kemal Atakay, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006.

ni üzerinden işleyen nasıl bir iktidar aracı olduğunun analizi yapılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak ise, tarihsel süreçle birlikte değişen iktidar formlarına bağlı olarak “aleni fiziksel anatominin” yerini alan “aleni sosyal anatominin” iktidara özgü yeni bir araçsal form olarak bireyleri öngörülen şekilde disipline etmede nasıl bir araca dönüşebildiği açıklanmaya çalışılmıştır. İfade edilen kapsamda araştırma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Foucault temelinde gerçekleştirilen iktidar-özne ve disipline etme mekanizmalarıyla beden ve iktidar (bedenin cezalandırılması üzerinden bireyin disiplini) incelemelerine yer verilmiştir. İkinci kısımda ise, hem aleni fiziksel anatominin hem de aleni sosyal anatominin disipline edilmek istenilen bireylerin zihinlerindeki karşılığı ve bu iki aracın bireyi disipline ederek onun kapitalizmin ön gördüğü forma nasıl sokulduğuna dair psikiyatristler üzerinden toplanan verilerin analizine yer verilmiştir.

Foucault’da İktidar-Özne ve Cezalandırma Üzerinden Disipline Etme

Foucault’a göre iktidar bir toplumda kendi örgütlemelerini inşa eden güç ilişkilerinin toplamıdır. İktidar bu çerçevede ele alındığında, salt bir aygıt ya da kurumlar topluluğu olarak nitelendirilemez. İktidar bazılarının ya da bazı grupların baştan sahip oldukları güç olarak da nitelendirilemez. İktidar elde edilen, bir alanın içinden koparılıp alınan ya da belli kişilerle paylaşılan bir şey de değildir.⁵ İktidar; kendine özgü belli kavram, kuram ve mekanizmalar içeren ve kendi üretmiş olduğu doğrular aracılığıyla söze yansıyan söylemler üzerinden oluşturulmuş kurallar, normlar, inanç sistemleri ve pratikler üzerinden işleyen bir alandır.⁶ İktidar her yerdedir. İktidarın her yerde olmasının nedeni ise her yeri kapsamaması değildir. İktidar her yerden, her ilişkiden doğabildiği ve her mekanizma üzerinden işleyerek toplumsal ilişkilerin içkin bir özelliğine dönüştüğü için her yerdedir.⁷ Bir kişi ya da grubun bir başka kişi ya da grubu kendi istediği gibi düşünmeye ve davranmaya yönlendirebildiği her durumda iktidar söz konusudur. İktidarın işleyişi, bireysel ya da kolektif taraflar arasındaki bir ilişki olarak görülmemelidir. Foucault’a göre iktidar yalnızca edimde vardır. İktidar kendi başına özgürlüklerden vazgeçilmesi, sahip olunan hakların bir başka kişi ya da gruplara devredilmesi, tek tek herkesin sahip olduğu iktidarı birkaç kişiye emanet etmesi değildir. İktidar ilişkileri önceden var olan ya da durmadan yenilenen bir rızanın ürünü olabilir. İktidar, doğası gereği bir konsensüsün dışavurumu olarak nitelendirilemez⁸ Foucault’un iktidara dair açıklamaları temel alındığında; iktidarın değişmez, tanımlanmış ve tek yanlı bir varlık olmadığına ve iktidarı anlamada iktidar ilişkileri üzerine vurgu yaptığı söylenebilir.⁹

Foucault’a göre iktidar ilişkileri özneyi inşa etmekte, özneye şekil vermekte ve farklı pratikler ve mekanizmalar üzerinden öznenin hem yaratıcısı hem de sürekli yönlendiricisi olmaktadır. İnsan, iktidar ilişkileri tarafından kurulan bir öznedir. Foucault’a göre zaman içerisinde çeşitli mekanizmalar aracılığıyla nesneleştirir-

5 Foucault, *Cinselliğin Tarihi*.

6 Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınevi, 2014.

7 Foucault, *Cinselliğin Tarihi*.

8 Foucault, *Deliliğin Tarihi*.

9 Revel, *Güncelliğin Bir Ontolojisi*.

len insan, özne konumunu yitirerek, iktidar ilişkileri tarafından kurulan bir özne olarak kendi söyleminin kurgulayıcısı ve oluşturucusu olmaktan uzaklaşmış, aktif bir varlık olma özelliğini kaybetmiş ve pasif bir yapıya dönüşerek basit-pasif özne konumuna gelmiştir. Bu dönüşüm insanı iktidar ilişkilerine tabi olan itaatkâr bir varlık pozisyonuna getirmiştir. İnsan tarihsel süreçte o süreçlerin içkin özelliği olan iktidar ilişkileri tarafından bir özne olarak doğmuş, yine tarihsel süreç içerisinde iktidar ilişkileri tarafından bir özne olarak ortadan kaldırılacaktır.¹⁰ Foucault insanı geleneksel bir toplum düzeninden modern bir toplumsal düzene geçen özne olarak nitelemiştir. Foucault'a göre insan, bedeni ve kimliği iktidar ilişkileri tarafından inşa edilen bir varlıktır. Öznenin, iktidar ilişkileri tarafından dizayn edilen toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulan bir unsur olduğunu ileri süren Foucault, bireyin bir özne olarak oluşumunda iktidarın anahtar bir role sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda bireyler toplumsal alandaki karmaşık, çoğul ve değişken iktidar araçlarına/mekanizmalarına boyun eğerek bahsedilen bu ilişkiler aracılığıyla da bir özne konumuna gelmektedirler. Yani özne toplumsal düzlemde iktidar ağına hizmet eden sistemler içerisinde oluşturulmaktadır. Bu özelliği nedeniyle, özneyi, kendi oluşturulduğu toplumsal düzlemde ve iktidar ilişkileri ağından ayrı tutmak mümkün görünmemektedir.¹¹

Foucault'un iktidar ve özne olgusuna ilişkin açıklamaları incelendiğinde “*sorunsallaştırma eyleminin*” ifade edilen olgulara dair açıklamalarının da son derece önemli olduğu görülmektedir. Foucault'a göre, insanın ön görülen bir biçimde özneye dönüştürülmesinde ve iktidar ağına özgü mekanizmalar aracılığıyla itaatkâr bir birey haline gelmesinde delilik, cinsellik, suç ve hastalık gibi sorunsallaştırma biçimlerinin ve bu sorunsallaştırmalara özgü politikaların önemli bir yeri bulunmaktadır.¹²

Foucault'un sorunsallaştırma eylemine konu olan olgulardan bir tanesi deliliktir. Delilik, insanın disipline edilerek onun eylem kiplerine yön veren bir olgu olarak düşünülmektedir. Foucault'a göre delilik paradoksal bir çemberle tarihsel süreçte farklı şekillerde evrilerek en sonunda akla uygunsuzluğun simgelendiği bir kapatma uygulamasının tek nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Delilik üzerinden yapılan kapatma eylemi iktidarın gücünün simgesidir. İktidar, delilik ve delilik temelli gerçekleşen kapatma eylemi üzerinden kendi arzu ettiği özne ve nesne imgesini yaratmakta ve bunu kalıcı kılmaktadır. Delilik, iktidarın kendi hükmetme niyeti içindeki keyfilikinin simgesi ve bu kör keyfilik meşrulaştırılmasında kullanılan önemli bir olgu olmuştur.¹³ Delilik, kendi tarihsel gerçekliğinin oluşumu içerisinde belli bir anda kendini akıl hastası olarak bir pozitiflik tarzı içinde bir yabancılaşma bilgisini mümkün kılmıştır¹⁴ Deliler, kuralları iktidar tarafından belirlenmiş bir dünyanın bu kurallara uymayan aylakları dışlamada ve onları birer yabancı olarak niteleyerek kapama yoluyla öte bir dünyaya gönderilenlerdir. Bir başka ifadeyle, delilik akıl dışı olandır. Akıl, kendisini tanıtır ve görünür kılmak için kendi dışında kalanları

10 Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev., Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2014.

11 Vedat Çelebi, “Michel Foucault'da Bilgi İktidar ve Özne İlişkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5/1 (2013).

12 Gülay Özdemir Akgündüz, “Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 38 (2013).

13 Foucault, *Özne ve İktidar*, s.45.

14 Foucault, *Özne ve İktidar*, s.126.

ötekileştirmekte ve bu ötekileştirme üzerinden kendi varlığını koruyarak iktidarın uygun gördüğü düzlemin inşasına olanak tanımaktadır¹⁵ Delilik başta olmak üzere akıldışı olarak nitelendirilen bütün ötekiler (eş cinseller, fahişeler vs.) toplumdan farklı iktidar tarafından biçimlendirilmesi mümkün olmamış kişilerdir. Ayrıca bu kişiler aklın hükmetmesine tabi olmadıkları için kapatılım/gözetim altında tutularak iktidarın hâkim normalleştirme söyleminin bir parçasına dönüşmüşlerdir. Bu çerçevede delileri kapatmak için kullanılan tımarhaneler ve diğer yeti yetimi olanlar için inşa edilen hastaneler, deliler başta olmak üzere bütün yeti yetimi olanları temizlemek ve mevcut düzlemin kurallarına uymayanların konularak iktidara ait dünyanın temizlenmesi için kullanılan yerlerdir. İktidar, akıl dışı olarak nitelendirmiş olduğu bütün ötekiler üzerinden kendisi için “*ideal tipi*” tanımlamaktadır. Burada akıl dışı olarak nitelendirilenlerin bütün ötekilerin kapatıldığı kapatma kurumlarına dair bir açıklama yapmak gerekmektedir.

Foucault’un “*büyük kapatılma*” olarak kavramsallaştırdığı iktidarın normal dışı olarak nitelendirdiği yeti yetimi olanlar için inşa edilen kapatma kurumları, yeti yetimi olanların normallere ait olan toplumsal düzlemden soyutlandırılarak zorunlu iskân ettirildikleri kurumlardır.¹⁶ Aslında kapatma ve kapatmaya ilişkin kurumlar sadece yeti yitimine uğramış bireyleri toplumdan soyutlama işlevi görmemektedirler. Bu kurumlar normal dışı olarak kabul edilenleri bir yandan toplumdan soyutlayan mekânlar iken, diğer yandan da normal olmayanları tedavi etme veya cezalandırma yönünde de bir işlev üstlenmektedirler. Burada cezalandırma olgusuna dair ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü cezalandırma mekanizması üzerinden işleyen disiplin altına alma ve bireylerin tabi olması bu çalışmanın odak noktası göz önüne alındığında oldukça önemli görünmektedir. Cezalandırma bir yandan normal dışı davranan bireylerin kendilerinin ya soyutlanması ya da disipline edilmeleriyle sonuçlanan bir iktidar uygulamasıyken, diğer yandan da bu cezalandırmalar üzerinden oluşturulan izleme, aktarma ve gösterme mekanizmalarıyla diğer bireyleri normal dışı davranılmasının ne kadar kötü bir durum olduğunu, normal dışı olmanın sonuçlarının ne derece vahim, katlanılması zor sonuçlar ortaya çıkardığını duyurarak ve göstererek onları normalleştirmede kullanılan bir başka mekanizma oluşturulmasına olanak tanımaktadır. İşte çalışmanın odak noktasını oluşturan “*hem fiziksel hem de sosyal aleni anatomi*” böylesi bir mekanizma olarak kabul edilebilir.

Foucault’un sorunsallaştırma eylemine konu olan bir diğer olgu da cezalandırma- dır. Cezalandırma, Foucault tarafından en önemli ıslah-disipline etme mekanizması olarak yorumlanmaktadır. Foucault’a göre, bir ıslah mekanizması olan cezalandırma sanatı disiplinsel iktidar rejiminde ne kefareti ne de tam olarak bastırmayı hedef almaktadır. Cezalandırmanın birbirinden ayrı beş farklı işlevi olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan ilki bireye özgü eylemleri, performansları, hal ve gidişleri aynı zaman dilimi içerisinde hem birer kıyaslama alanı hem de takip edilecek kuralın ilkesi konumunda olan bir bütün temel alınarak değerlendirmektir. Cezalandırmaya yüklenen

15 Foucault, *Deliliğin Tarihi*.

16 Aydın Kızılaslan vd., “Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Gelişimi”, *İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16/1 (2015).

ikinci işlev ise işlevsel bir farklılaşmayla ilgilidir. Burada işlevsel farklılaşmayla ifade edilmek istenilen, kuralın ister en düşük eşik isterse ortalama veya yaklaşılmaması gereken optimum olarak işletilsin işlevinde farklılaştırılmasıdır. Cezalandırmaya ilişkin biçilen diğer bir işlev ise bireyin kapasitesine ilişkin programlamaya yöneliktir. Burada ifade edilmek istenen bireyin kapasitesini, düzeyini, cinsini miktarsal terimlerle ölçmek ve değer terimleriyle hiyerarşik hale getirmektir. Burada bireyin kapasitesine ilişkin olarak bu kapasitenin sistem için sağladığı katkı temel alınarak bir değerlendirme kastedilmektedir. Cezalandırmaya yüklenen dördüncü anlam bireyin kapasitesine yönelik olarak yapılan bir değerlemenin devamı niteliğindedir. Burada cezalandırmaya yüklenen dördüncü işlev gerçekleştirilmeye niyetlenen bir uygunluğun zorlamasını bireyin kapasitesine yönelik değerlendirici ölçü boyunca işletmekle/oyunlatmakla ilgilidir. Cezalandırmaya yüklenen beşinci ve son işlev ise normalleştirmeye yöneliktir. Burada cezalandırmanın yerine getirdiği işlev Foucault'un ifadesiyle “tüm farklılıklara göre olan farklılığı, anormalin dış sınırını tanımlayacak hududu çizmektir”. Aslında cezalandırmanın burada ifade edilen bütün işlevleri anormalin dış sınırını çizerek normalleştirmeye yöneliktir. Bu yönüyle cezalandırma kıyaslama yapmakta, farklılaştırmakta, türdeş hale getirmekte ve dışlamaktadır. Cezalandırmaya yönelik olarak ifade edilen bu işlevlerin tamamının disipline edilerek “normalleştirme” şeklinde ifade edilebilecek tek bir sonucu bulunmaktadır.

Aslında Foucault tarafından belirlenmiş olan iktidar ilişkilerinin ilk homojen diziminin disiplin ve/veya disipline etme biçimleri olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Foucault belli bir tarihsel dönemi temel alarak bir takım iktidar uygulama formunun ayrıntılı tasvirini yapmaktadır. Foucault, tasvir etmiş olduğu bu iktidar formlarına disiplinler adını vermektedir. Disiplinler olarak nitelendirilen bu formların temel özelliği değişik pozisyonlara göre uygulamaya geçirilen zorlayıcı bir grup teknikler olmasıdır. Bu teknikler aracılığıyla bireylere sistematik bir çerçeve dayatılmakta ve dayatılan bu çerçeveler üzerinden bireyler uzamsal ve zamansal olarak ele geçirilebilir hale gelmektedirler. Disiplinlerin doğduğu dönemle insan bedeni sanatının ortaya çıktığı dönemler paralellik arz etmektedir. Disiplinler açısından insan bedeniyle ilgilenmek veya disiplin tekniklerinin odak noktasının insan bedeni olması bedene ilişkin beceri ve yetileri daha uysal ve itaatkar kılarak arttırmak amacı taşımamaktadır. Burada disiplinler ve disiplinlere özgü tekniklerin temel noktası insanın uysallığı ve yararlılığını sağlamaktır. Burada disiplin üzerinden insan bir yandan daha uysal hale getirilirken, diğer yandan da sistem için ön görülen yararlılık düzeyine taşınmaya çalışılmaktadır.¹⁷

Buraya kadar ifade edilenlerden anlaşılacağı üzere bireyi disipline ederek bireyin ön görülen şekilde normalleştirilmesinde cezalandırma ve cezalandırmaya ilişkin mekanizmaların odak noktalarından birini “insan bedeni” oluşturmaktadır. İktidarın kurgulamış olduğu ve işler kıldığı mekanizmalar büyük oranda insan bedeni üzerinden yürütülmektedir. Bu durumda beden, iktidar, cezalandırma ve disipline etme arasındaki ilişkiye dair ayrı bir açıklama yapmak gerekmektedir.

17 Revel, *Güncelliğin Bir Ontolojisi*.

Beden ve İktidar- Bedenin Cezalandırılması Üzerinden Disipline Edilerek Bireyin Normalleştirilmesi

İnsan bedeninin, iktidarın özneyi kurma (itaatkâr ve yararlı bireyler yetiştirme) sürecinde ele alınması gerektiği gözlenmektedir. Çünkü, cezalandırma ve kapama üzerinden işlerlik kazanan disipline etme mekanizmalarının tamamının odak noktasında insan bedeni bulunmaktadır. Foucault beden ve iktidar ilişkisini biyo iktidar ve biyo politik üzerinden açıklamaktadır. Foucault'a göre, iktidarın beden üzerindeki kontrol biçimi 17. yüzyıldan itibaren biyo iktidar ve biyo politik olmak üzere iki farklı biçimde gelişmiştir. Foucault'un ortaya koyduğu beden iktidar ilişkisine yönelik iki farklı kavramı birbirinin zıttı ya da karşıtı iktidar biçimlerini ifade ediyor şeklinde yorumlamak doğru değildir. Nitekim Foucault, biyo iktidar ile biyo politığın birbirinin karşı savı niteliğinde olmadığını ifade etmiştir. Foucault'a göre, biyo iktidar ve biyo politik bir ara bağıntı kümesinin bir birine bağlamış olduğu iki gelişim boyutunu ifade etmektedirler.¹⁸ Bir başka ifadeyle, biyo iktidar ve biyo politik kutupları beden üzerinde kurulan iktidarın iki farklı formunu ifade etmektedir. Biyo iktidar bedeni makine olarak merkeze almaktadır. Burada iktidara özgü yöntemlerle bedenin terbiyesi, yeteneklerinin arttırılması, güçlerinin ortaya çıkartılması, itaatkârlığın sağlanmasıyla bedenin etkili ve ekonomik kontrol sistemleriyle entegre olması sağlanmaktadır.¹⁹ Bir başka ifadeyle, biyo-iktidar bireyin bedeni üzerinde uygulanan disiplinci iktidar modeli olarak nitelendirilmektedir. Bu niteleme temelinde disiplinci biçim (biyo iktidar formu), bireyleri sorunsallaştırma ve bu sorunsallaştırmaya bağlı olarak inşa edilen kapatma pratikleri üzerine inşa edilen mekanizmalar aracılığıyla bireyi toplumsal süreçlere uyumlu hale getirerek, istenilen insan kalıplarını ortaya çıkartmıştır. Birey, biyo iktidara özgü mekanizma ve işleyişler aracılığıyla içten fetih edilmekte ve iktidarı içselleştirerek kurgulanmış sistemin dışına çıkma ihtimali olmayan bir ögeye dönüşmektedir.²⁰ Liberalizmin doğuşuyla birlikte beden üzerindeki iktidar biçimi form değiştirmiş ve yeni bir form olarak düzenleyici iktidar modeli olan "*biyo politika*" biçimini almıştır. Biyo politikada yine beden üzerinden işlemekte ama burada işlem alanı bireyin bedeni değil, Foucault'un "*nüfuzlar*" olarak nitelendirdiği "*şeyin*" beden üzerinden işlerlik kazanması durumudur. Burada bireyleri birer birer nesneleştirilen iktidar modelinden, nüfuza yönelen bir iktidar modeline geçiş söz konusudur. Bu dönüşümle birlikte "*nüfuzlar*" aynı bireyler gibi iktidar ilişkilerinin iktidara özgü yeni mekanizmalar üzerinden insanlara ve insanların yaşamlarına uygulanmalarının ürünü haline gelmişlerdir. Bu durumla birlikte nüfuzlar artık insanların yalnızca itaatkârlık ve sistem içerisinde yararlılıklarının değil, yaşamlarının bütün alanlarının ele geçirilip bir niyet doğrultusunda kullanılabilmesi için iktidarın zorunlu birer icadı olmuşlardır. Burada yaşamın yüceleştirilmesi, sağlıklı yaşam, sağlık derecesi, yaşam süreleri ve doğum-ölüm oranları gibi değişkenlere yapılan vurgular üzerinden sağlıklı ve zinde bir kitle ortaya çıkartmak ve bu kitleyi kapitalist düzlem içerisinde üretime yönlendirmek amaçlanmaktadır. Biyo politika

18 Foucault, *Özne ve İktidar*.

19 Foucault, *Özne ve İktidar*, s.102.

20 Çağrı Uluğ, "Yaşam ve Ölüm Arasında Sallanan İktidar Sarkacı: Biyo Politika", *Mesele Dergisi*, 88 (2014).

formunda iktidar tıp, psikiyatri, hukuk gibi alanlar aracılığıyla geliştirilen normlarla olması-olmaması gerekenler ve yapılması-yapılmaması gerekenleri topluma dayatır hale gelmektedir. İktidar, böylece toplumsal düzlemde normal ve anormal olanın ne olduğunu belirleyerek ve bireylerin bu normalleri ve anormalleri içselleştirmesini sağlayarak Foucault'un "büyük kapatılma" adını verdiği düzlemi inşa etmektedir.²¹

İktidar, biyo iktidardan biyo politikaya yönelik gerçekleşen form değişimiyle birlikte zaman içerisinde kendisine yeni mekanizmalar ve sistemler yaratıp yenilenmekte; bu sistem ve mekanizmalar üzerinden geliştirmiş olduğu söylemlerle bireyleri disipline ederek kendi düzlemi içerisinde tutma niyetini gerçekleştirmektedir. Bilişim çağına geçişle birlikte ise iktidarın artık sadece politik, ekonomik, sağlık ve kültürel kurumlar üzerinden işleyen mekanizmalar temelinde bir söylem geliştirmediği, egemen anlamlandırmalar ve davranışlar yoluyla bizzat öznelere odaklanarak Guattari'nin tabiriyle onları zehirlediği iddia edilmektedir.²²

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi bu çalışmada "iktidar mekanizmalarının insanları disipline ederek itaatkâr birer varlığa dönüştüren zihinsel arka planı hangi insani duygular üzerinden inşa ettiği" sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruyla ilişkili olarak cevap aranan bir diğer soruda "kendini gizleme zorunluluğunda olan iktidarın, anatominin farklı biçimleri üzerinden sağlamış olduğu hükmetme esnasında kendisini gizlemeyi" nasıl başardığıdır. Foucault'un biyo iktidar ve biyo politika formları üzerinden zaman içerisinde iktidarın aldığı formlara yönelik açıklamaları göz önüne alındığında, belirtilen odakta bir araştırmanın ne derece orijinal, gerekli ya da anlamlı olduğuna dair bir sorgulama olabilir. Ancak bu çalışmada yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde tam olarak niyetlenen şey, iktidar tarafından ortaya konulan mekanizmaların iktidarın tek hedefi konumunda olan bireyleri disipline etmeyi nasıl başardığına yine iktidara özgü bir mekanizma olan psikiyatri kurumunun en önemli ögesi olan psikiyatristler üzerinden cevap aramaktır. Bir başka ifadeyle, çalışmada bir yandan iktidara özgü mekanizmaların zaman içerisinde nasıl değiştiğine fiziksel ve sosyal anatomi temel alınarak ulaşılan veriler üzerinden somut açıklamalar yapmak hedeflenirken, diğer yandan da iktidarın form değiştiren mekanizmalar aracılığıyla oluşturduğu normlar üzerinden geliştirmiş olduğu söylemin, bireyler tarafından içselleştirilerek birey üzerinde nasıl bir hâkimiyet kurduğu yine bir iktidar kurumunun öğeleri üzerinden toplanan verilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada bir iktidar mekanizması ve/veya aracı olarak anatominin seçilmesinin temel nedeni "anatominin" farklı iktidar formlarının ortak aracı olarak karşımıza çıkmasıdır. Fiziksel anatomi zaman içerisinde toplumsal düzlemde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler temelinde iktidarın aldığı yeni formla birlikte sosyal anatomiye dönüşmüştür. Anatomiye ilişkin bahsedilen bu dönüşüm anatomi temel alınarak iktidarın nasıl form değiştirerek amacına ulaştığını, derinleştiğini ve yumuşak hale gelerek kendini gizlemede nasıl mahir bir hal kazandığını göstermek açısından ol-

21 Cihan Palancı, "Biyo İktidarı Siponaza ile Okumak", *Toplum ve Demokrasi*, 10/21 (2016).

22 Felix Guattari, *Kaçış Çizgileri*, çev., Işık Ergüden, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2014.

dukça önemli görülmektedir. Ancak araştırmada bu yolla niyetlenen şey, iktidarın toplumsal düzlemdeki bütün ilişkilere sızmış olmasına rağmen kendini hissettirmeyi/gizlemeyi aleni sosyal ve fiziksel anatomi araçlarını işletenler üzerinden nasıl başardığını gözler önüne sermektir. İktidarın kendini nasıl gizleyebildiği sorusuna ilişkin analiz oldukça önemlidir. Çünkü Foucault'a göre iktidar ancak kendisine ait bir bölümü maskeleyebildiği/gizleyebildiği durumda normal görülebilir. Bu durumda iktidarın başarısı kendine özgü mekanizmaların ne kadarını saklayabildiğiyle doğru orantılıdır. Giz, gizlenme, kendini hissettirmeme iktidarın işlerliği için başarmak zorunda olduğu en önemli zorunluluktur.²³

Araştırmada bir iktidar kurumu ve mekanizması olarak nitelendirilen psikiyatri kurumunun öğeleri olan psikiyatristler üzerinden verinin toplanmasının bir çelişki olacağı düşünülebilir. Araştırmada iktidara özgü bir kurum olarak psikiyatrinin seçilmesi ve verilerin psikiyatristler üzerinde toplanmasının temel nedeni, araştırmanın iktidar mekanizmalarının bireyin zihninde ne tür karşılıklar bulduğu ve iktidar tarafından oluşturulan normların bireyde nasıl içselleştiğinin analiz edilmesi yönündeki amacıyla ilgilidir. Bahsedilen düzlemde bir analiz doğrudan psikiyatri kurumunun alanıyla ilgilidir.

Yapılan açıklamalar çerçevesinde ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasında “mülakat” tekniği kullanılmıştır. Araştırmada mülakat yapılacak psikiyatristlere ulaşmak için ilk aşamada şahsi tanışıklığın olduğu iki psikiyatristle irtibata geçilmiştir. Bu iki psikiyatristin önerileri ve onlardan alınan bilgiler doğrultusunda, psikiyatristler ve doktorlarla ilgili çalışma alanı bulunan iki derneğin üyeleriyle iletişime geçilmiştir. Derneklerin üyesi olan psikiyatristlerle kurulan iletişim sonucunda ilk olarak 26 psikiyatrist mülakat isteğine olumlu cevap vermiştir. Mülakat isteğine cevap veren 26 psikiyatristin eğitim aldıkları okullar, bilimsel yayınları ve ilgi alanlarına yönelik olarak hem internet kaynakları üzerinden, hem de kendileriyle yapılan ilk mülakatlara veriler derlenmiştir. Mülakat talebine olumlu yanıt veren 26 psikiyatrist hakkında toplanan veriler araştırmacı tarafından incelendikten sonra araştırmada ihtiyaç duyulan verinin toplanmasına en üst düzeyde katkı sağlayacağı düşünülen 11 psikiyatrist belirlenmiştir. Belirlenen 11 psikiyatristten ikisi araştırma konusunun kendileri için çok zorlayıcı olduğunu ve bu konuda özel bir çalışma yapmaları gerektiğini ancak böylesi bir çalışma için vakitleri olmadığını ifade ederek ilk mülakatlar sonrasındaki veri paylaşım sürecine katılamayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle 9 psikiyatristle mülakatlara devam edilmiştir. 9 psikiyatristin her biriyle 3 er kez mülakat gerçekleştirilmiş her bir mülakat ortalama 2 saat sürmüştür. Veri toplama süreci yaklaşık olarak 2 ay (50 gün) sürmüştür.

Mülakat Yapılacak Kişilerin Belirlenmesinde İzlenen Yol

Veri toplama yöntemi olarak mülakat tekniğinin kullanıldığı araştırmalarda en önemli karar aşamalarından bir tanesini mülakatların gerçekleştirilecek kişilerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Çünkü bilimsel bir araştırmada katılımcıların sahip oldukları niteliklerle kendileri üzerinden ulaşılmaya çalışılan veriler arasında bir

²³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s.65.

uyumun olması çok önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada mülakat yapılacak olan psikiyatristler belirlenirken araştırmaya yön veren sorular temel alınarak bu sorular temelinde ihtiyaç duyulan verilerin hangi niteliklere sahip psikiyatrist hekimler üzerinden toplanabileceği sorusu temel alınmıştır. Bu noktada, ilk olarak, mülakat talebimize olumlu dönüş yapan 26 psikiyatrist hekimin biyografileri internet üzerinden incelenmiştir. Daha sonra ilgili hekimler ziyaret edilmiş ve kendilerine araştırma konusu hakkında bilgi verilmiştir. Bu ziyaretler esnasında kendilerine kendi alanları dışında felsefe, sosyoloji ve ekonomi temalı eğitimlerle programlara katılıp katılmadıkları ve ifade edilen alanlarda düzenli olarak takip ettikleri bir yayın olup olmadığı soruları sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar ışığında 26 psikiyatrist hekim arasında 3 tanesinin Türk Felsefe Derneği (TUFED) tarafından çıkartılan Felsefe Dünyası isimli e-dergiyi düzenli olarak takip ettikleri (adı geçen derginin bazı sayılarında iktidar konulu çalışmalar bulunmaktadır), 4 psikiyatrist hekimin ise her yıl düzenli olarak bir belediye tarafından düzenlenen felsefe seminerlerine katıldıkları ve felsefe okumaları yaptıkları, 5 psikiyatrist hekimin ise felsefe ve sosyolojiye yoğun bir ilgi duydukları mümkün olduğunca felsefe okumaları yaptıklarına dair verilere ulaşılmıştır. Bu veriler ışığında, mülakat talebine olumlu cevap veren 26 psikiyatrist hekimin arasında ifade edilen özelliklere sahip 11 tanesinin araştırma için ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasında yüksek katkı sağlayacak kişiler olacağı düşünülmüştür. (15 psikiyatrist hekimle ise araştırma konusuna çok uzak olmaları nedeniyle ilk mülakatlardan sonra araştırma konusu temelinde mülakatlar yapılmamıştır. Daha önce de ifade edilen biçimde belirlenen 11 psikiyatrist hekimden iki tanesi ise, araştırma konusuyla ilgili olarak özel bir araştırma/okuma yapmalarını gerektiğini bunun için ise vakitleri olmadığını ifade ederek kendileriyle yapılan ikinci mülakattan sonra veri toplama sürecine dâhil olamayacaklarını belirtmişlerdir. 9 hekimle yapılan mülakatlardan ise 7'si değerlendirmeye alınmıştır).

Veri Toplama Süreci (Mülakatlar ve Mülakatlarda Sorulan Sorular)

Mülakat süreci ve mülakatlarda sorulan sorulara geçmeden önce araştırmanın tasarlanması esnasından yaşanan ve araştırmanın tasarımında son derece önemli bir şekillendirici olan bazı konularla ilgili olarak açıklama yapmanın ilgili süreçler açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bir belediye tarafından düzenlenen Felsefe Akademisi esnasında psikiyatrist hekim olan üç kişiye *“bir iktidar aracı olarak seyir amaçlı fiziksel anatomi”* teması altında bilimsel bir çalışmanın tasarlanmak istendiğinden bahsedilmiştir. Araştırma konusu ve tasarımının nasıl yapılabileceği konusu üzerine bir dizi tartışma yapılırken bahsedilen düzlemde *“seyir amaçlı fiziksel anatomiden seyir amaçlı sosyal anatomiye”* bir geçiş olduğu sosyal paylaşım ağlarının ise bu anatominin araçları olduğu anatominin artık hekimler tarafından değil sosyal paylaşım siteleri tarafından yapıldığı yönünde yoğun vurguları olmuştur. Akademi programı esnasında bu vurgular temelinde yapılan tartışmalar ve fikir alışverişlerinden sonra çalışmanın seyir amaçlı fiziksel anatomi temasıyla sınırlandırılmayıp *“seyir amaçlı fiziksel anatomiden seyir amaçlı sosyal anatomiye”* şeklinde daha geniş bir tema üzerinden tasarlanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Psikiyatristlerin açmış olduğu pencereden yola çıkarak gerçekleştirilen bu tema genişlemesi sayesinde

de iktidarın zaman içerisinde değişen formlarına yönelik olarak da bir perspektifin ortaya konulmasının mümkün olabileceği düşünülmüştür. Farklı iktidar formları temelinde yapılan böylesi bir analiz aslında biyo iktidar ve biyo politika olmak üzere iki farklı iktidar formunun bireylerin zihin dünyalarını şekillendirerek onları nasıl itaatkâr hale getirdiklerine yönelik bir analizi kapsamaktadır.

Bu anlatılanlar ışığında tasarlanan araştırmada yukarıda da ifade edildiği gibi 9 psikiyatrist hekimle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Her bir hekimle 3 er defa görüşülmüş ve her bir görüşme ortalama 2 saate yakın sürmüştür. Kimlerle mülakat yapılacağı belirlendikten sonra katılımcılarla gerçekleştirilen birinci mülakatlarda katılımcılara bir iktidar mekanizması olarak seyir amaçlı fiziksel anatomiyle ilgili sorular sorulmuştur. Konu ile ilgili sorular sorulmadan önce geçmişte idam edilen suçlulara o dönemin cerrahları tarafından gerçekleştirilen anatominin halka izletilmesi olayları anlatılmıştır. Böylesi bir izletilme olayının ve o esnada yaşananların izleyen halk üzerinde disipline olma ve itaat etme bağlamında nasıl bir etkisi olduğu ve bu etkinin birey için ne tür sonuçlar doğurduğu hakkında sorular sorulmuştur. İkinci mülakatlarda ise, psikiyatristler tarafından sosyal anatomi olarak nitelendirilen sosyal paylaşım ağlarında yapılan paylaşımların ve uzmanlar başta olmak üzere farklı toplumsal düzlemde kişilerle kurumların bu paylaşımlara göstermiş oldukları tepkiler temelinde ortaya çıkan iklimin, bireylerin disipline olmalarında ve istenilen biçimde davranarak itaatkâr birer ferde dönüşmelerinde nasıl bir rol oynadığına yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorular sorulurken araştırmacının yapıldığı dönemde sosyal medyadan yapılan bazı paylaşımlar ve bu paylaşımlara uzmanların, gazetecilerin ve farklı bazı kesimlerin göstermiş oldukları tepkiler örnek verilmiştir.

İfade edilen çerçevede gerçekleştirilen mülakatlar kayıt altına alınmıştır. Ayrıca mülakatlar esnasında yaşananlar ve mülakat yapılan katılımcıların sorulara karşı vermiş olduğu vücut tepkileri verilerin analizi ve yorumlanması esnasında kullanılabileceği düşünülerek araştırmacı tarafından ayrıca not edilmiştir. Kayıt altına alınan her bir mülakat daha sonra araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu şekilde her mülakat yazılı bir dokümana dönüştürülmüştür.

Verilerin Güvenvericiliği

Nitel bir araştırmada verilerin güven-vericiliğinin sağlanmasında farklı bir takım yollar izlenebilir. Bu araştırmada geçerliliğin test edilmesinde doğal olarak araştırma konusunu oluşturan temalar ile bu temalara ait olduğu düşünülen değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin düzeyi üzerine odaklanılmıştır. Bu nedenle araştırmacı tarafından belirlenen temalar ve temalara ilişkin değişkenler temel alınarak araştırmacının toplamış olduğu veriler dışında, araştırmaya yön veren temalarla paralellik arz eden temalara ait değişkenlerle ilgili farklı veri setleriyle araştırma temasına benzer farklı şablon ve örneklerle eşleştirmeler yapılması yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede anatomi, seyir amaçlı fiziksel anatomi ve sosyal anatomi temalarına vurgu yapan iktidar, iktidar ilişkileri ve yönetim üzerine yazılmış kitaplar incelenerek temalarla bu araştırmada belirlenen değişkenler arasında ilişki olduğuna dair eşleştirmeler yapma yoluna gidilmiştir. Burada amaç bu araştırmaya yön veren temaların yine bu

araştırmada tespit edilen değişkenler üzerinden analiz edilmesinin doğru ve anlamlı olduğuna dair kanıt niteliğinde olan açıklamaları ve bulguları ortaya koyabilmektir. Güvenilirliğin sağlanabilmesi için de benzer şekilde araştırmaya yön veren temalar temelinde yapılan analiz sonuçlarıyla benzerlik arz eden, bu analizleri destekleyen farklı veri ve çıkarımlara vurgu yapılması yoluna gidilmiştir. Bir başka ifadeyle, bu araştırmada araştırmacı tarafından ulaşılan verilerin analizi sonucunda bulgular, farklı veri kaynakları (iktidar, iktidar ilişkileri ve yönetim üzerine yazılmış kitaplar) üzerinden desteklenme yoluna gidilmiştir.

Verilerin Analizi-Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada psikiyatristlerle yapılan mülakatlar ilk olarak araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir. Daha sonra hem mülakatların sözlü formatları, hem de yazıya geçirilerek dokümana dönüştürülen yazılı formatları mülakat yapılan kişilere gönderilmiştir. Mülakat yapılan kişilerden sözlü ve yazılı mülakat sonuçlarını incelemeleri yazıya geçirilen görüşmelerde yanlış anlaşılın, yanlış ifade edildiği düşünülen alanlar olup olmadığını var ise bu alanların düzeltilmesi yönünde son katkılarını sunmaları rica edilmiştir. Mülakatın gerçekleştirildiği 9 psikiyatrist hekimden 7 tanesi bahsedilen düzlemde bir katkı sunmuştur. İstenilen biçimde katkı sunmayan katılımcıların ifadeleri ise analize dâhil edilmemiştir. Bu durumda 9 psikiyatrist hekimle mülakat gerçekleştirilmiş olmasına rağmen 7 tanesi üzerinden elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur. Veri toplama yöntemi olarak mülakatın kullanıldığı nitel bir araştırmada toplanan verilerin analizi için içerik analizinin farklı formları başta olmak üzere mantıksal bir kurgu çerçevesinde alternatif veri analiz metotlarını ve farklı bilgisayar programlarını kullanmak mümkündür. Ancak bu çalışmada hem mülakat yapılan kişilerin sayısının azlığı, hem mülakatlarda sorulan soruların azlığı (araştırma konusuyla doğrudan ilgili 3 soru), hem de verilen cevapların çok kısa ve öz olması nedeniyle katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılması yoluna gidilmiştir. Bu ifadelerin araştırmaya yön veren odakla ilgili olarak çok çarpıcı ifadeler olması da böylesi bir analiz yolunun tercih edilmesinin bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca doğrudan alıntılar yoluyla “nesnellik” sağlanmaya, yani verilerin ideoloji başta olmak üzere diğer bütün kaygılardan sıyrılarak, bilimsel kaygılar göz önünde bulundurularak incelenmesi-analiz edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Seyir Amaçlı “Fiziksel Anatominin” Bireyin Zihin ve Duygu Dünyasında Bulduğu Karşılıkla Bu Karşılığın Bireyin Disipline Olarak İtaatkâr Bir Bireye Dönüşmesi Üzerindeki Etkisine Dair Analizler

Seyir amaçlı fiziksel anatomi veya bir başka ifadeyle aleni anatomi bireyleri disipline ederek onların uygun görülen itaatkâr bireylere dönüştürülmesinde kullanılan iktidar mekanizmaları olarak nitelendirilmektedir. McNally²⁴ de yer alan “aleni anatomi, proleterya bedeni üzerinde sınıf iktidarının bir ayin gibi uygulanması vasıtasıyla burjuva kaygılarını dindirmek üzere tasarlanan terbiye amaçlı pratiklere bağlıdır” yönündeki ifadesiyle aleni anatominin bireylerin terbiye edilerek istenilen itaatkâr

24 David McNally, *Piyasanın Ucubeleri Zombiler Vampirler ve Küresel Kapitalizm*, çev., İdil Çetin, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015, s.51.

bireye dönüştürülme de kullanılan etkin bir değişken/mekanizma olduğu yönündeki tespiti desteklemektedir. McNally ayrıca aleni anatominin beden politığının siyasal bir anatomisini oluşturduğunu ileri sürerek yönetici sınıfın idam üzerinden bireylerin yaşamı üzerindeki iktidarını ispat ederek, bedensel teşrihi merkeze alan uzun bir ahlaki eğitim başlattığını ileri sürmektedir. McNally'ye göre aleni anatomide yapılan iş sadece bir insan bedeninin parçalanması değildir. Aleni anatomi esnasında gerçekleştirilen parçalanmayla toplumsal düzen arzu edilen biçimiyle kurulmaktadır. Bu süreçte devlet sembolik olarak yeniden kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Toplumsal düzen ön görülen, arzu edilen bir biçimde sağlanmış ve bu düzene uymayanlara karşı gösterilen muamele ile diğer bireylere gerekli mesaj verilmiştir. Kapitalistleşme süreciyle birlikte egemen sınıf, bireyleri kendi amacı doğrultusunda itaatkâr varlıklara dönüştürmek için onları disipline etmek adına yeni cezaevleri inşa etmiştir. Bunun yanı sıra toplumu yeni korkularla donatma yolunda önemli şeyleri uygulamaya geçirmiş ve bunun için de gelişme evresinde olan anatomi hizmetinin de desteğini almıştır.²⁵ Bu ifade edilenler iktidarın disipline etme, bireyleri amaçlanan biçimde davranışa sevk etme konusunda itaatkâr birer varlığa dönüştürme temalarıyla aleni anatomi-anatomi değişkeniyle ilişkilendirilebileceğini bir başka ifadeyle bu araştırmada kurgulandığı biçimiyle *“araştırmanın temellendirildiği temayla”* *“bu temanın ilişkilendirildiği değişken”* arasında ön görülen şekilde bir bağlantı olduğunu işaret etmektedir. Bu bağlantıdan yola çıkarak seyir amaçlı aleni anatominin bu anatomiye izleyen bireylerin duygu ve zihin dünyasında nasıl bir karşılık bulduğunu, bu karşılık bulmayla birlikte bireyde ne tür fikir ve duyguların ortaya çıkabileceği ve böylece izlenenlerin bireyleri nasıl itaatkâr varlıklara dönüştürebildiğine ilişkin bir alana yönelinebilirliğine odaklanılabilir. Mülakat yapılan psikiyatrist hekimlerin bu çerçevedeki ifadeleri şu şekildedir.

P1: “İnsanların bir suçlunun cesedinin hekimler tarafından onların gözü önünde parçalanmasını izlemeleri onlar üzerinde iki temel etki bırakacaktır. Bunlardan ilki bireyin eğer söz konusu konuma kendisi düşerse kendisini bekleyen sona tanıklık ettiği yönündeki korku hissiyatıdır. Bundan dolayıdır ki insan böyle bir sonla karşılaşmamak için çok dikkatli davranacak ve konulan kurallara bu korku nedeniyle uymada büyük özen gösterecektir. Anatominin izlenmesinde insan üzerindeki ikinci etkisi ise böyle bir duruma düşmesinin yakınlarına çektireceği üzüntü ve ıstırap düzeyidir. Suçlu olmakla yakınları için utanç kaynağı olduğu gibi bedenine karşı yapılanların da yakınları için ayrı bir acı kaynağı olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla bu iki temel etki bireyi kurallara daha fazla uymaya ve istenilen şekilde davranmaya yönlendirecektir.” (18.10.2017 tarihinde yapılan mülakattan yapılan alıntı).

P2: “İdam edilen ya da suçundan dolayı kapatıldığı cezaevinde ölen kişinin halkın önünde tıp bilimine katkı sağlamak amaçlı da olsa yapılan anatomiye izleyen insanların ilk akıllarına gelen şey korkudur. Bu korku onları birer suçluya dönüştürmemek adına kurallara uymaya motive edecek ve birey kuralları kabul eden itaatkâr bir birey olmak konusunda kendini programlama yoluna

25 McNally, *Piyasanın Ucubeleri*.

gidebilecektir.”(28.10.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P3: “Suçluların bedenlerine yapılan anatomi tarihteki en önemli korku salma seansları olarak kabul edilebilir. Bu seansları izleyenler çılgınca çılgınlıklar atsalar da kendi bedenlerine öyle bir muamele yapılmaması yönünde davranmaya hazır hale gelirler. Ne kendi bedenlerini parçalamak ne de yakınlarına utanç ve acı vermek istemezler. Bu nedenle kurallara uyma konusunda titiz davranır ve istekli hale gelirler.”(30.10.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P4: “İnsanları istenilen şekilde davranmaya zorlamada ve onları itaatkâr hale getirmede korku, ödül ve cezanın önemli bir yeri vardır. Suçlu bedenine yapılan anatomiyle insanın bir insanın bedeninin parçalanmasını izlemesi onu belli kurallara uymamanın sonucunda kendini bekleyen olası sonu göstermek üzerinden korkutmaktadır. Bu duruma düşmemek için çok daha dikkatli davranacaktır.” (30.10.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P5: “Korku toplumsal düzenin sağlanmasında kullanılan en önemli duygulardan bir tanesidir. Anatomi izletmek anatomiye konu olan bedenin ise kurallara uymayan birinin bedeninin olduğunun bilinmesi kişide korku hissini uyandıracak o sahneler bireyin zihninde hep olacak ve birey böyle bir duruma düşmemek için kendine çizilen sınırlar içerisinde davranacaktır.” (09.11.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P6: “Bir suçlunun doktorlar tarafından cesedinin parçalanması hem o suçlunun yakınları için büyük bir acı ve utanç hem de diğer insanlar için kendi ve yakınları adına duyacakları büyük bir endişe ve korkuyu harekete geçirecektir. Böyle olmamak için çalışacaklardır.” (12.11.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P7: “Cezalandırılma sonucunda çekilen acı ya da mahrum kalınanların etkisi bireyleri korkutmakta ve onları kurallara uyarak arzu edilen şekilde davranmaya itmektedir. Suçluların bedenlerine uygulanan anatomilerin izletilmesi bireylere kurallara uymama konusunda olası ceza ve sonu göstererek onları itaatkâr olmaya yönlendirmektedir.” (14.11.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

Psikiyatristlerin yukarıda yer alan ifadelerinden de anlaşılacağı üzere fiziksel aleni anatomi, bu anatomiye izleyen ve/veya suçlu bedeni üzerinde cerrahlar tarafından böylesi bir anatomi yapıldığını duyan insanların zihninde korku ve utanç olmak üzere iki temel kaygı ortaya çıkarmaktadır. İzleyen ya da duyan insanlar eğer istenilen düzlemde ve düzeyde disipline olmaz ve üretkenlik sürecine katkı sağlamayarak iktidar tarafından istenmeyen yollara saparak suçlu bir bireye dönüşürlerse, kendilerini bekleyen olası sonun böyle olacağını düşünmektedirler. İnsanlar, kendi cesetlerinin de parçalanarak hayvanlara yem olacağını düşünerek ileri düzeyde bir korkuyla disipline mekanizmalarına karşı baş eğmeye yönelmektedirler. Korkunun insan psikolojisi üzerindeki etkisi çok yönlü olabilir. Ancak, iktidar aleni anatomiyle zihinlerde yaratmış olduğu korkuyla onları kendi düzleminde davranmaya yöneltmeyi

amaçlamaktadır. Aleni anatominin insan zihninde oluşturmuş olduğu ifade edilen bir diğer karşılık ise utançtır. İnsanlar iktidarın öngördüğü düzlemin dışına çıkarak suçlu olmayı tercih ettiklerinde, annelerinin-babalarının, eşlerinin ve çocuklarının kurallara uymayarak adi bir suçlu olan ve cesedi parçalanarak hayvanlara yem edilen bir suçlunun ailesi olarak yıllarca bir utanç ve dışlanmışlıkla toplum içinde yaşamak zorunda kalacakları korkusuyla ortaya çıkan utanç kaynağı olma durumu da insanları disipline etmenin zihinsel arka planını oluşturmaktadır. Psikiyatristlerin yukarıda yer alan ifadelerinden hareketle yapılan bu çıkarım tarihsel süreçteki bazı modeller ve yaşanmışlıklarla da desteklenmektedir. İktidar, aleni anatomi üzerinden oluşturduğu korkuyu sürekli kılmak adına farklı mekanizmalar üretme yoluna gitmiş ve bu doğrultuda sanatı kullanmayı tercih etmiştir. Buradaki amaç disipline olmayı reddeden bir insanın olası sonucunu farklı bir mekanizma üzerinden görsel hale getirerek o korkuyu kalıcı kılmaktır. Bu düzlemdeki gravürlerden bir tanesi 1751 tarihindeki William Hogart'ın "*Zulmün Mükâfâtı*" isimli gravürüdür. Gravürde bir ceset (Tom Nero isminde birine ait olan) üzerinde cerrahlar tarafından gerçekleştirilen aleni anatomi konu edinmektedir. Bu gravürde ilk olarak disipline olmayarak suç işlemeyi tercih eden adi suçlunun idam edilmesinde kullanılan cellat organı teşhir edilmiştir. Aslında burada ceza, idam edilmekle bitmemektedir. Suçluya yönelik cezada suçlunun idam edilmesi sadece bir başlangıçtır. İdam ile başlayan ceza aleni anatomiyle devam etmektedir. Gravürde suçlunun cezalandırılmasının devamında anatomi esnasında anatomiye konu olan suçlu bedeninin iç organları bir fiçiya atılmakta ve o esnada fiçidan sarkan iç organı parçaları bir köpek tarafında yenmektedir. Suçlunun cezası bedeninin bir köpek mamasına dönüştürülmesiyle devam etmektedir. Hatta Hogarth'ın bu gravüründe hükümlünün kalbi köpeğe yem olarak sunulurken suçlu en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. (Kalbin bu şekilde köpeğe yem olarak sunulmasının ayrı bir sembolik önemi bulunmaktadır. Bilindiği gibi kalp insan yaşamının en hayati organı ve yaşamın odak noktasıdır. Ayrıca, duygusal ve disiplinsel bütün alanların atfedildiği yerdir. Suçlu kalbi kötülöklere gömülmüş ve taşlaşmış kötü bir kalp olarak köpeklere sunulmayı hak etmiştir.) Gravürde yasalara aldırılmayarak onları çiğneyenler bir köpeğin bünyesine girerek hayvanlaştırılmaktadır. Gravürde idam edilen suçlunun kafası ise bir kasnağa yerleştirilmiş bir teşhir mekanizmasıyla yükseltilmiştir. Böylece "*eğer bir cani isen acı ölümden sonra da devam etmektedir*" önermesi işlenmektedir. Anatominin gerçekleştirildiği yer olan cerrahlar locasında kraliyet iktidarının nişanları her şeyin üzerinde sallanmaktadır. Gravürde görsel olarak tasvir edilen nişanlar, taht ve anatominin gerçekleştirildiği ortam "*anatomiye*" devlet iktidarı uygulamasına bağlayan semboller olarak kabul edilebilir.²⁶ Burada semboller üzerinden iktidar aslında "*insan oğluna*" nereye yönelmesi ve ne yapması gerektiğini göstermektedir. Benzer örüntü ve imaları Dr. Tulp'un Anatomisi isimli gravürde görmek de mümkündür. Dr. Tulp'un gravüründe 1632 yılı Hollanda'sında yapılan bir anatomi, bu anatomiyi izlemek için para ödeyen bir grup elite birlikte resmedilmiştir. Bu gravürde Hogart'ın gravüründen farklı olarak ceset bir mekanizma aracılığı ile idare edilmekte ve yoksul suçlunun bedeni bir üre-

26 McNally, *Piyasanın Ucubeleri* s.83-84.

tim aracı olan makasa tabi kılınmaktadır.²⁷ Bahsedilen bu iki gravür başta olmak üzere iktidarın öngörülere doğrultusunda ortaya çıkan diğer mekanizmaların çeşitli şekillerde izlettikleri korku sahnelerini aleni sahneler olmadan da korku, dehşet ve utancı sürekli zihinlerde tutmak üzere önemli bir işlev gördükleri söylenebilir. Hem psikiyatristlerin açıklamaları hem de bu açıklamaları destekleyen diğer alıntılar temelinde bir özetleme yapmak gerekirse, iktidar aleni anatomiyle insan zihinlerde kalıcı korkular oluşturarak onların disipline edilmiş itaatkar bireylere dönüşmelerini sağlamaya niyetlenmiştir.

Aleni fiziksel anatomi üzerinden bireyin itaatkâr bir yapıya dönüştürülmesi esnasında iktidar kendini gizlemek için “*tıp bilimini*” kullanmaktadır. Bir başka ifadeyle, iktidar icat ettiği iktidar makinesinin kimseler fark etmeden niyetlenen sonuçlara ulaşması için bir tabi kılma biçimi olan cerrahları kullanmaktadır. Bu kullanımla iktidarın kendini gizlemek için geliştirmiş olduğu üst söylem ise insanların hastalıklarının tedavilerinin geliştirilmesi için anatominin cerrahlara kazandırdığı bilginin önemine dairdir. Bu söylem üzerinden iktidar insan sağlığına katkı yapma çabalarına yönelik bir algı oluşturarak öteki niyetini (itaatkar bireyler oluşturma) gizlemeyi başarmaktadır.

Sosyal Medya Aracılığıyla Gerçekleştirilen “Sosyal Anatominin” Bireylerin Zihin Dünyasındaki Karşılığı ve Bu Karşılığın Bireyin İtaatkâr Bir Bireye Dönüşmesindeki Etkisi: Sosyal Medyanın Bir İktidar Aracına Dönüşümünün İzleri

Araştırmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği gibi bu çalışma ilk olarak tarihsel süreçte cerrahlar tarafından suçluların bedenleri üzerinden gerçekleştirilen aleni anatominin bireylerin disipline edilerek itaatkâr birer bireylere dönüşmelerinde nasıl bir rol oynayarak etkin bir iktidar aracı işlevi gördüğünü ortaya çıkarmak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak psikiyatristlerin sosyal medya üzerine vurgularıyla “*bir sosyal anatominin*” gerçekleştirildiği yönündeki vurguları “*aleni fiziksel anatominin*” iktidarın formlarının değişmesiyle neoliberal dönemde sosyal medya üzerinden işlerlik kazanan yeni iktidar mekanizması olan “*sosyal anatomiye*” evrildiği yönünde bir dizi imalar tespit edilmiştir. Bu imalar üzerine yapılan inceleme, sosyal medya aracılığıyla bireyi disipline etmede kullanılan yeni bir anatomi biçiminin ortaya çıkmış olduğuna işaret ederek bu imaları desteklemektedir. Neo liberalizmle birlikte form değiştiren kölelik biçimlerinin nihai hali genelleşmiş kölelik olarak nitelendirilmektedir. Neo liberal dönemin iktidar aygıtları bireyi itaatkâr bir birey haline getirmenin ana niyetsel noktasını oluşturan fabrikanın çok ötesine geçerek bütün yaşamı kaplar hale gelmişlerdir. Bir başka ifadeyle, liberal dönemde ortaya çıkan yeni toplumsal ve teknik makinelerle bu makineler temelinde işlerlik kazanan sistemler (sosyal ağlar gibi) bireyi sadece kişisel emeğini kapitalist üretim süreçlerine etkin katılımını sağlamak üzere değil, genel anlamda günlük hayattaki tavır ve davranışlarını da hedef alarak “*onu-bireyi*” bütünüyle iktidarlara altına almaktadırlar. Bu durumda motorize

²⁷ McNally, *Piyasanın Ucubeleri*.

makinelere sonra siberetik ve enformasyonel makinelerin bireyi çok yönlü tahakküm altına alan yeni bir iktidar çağı ortaya çıkardıkları söylenebilir.²⁸

Lazzarato'nun Deleuze ve Guattari'den hareketle ifade ettikleri, araştırmanın veri toplama süreci esnasında psikiyatristlerin sosyal medyanın bir iktidar aygıtı olarak önemli bir işlev gördüğü yönündeki ifadelerini desteklemektedir. Bir iktidar aygıtı olarak sosyal medya psikiyatristlerin ifadelerinde bireyi yönetme ve onu bütün yönleriyle disipline etme konusunda önemli bir işlev üstlenmekte ve paylaşımlar aracılığıyla birey sosyal yaşantısını bütün yönleriyle gözler önüne sermekte bunu bazen görsel araçlar, bazen açık ve net cümleler bazen de dolaylı ifadelerle yapmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla bireyin yaşantısının alenileşmesi tarihsel süreçte gerçekleştirilen aleni fiziksel anatomiyle niyetsel olarak paralellik arz etmektedir. Psikiyatristlerin bu yöndeki ifadeleri şu şekildedir.

P1: “Sosyal medyanın bugün geldiği nokta bireylerin davranışları ve düşünceleri üzerinde en fazla etki bırakan yapı olduğudur. Hem bireylerin kendilerinin, hem farklı meslek uzmanlarının yapmış oldukları paylaşımlar hem de bu paylaşımlara gösterilen tepkiler beğenme, nefret, dışlama ve hor görme gibi insani tepkisel biçimler üzerinden bireyin düşünce ve davranışlarını etkilemektedir. Birey, sosyal medya aracılığıyla bir yönüyle farkında olarak, diğer yönüyle de sözleriyle bilinçaltını yansıtarak kendi yaşamını alenileştirmektedir. Bu alenileştirmeye gösterilen diğer sosyal medya tepkileri bütün kullanıcılara belli yönlerde davranma üzerinde etkili olabilmektedir”(28.10.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P2: “Sizin bahsettiğiniz ve dile getirdiğiniz bir fiziksel anatominin bugün gelinen noktasının teknoloji aracılığı ile insanların gönüllü olarak kendi kendilerine gerçekleştirdikleri yaşamlarını neredeyse bütün yönleriyle seyre koydukları yeni bir durum buna sosyal yönler anatomisi diyebiliriz. Sosyal paylaşım siteleri aracılığı ile insanlar kendi yaşamlarına ait karelerle ilgili görsel ve hissiyatlarını ifade eden yazılar paylaşmaktadır. Bu paylaşımlara diğer sosyal medya kullanıcıları olumlu ya da olumsuz tepkiler göstermektedirler. Bu tepkiler ilgili dönemde ve toplumda neyin iyi neyin kötü olduğuna dair ölçüyü belirlemekte ve bu ölçü üzerinden beğenme, takdir edilme, popüler olma ve dışlanma tanımlamaları üzerinden insanların davranış kalıpları ve davranış biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca çeşitli kurumlar ve uzmanlar sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla her an insanların davranışları etkileme ve yönlendirme imkânına sahip olmaktadır” (14.11.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P3: “Sosyal medyanın bugün için insanların yaşamlarını alenileştiren ve insanın kendi eliyle kendi niyetiyle gerçekleştirdiği bir gözler önüne serme, bir görünür hale getirme yani yeni bir anatomi biçimi olduğu görülmektedir.

28 Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *A Thousand Plateaus*, çev., Biran Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987, s.458. akt. Maurizio Lazzarato, *Göstergeler ve Makineler*, Çev., Ferda Nur Demirci, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2016, s.34.

İnternet üzerinden paylaşımlarla birey kendi yaşamına ilişkin kareleri tüm insanların seyrine sunmakta ve seyir edilen bu karelere gelen tepkiler diğer medya aracılığıyla birleşerek olumlu ya da olumsuz tepkiler üzerinden insan davranışlarını etkiler hale gelmektedir. Sosyal medyayla ulaşılan popülerlik, beğeni alma veya tepkiler nedeniyle ötekileştirme biçimleri insanları belli yönde kalmaya itmektedir” (19.11.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P4: “Sosyal medya insan yaşamına ilişkin farklı kısımların gün yüzüne çıkmasında gönüllü olarak kullanılan önemli bir aygıt olmuştur. Bu yönüyle ilgili sitelerinde yapılan paylaşımlara gösterilen tepkimeler ya bir moda ortaya çıkartarak ya da dışlama ve hor görme eğilimleriyle insanların davranışlarını etkileme özelliğine sahiptir. Ayrıca sosyal medya bugün insanların ne giymeleri ve giymemeleri, ne yapmaları ya da yapmamaları gerektiği veya ne yemeleri ya da yememeleri gerektiği üzerinde de uzmanlar aracılığı ile yapılan paylaşımlar üzerinden son derece etkili olmaktadır.” (09.12.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P5: “Facebook, Twitter ve diğer paylaşma platformları insanların kendi yaşamlarından önemli kesitleri açık ettikleri alanlar haline gelmişlerdir. Bu platformlarda gerçekleştirilen paylaşımlar önce özel takipçiler daha sonra da diğer medya araçları aracılığı ile bir anda toplumsal gündeme oturabilmekte ve gösterilen tepkilerle bir anda insanları bir şeye yapmaya iten akımlara veya insanlara korkutan bir dizi çekincelere neden olabilmektedir. Ancak sosyal platformların insanlara herkes için ulaşma ve onları etkileme konusunda bizim gibi profesyoneller için de önemli fırsat sunduğunu unutmamak gerekir. Birçok profesyonel sosyal medya aracılığı ile insanlara ulaşabilmekte ve onları etkilemektedir.” (12.12.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P6: “Daha önce görüşme yaptığınız meslektaşlarının görüşlerine tamamen katılıyorum. Sosyal medya bir yaşamsal anatomi aracına dönüşmüştür. Birey kendi sınırlarını bilerek ya da bilmeyerek bu kadar gönüllü açığa çıkartmaya sanırım tarihin hiçbir döneminde bu kadar istekli olmamıştır. Sosyal medyada yapılan paylaşımlara gösterilen tepkiler bireyde bir davranış yapma ya da yapmama konusunda çok önemli bir işlev üstlenmektedir. Sosyal medyanın bu rolü onu insan davranışlarını etkileyen önemli bir araca dönüştürmektedir. Ayrıca artık birey sosyal medya üzerinden takipleriyle ne yiyeceğine, ne yapacağına ve nasıl giyineceğine kadar etkilenebilmektedir.” (18.12.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

P7: “Sosyal medya paylaşımların bir sosyal anatomi olarak nitelendirilmesi fikri evet eğer anatomi bilinmeyi parçalamak ve açmak olmadan bilmenin görmenin mümkün olmadığı durumları gösterir hale getirmek şeklinde yorumlanırsa doğru. Paylaşımlar diğer insanların başka şekilde bilmelerinin mümkün olmadığı durumları ve anları bireyin kendi isteği ile görünür hale getirdiği durumlardır. Bu durumlara diğer insanlar ve uzmanlar tarafından gösterilen tepkilerle yargılamalar ise bütün insanları etkileme özelliğine sahip

bazı dalgalar oluşturabilmektedir. Siyasal ve sosyal anlamda birçok gelişme bu durumu desteklemektedir. (Bahar devrimlerine vurgu yapıyor). Ayrıca sosyal medya uzmanlık bilgisine ulaşma üzerinden de insan davranışlarını etkilemektedir. Sosyal medya üzerinden beğenilmek, takdir edilmek ve bu yolla değer kazanmak bireylere ne yapmaları ve ne yapmamaları gerektiğini öğretmektedir” (18.12.2017 tarihinde yapılan mülakattan alıntı).

Psikiyatristlerin yukarıda yer alan ifadeleri temel alındığında, sosyal medyanın neoliberalizmle birlikte ortaya çıkan iktidar biçiminin etkin araçlarından biri olduğu söylenebilir. Yukarıda yer alan ifadeler temel alındığında sosyal medyanın bir iktidar aracı olarak üç temel işlev üstlendiği söylenebilir. Bunlardan ilki, kişilerin bizzat kendi istekleriyle kendi sosyal ve özel yaşam alanlarını seyre açmalarıdır. Kişilerin kendi inisiyatifiyle seyre açılan sosyal ve özel yaşam alanlarıyla eylemler diğer sosyal medya kullanıcıları ve iktidarın bir diğer mekanizması olan profesyoneller aracılığı ile “değerlendirilmekte, yargılanmakta ve beğenme, kınama, dışlama veya bir salgına dönüştürerek moda haline getirme” gibi ceza ve ödül alanlarına sokulmaktadır. Kişinin sosyal ve özel yaşama ilişkin alenileştirmeleri hem kişinin hayatındaki diğer paydaşlar hem de iktidarın diğer disipline etme ve tabi kılma unsurları olan profesyoneller tarafından beğenildiğinde, kişinin paylaşımına konu olan eylem ve/veya düşünce bireyin popülerleşmesi üzerinden paylaşımı yapan kişiyi ödüllendirirken, diğer yandan da toplumdaki diğer bireylere ne yapmaları ve nasıl yapmaları durumunda benzer bir ödüllendirmeye layık olacaklarına işaret etmekte ve popülerleşme üzerinden neo-liberal iktidar formuna özgü bir isteklendirme yapılmaktadır. Sosyal medyanın bir iktidar aracı olarak üstlenmiş olduğu ikinci işlev ise cezalandırma ve dışlama biçimleri üzerinden işlemektedir. Hakim iktidarın ön gördüğü davranışsal ve düşünsel formun dışına çıkararak disipline olmayı ve öngörülen formu almayı reddeden bireye özgü davranışın paylaşımına hem diğer insanlar hem de iktidara özgü tabi kılma mekanizmalarının temsilcileri olan profesyoneller yoğun bir tepki göstermektedirler. Gösterilen bu tepkiler aracılığıyla birey bir yandan ilgili düşünsel ve davranışsal formu ortaya koyan biri olarak yargılanarak mahkûm edilmekte, diğer yandan da dışlama başta olmak üzere diğer sosyal cezalarla bir utanç abidesine dönüştürülmektedir. Bu şekilde de diğer toplumsal düzlemlere nasıl davranılmaması gerektiği yönünde etkin bir izlek sunulmaktadır. Sosyal medyanın bir iktidar aracı olarak üstlendiği üçüncü işlev ise, iktidarın hükmetme biçimlerinden biri olarak kabul edilen tabi kılmalar aracılığıyla ortaya çıkan ve bireyler tarafından uzun bir uğraşın sonunda ulaşılan profesyonel meslek mensupları üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Lazzarato’ya göre, profesyonel meslek mensupları, bir anlamda toplumsal tabi kılmalar sonucunda ortaya çıkmış olan ve iktidarın inşa ettiği, sağlıklı bir şekilde işlemesi için gerekli kurguyu yaptığı toplumsal makineyi işletecek olan bürokratlar, doktorlar, öğretmenler, diyetisyenler gibi profesyonellerdir.²⁹ İktidarın inşa ettiği ve çalışması için gerekli kurguyu yaptığı toplumsal makineyi işletme rolünü üstlenen bu profesyoneller hem kişilerin kendi arzuları ile gerçekleştirdikleri yaşamsal alenileştirmeye getirmiş oldukları yorumlar, yargılamalar ve diğer tepkilerle hem de ken-

²⁹ Lazzarato, *Göstergeler ve Makineler*, s.35.

di uzmanlık alanları içine giren konularla ilgili olarak yapmış oldukları paylaşımlarla insanları iktidarın ön gördüğü düşünsel ve davranışsal formun içinde tutmada etkin rol almaktadırlar. Bireylerin kendileri tarafından yapılan sosyal alenileştirme, iktidarın kurguladığı toplumsal makineyi çalıştıran bu profesyoneller tarafından sosyal bir anatomiye dönüştürülerek bireye özgü yaşamsal alanlar, paylaşımı yapan bireyin hiç aklına gelmeyecek biçimde incelenmekte, didik didik edilmekte ve bu inceleme sonucunda verilen hükme göre toplumun arzu edilen düzleme girmesine yönelik bir söylem oluşturulmaktadır. Psikiyatristlerin yukarıda yer alan ifadelerinden yapılan bu çıkarımları destekler farklı vurguların da var olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere iki temel heterojen iktidar aygıtından bahsedilmektedir. Bunlardan ilki toplumsal tabi kılma, ikincisi ise makinesel kölelik. Makinesel kölelik toplumsal tabi kılmadan oldukça farklı işleyen bir mekanizmadır. Makinesel kölelikte birey toplumsal tabi kılmadan farklı olarak artık bireyselleşmiş özne, ekonomik özne veya vatandaş olarak kurgulanmamakta, tüm bunlardan farklı olarak birey şirket assemblajı, finans assemblajı, medya assemblajı ve onun kolektif kurumlarının (okullar, hastaneler, müzeler, televizyon, internet gibi) içerisinde bir dişli, bir çark ve tamamlayıcı bir parça olarak düşünülmektedir. Burada makinesel köleliğin teknoloji tarafından desteklenen bir komuta, düzenleme ve yönetim tarzı olduğu görülmektedir.³⁰ Bu ifade edilenlerin yanında sosyal medyanın sosyal anatomi üzerinden işleyen bir iktidar aracı olarak işlev üstlendiğine ilişkin en önemli açıklama yine Foucault'un vurgularında kendini göstermektedir. Foucault'un iktidar kavramına ilişkin *"iktidar her yerdedir, her yeri kapsadığı için değil, her ilişki ve her düzlemden doğabildiği için her yerdedir"* yönündeki açıklamaları doğal olarak amaçlı bir şekilde kullanılma özelliği olan her şeyi bir iktidar aracı olarak nitelendirmektedir. Buraya kadar ifade edilenleri temel alarak özetlemek gerekirse, sosyal medya farklı işlevler üzerinden işleyen önemli bir iktidar aracı olarak nitelendirilmektedir. Bireyin kendi isteğiyle gerçekleştirmiş olduğu aleni sosyal anatomi aracılığıyla alenileşen düşünce ve davranışlara gösterilen tepkiler toplumsal bir hiza verme ve disipline etme faaliyetine dönüşmektedir. Ön görülen formun dışında düşünenler ve davrananlar hem iktidarın inşa ettiği makineyi çalıştıran profesyoneller hem de disipline olmayı idealize etmiş bireyler tarafından hemen yargılanmakta ve mahkûm edilerek dışlanmaktadırlar. Böylece sosyal medya, bir anlamda iktidarın icat ettiği makineyi çalıştıran profesyoneller ve iktidarın ön gördüğü şekilde disipline olmayı idealize edilmiş bireyler tarafından bütün bireyleri iktidarın uygun gördüğü assemblajlardan birine yerleştirerek o düzlemde kalması konusunda önemli bir iktidar aracı olarak işlev görmektedir. Sosyal medya paylaşımları üzerinden gerçekleştirilen sosyal aleni anatomisinin sonuçlarının bireylerin zihinlerinde bulduğu karşılık ise fiziksel aleni anatomisinin insanların zihinlerindeki karşılığından çok daha derin ve çok daha fazla yönlü olduğu söylenebilir. Psikiyatristlerin yukarıda yer alan ifadeleri temel alındığında, sosyal medya paylaşımlarının didik didik incelenmesi sonucunda bireylere diğer insanlar ve iktidar makinesini işleten profesyoneller tarafından gösterilen tepkiler beğenilme ve takdir edilme, beğenilme üzerinden popülerleşerek maddi-manevi kazanımlar sağlama veya tersi duygular olan dışlanma, aşağılanma ve sosyal olarak mahkûm edilme gibi korkuların harekete geçmesine neden olmaktadır. Fiziksel aleni anatomisinin zihinsel karşılığının korku

30 Lazzarato, *Göstergeler ve Makineler*, s.24-25.

ve utanç olduğu göz önüne alındığında, sosyal aleni anatominin zihinsel karşılığının çok daha boyutlu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca, iktidar makinesinin çalışmasına hizmet eden profesyonellerin sağlık, spor, güzel görünme, verimliliği artırma ve beslenme üzerine uzmanlık bilgilerini temel alarak gerçekleştirmiş oldukları niyetli paylaşımlar da göz önüne alındığında, sosyal medyanın Foucault'un ifade ettiği gibi nüfuzlar/nüfuz etme olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen profesyoneller uzmanlık bilgisi paylaşımlarıyla bireyin bedeni başta olmak üzere bütün yaşamsal alanına nüfuz eder hale gelmiştir. Birey en kolay yoldan etkilenen ve yön verilebilen bir alana çekilmiştir.

Bahsedilen biçimde gerek sosyal aleni anatomi gerekse profesyoneller tarafından gerçekleştirilen paylaşımlar üzerinden bireye hükmetme olayında ise iktidar kendisini yine tıp, hukuk, spor ve ekonomi biliminin argümanları üzerinden inşa ettiği söylem temelinde gizlemeyi başarmaktadır. Bir başka ifadeyle iktidar, kendini gizleme konusunda bilim kurumuna ve bu kurumun temsilcilerinin açıklamalarına sığınmaktadır. Ancak iktidarın sosyal anatomi temelinde kendini gizleme mahirliği önceki dönemlerde çok daha başarılı ve çok daha etkileyicidir. Geline nokta artık birey kendi isteği ile kendi yaşam alanını alenileştirmekte ve derinlemesine incelenmesine razı olmaktadır. Ayrıca birey profesyoneller tarafından iktidarın ön görülen formuna sokulma konusunda söylemin izini sürmekte ve bu konuda gereken bütün argümanlara en kısa yoldan ulaşıyor olmaktan da memnun olmaktadır. Yani gelinen noktada birey *"disipline olmayı"*, kapitalist sistemin ön gördüğü formlara girmeyi ve orada yol almayı kendi rızasıyla kabul eder hale gelmiştir.

Aslında sosyal medya tarafından gerçekleştirilen ve bireyin kendi yaşamının başkaları tarafından didik didik edilmesi ve yargılanmasıyla sonuçlanan aleni *"sosyal anatomi"* boyutuyla ilgili olarak tarihsel süreçte önemli oranda benzer işleyen bir başka mekanizma daha olduğu görülmektedir. Hristiyanlık inanç sisteminin en önemli ritüellerinden biri olan *"günah itirafı"* mekanizması da bireyin kendi isteğiyle gerçekleştirmiş olduğu bir sosyal anatomi örneği olarak kabul edilebilir. Günah çıkarma itirafı, Hristiyanlığa özgü en önemli kutsal gizemlerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Bu ritüelde tövbe eden kişi itiraf etmiş olduğu her günah için gizem sayesinde Mesih'in Tanrısal affına nail olmuş olur. İtiraf bireysel olarak papaza veya keşişe yapılmaktadır. İtiraf mekanizmasıyla birey kendi yaşamının özel alanlarını iktidar temsilcisi olan papaza ya da keşişe belli kurallar eşliğinde sunmaktadır. Kişinin özel yaşamı itirafın yapıldığı otorite tarafından sorulan sorularla detaylandırılmaktadır. Bu ritüel temel alındığında, itiraf mekanizmasının bireyi *"affetme"* *"uygun görülme"* *"davranışı bir daha yapmama"* vurguları üzerinden disipline ederek bireyin ön görülen formda tutulma konusunda bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Özetlemek gerekirse, *"İktidar temelli bir değerlendirmede"* hem fiziksel anatomi hem de sosyal anatomi alenileştirme üzerinden işleyen bir sistem aracılığı ile insanları iktidarın ön gördüğü forma sokmada oldukça etkin kullanılan birer iktidar mekanizması olarak görülmektedir. Aradaki fark aleni fiziksel anatominin cerrahlar, sosyal anatominin ise önce papazlar ve keşişler daha sonra da iktidarın icat ettiği makineyi çalıştıran profesyoneller (doktorlar, psikologlar, bürokratlar, hukukçular) tarafından yapılmış ve yapılıyor olmasıdır.

Sonuç: Bir İktidar Aracı Olarak Seyir Amaçlı (Aleni) Fiziksel Anatomiden Sosyal Anatomiyeye: Proleterya Bedeni Üzerinden Sermaye Sınıfının Form Değiştiren İktidarının Hikayesi

Kapitalist sistemin ön görülen biçimde işlemede ve sürekliliğinin sağlanmasında en önemli iki temel iktidar unsuru toplumsal tabi kılma ve makinesel köleliktir. Bu iki mekanizmaya ek olarak bu süreçlere ait görünen ve görünmeyen semiyotiklerin de kapitalizmin başarısında önemli bir yeri bulunmaktadır.³¹ Hem fiziksel hem de sosyal aleni anatomi, hem iktidar tarafından oluşturulan makinenin çalışmasını sağlayan toplumsal tabi kılmaların, hem de makinesel kölelik işleyişlerinin kesişme alanlarında bulunan ve insanların disipline edilerek iktidarın ön gördüğü forma veya asamblaja sokulmasında oldukça önemli işlev üstlenen bir araç olarak görülmektedir. Araştırmada iktidar tarafından inşa edilen makinenin ön görülen biçimde çalışmasında önemli işlev üstlenen psikiyatristler üzerinden toplanan veriler hem aleni fiziksel hem de sosyal anatominin bireylerin zihninde oluşturdukları korku, utanç, beğenme, dışlanma, hor görülme ve reddedilme unsurları üzerinden bireyleri iktidarın ön gördüğü forma sokma konusunda etkin birer araç olarak kullanıldığını göstermektedir. İktidar teması üzerine açıklamalar seti geliştiren diğer düşünürlerin imaları da psikiyatristler üzerinden yapılan bu tespitleri desteklemektedir.

Sosyal aleni anatomide ise iktidar aleni fiziksel anatomiden farklı olarak çok daha ileri düzeyde bir alana hükmetmeye niyetlenmiş ve hem sosyal medya kullanıcılarının tamamını hem de iktidar makinesini çalıştıran bütün profesyonelleri bu yolda etkili bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Sosyal medya bir iktidar aracı olarak, hem anatomiyi konu alan paylaşımları bireyin kendi rızasıyla ortaya çıkartarak hem de profesyonellerin uzmanlık bilgilerini hayranlıkla takip eden bir halk kitlesi yaratarak kendi arzu ettiği forma insanları sokmada son derece etkilidir. Bir başka ifadeyle, sosyal medya, iktidarın yaşamın bütün alanlarına kendini gizleyerek nüfuz etmesini sağladığı en önemli araçlarından biri haline gelişmiştir. Geline son noktada hem iktidarın etki alanı derinleşmiş hem de iktidar kendi sürekliliği için elzem olan gizliliği sağlama konusunda mahirliğini geçmişle mukayese edilmeyecek oranda arttırmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular, kendini gizleme zorunluluğu olan bir başka ifadeyle kendini gizlemeyi başardığı ölçüde başarılı olan iktidarın, kendini gizleme konusundaki mahirliğinin sosyal anatomiyeye birlikte arttığını ve bu yolla toplumsal düzlemdeki bütün ilişkilere sızma konusunda kendine daha rahat işleyen yollar inşa edebildiğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Gülay Özdemir. "Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi". *Akademik Bakış Dergisi*. 38 (2013): 1-16.
- Çelebi, Vedat. "Michel Foucault'da Bilgi İktidar ve Özne İlişkisi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5/1 (2013): 512-523.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. Çev., Işık Ergüden, Osman Akınhay. Ayrıntı Yayınları, 2014.

31 Lazzarato, *Göstergeler ve Makineler*.

- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. Çev., Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi*. Çev., Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınevi, 2014.
- Guattari, Felix. *Kaçış Çizgileri*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2014.
- Kızılaslan, Aydın, S. Levent Zorluoğlu, Ali Yücel ve Mustafa Sözbilir. “Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Gelişimi”. *İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16/1 (2015): 183-197.
- Lazzarato, Maurizio. *Göstergeler ve Makineler*. Çev., Ferda Nur Demirci. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2016.
- McNally, David. *Piyasanın Ucubeleri Zombiler Vampirler ve Küresel Kapitalizm*. Çev., İdil Çetin. İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015.
- Palancı, Cihan. “Biyo-iktidar Saponaza ile Okumak”. *Toplum ve Demokrasi*. 10/21 (2016): 13-21.
- Revel, Judith. *Güncelliğin Bir Ontolojisi*. Çev., Kemal Atakay. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2006.
- Ulüger, Çağrı. “Yaşam ve Ölüm Arasında Sallanan İktidar Sarkacı: Biyo Politika”. *Mesele Dergisi*. 88 (2014): 49-53.

As A Power from (Open) Physical Anatomy to Social Anatomy: The Form-Changing Story of the Power on the Human Body

ALİ TAŞ / OĞUZHAN ÖZTÜRK / UMUT ORHAN

Abstract: *In the context of Foucault's statement about power, the aim of this research is to trace how the physical and social anatomy play a role in transforming people into obedient persons. In this framework, it is focused on the question of which human emotions that power mechanisms have built mental background turn people into obedience. Another focal point of this research is to consider how the power in need of concealing itself can achieve its goal of concealing itself successfully. The data were collected through interviews with nine psychiatrist. The data indicate that "physical anatomy" through fear and embarrassment, "social anatomy" through favour, popularity and exclusion feelings have important functions as effective instruments of power. Another finding is that science plays an active role in concealing itself and that by social anatomy, power is both augmenting the domain of individual domination and achieving a more subtle skill in concealing itself.*

Keywords: *Social Power, Foucault, Physical Anatomy, Social anatomy.*

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye’de Ülke Seçim Barajı Uygulaması

BATUHAN USTABULUT
bustabulut@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-1627-1318

Öz: 1982 Anayasası'nın 67. maddesine göre seçim kanunlarının “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu iki ilke ters yönde işlemektedir. Bu nedenle seçim sistemleri bu ilkelerden birisini öncelemekte, diğer ilkeden ise taviz vermektedir. Bu çalışmada öncelikle ülke seçim barajı uygulaması ile hangi amaçlara ulaşılmak istendiği, bu amaçların hangi ölçüde gerçekleştiği üzerinde durulmuş ve temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri incelenmiştir. Sonrasında 2017 referandumu ile kabul edilen anayasa değişikliğinin seçim sisteminin bu iki işlevine nasıl etki edeceği ve %10'luk seçim barajının temsilde adaletini sağlanmasına katkı sağlayıp sağlamayacağı sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde kabul edilen seçim ittifaklarının seçim barajı üzerinde nasıl bir etki doğurduğu incelenmiştir. Çalışmada seçim barajı ile ulaşılmak istenen amaçlara büyük ölçüde ulaşılamadığı, temsil adaletinin sağlanamamasının seçmenlerin iradesinin yasama faaliyetlerine yansımaları bakımından olumsuz etkileri olduğu ve seçim ittifaklarının ülke seçim barajını fiilen ortadan kaldırma potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Seçim sistemleri, Temsilde adalet, Yönetimde istikrar, Seçim barajı.

Giriş

Seçim sistemlerinin iki temel işlevi bulunmaktadır. Temsil adaleti ve yönetim istikrarı işlevlerini yerine getirmek üzere tasarlanan seçim sistemleri ters yönde işleyen bu iki ilkeden birisine ağırlık vermek suretiyle siyasî tercih yapmaktadır.

12 Eylül 1980 askerî darbesi sonrasında Türkiye’de siyasetin yeniden dizayn edilmesi ve “yönetimde istikrar”ın sağlanması için %10'luk ülke seçim barajı getirilmiştir. Ülke seçim barajı uygulaması nedeniyle birçok siyasî parti ve görüş parlamentoda temsil edilebilme imkânı bulamamakta ve bu nedenle seçmenlerin oyu tabiri-i caizse çöp sepetine atılmaktadır.

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

Bu çalışmada öncelikle seçim hukukuna ilişkin bazı temel kavramlar üzerinde durulacak, sonrasında ise ülke seçim barajı uygulamasının yönetimde istikrarı hangi ölçüde gerçekleştirdiği ve ülke seçim barajı uygulamasının amaçlarına ulaşıp ulaşamadığı üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın sonunda 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile kabul edilen ve yönetim istikrarının garanti edileceği söylenen yeni hükümet sisteminde temsil adaletinin sağlanması noktasında ülke seçim barajı uygulaması tartışılacaktır.

Seçim Çevreleri ve Seçim Barajları

Seçim Çevreleri

Seçim sistemini ve siyasî partilerin yapısını önemli ölçüde etkileyen *seçim çevresi*, seçmenlerin oy kullanacakları ve kullandıkları oylarla milletvekillerini belirleyecekleri bölgelerdir.¹

Seçim çevrelerinin büyüklüğü ifadesi ile kastedilen coğrafi büyüklük ya da seçmen sayısı değil, ilgili çevreden parlamentoya gönderilecek temsilcilerin sayısıdır.² Seçim çevreleri büyüklüklerine göre dar çevre, millî çevre ve geniş çevre şeklinde tasnif edilmektedir. Bir ülkenin milletvekili sayısınca seçim çevresine bölündüğü sistem dar çevre olarak adlandırılmakta olup *dar çevre* sisteminin uygulandığı ülkelerde milletvekili sayısı kadar seçim çevresi bulunmaktadır. Bir ülkenin tek bir seçim çevresi olarak kabul edildiği sistem *millî çevre* sistemidir. Ülkenin iki ya da daha fazla milletvekili çıkaracak şekilde seçim çevrelerine bölündüğü sistem ise *geniş çevre* olarak adlandırılmaktadır.³ Anayasa koyucu seçim çevrelerine ilişkin herhangi bir tercihte bulunmamış olmakla birlikte Türkiye’de yapılan seçimlerde geniş çevre sistemi uygulanmaktadır.⁴

Seçim çevresi düzeyinde en çok oyu alan siyasî partinin bütün sandalyeleri kazandığı seçim sistemi olan “çoğunluk sistemi”⁵, tek isimli seçim çevrelerinde uygulanmaktadır.⁶ Siyasî partilerin seçmenlerden aldıkları oylarla orantılı olarak parlamentodaki sandalyeleri kazanmasını öngören seçim sistemi olan “nisbî (orantılı) temsil sistemi”⁷ ise çok isimli seçim çevrelerini gerekli kılmaktadır. Nisbî temsil sistemlerinin orantılılık derecesinin belirlenmesinde seçim çevrelerinin büyüklüğü önemli bir paya sahiptir.⁸ Bir ülkedeki herhangi bir seçim çevresi ne kadar büyükse seçim çevresi barajı o kadar küçülmektedir. Seçim çevresi barajının küçülmesi oy oranı düşük olan siyasî partilerin barajı geçmelerini kolaylaştıracak ve bu durum daha orantılı seçim sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Seçim çevrelerinin daralması ise

1 Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 16. bs., İstanbul: Beta Yayınları, 2016, s.228.

2 Ergun Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44/I (1995), s.527.

3 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s.228.

4 Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006), s.256.

5 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt I*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.722.

6 Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s.527.

7 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s.726.

8 Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s.527.

aksi yönde sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla seçim çevrelerinin daralması ile seçim çevresi barajı yükselecek ve oy oranı daha düşük olan siyasî partilerin seçim çevresi barajını geçmeleri zorlaşmaktadır. Seçim çevrelerinin daralması oy oranı yüksek olan siyasî partiler bakımından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Seçim çevresi barajının yükselmesinin doğuracağı en önemli sonuç seçim sonuçlarının daha orantısız olmasıdır.⁹

Seçim çevrelerinin belirlenmesi, seçim hukuku bakımından oldukça önemli bir sorunu teşkil etmektedir.¹⁰ 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nun 4. maddesinin 1. fıkrasında öncelikle her ile bir milletvekili tahsis edileceği hükme bağlanmıştır. Her ile bir milletvekili verildikten sonra kalan milletvekilliklerinin belirlenmesi için nüfusun milletvekili sayısına bölünmesi ile bir sayı elde edilir ve il nüfusunun bu sayıya bölünmesi ile ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı tespit edilmiş olur (m.4/2). İllerin çıkaracağı milletvekili sayısının tespitinde illerin nüfusuna bakılmaksızın öncelikle her ile bir milletvekili tahsis edilmesi uygulaması, nüfusu az olan illeri nüfusu çok olan illere göre daha avantajlı bir konuma getirmektedir. Bu durum dolaylı bir şekilde de olsa büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Nüfusu az olan illerin sandalye sayısı da az olacağından bu iller bakımından seçim çevresi, barajı daha yüksek bir seviyeye çıkarmaktadır. Seçim çevresi barajının yükselmesi oy oranı düşük olan siyasî partilerin barajı aşmalarını güçleştirmektedir. Nüfusuna bakılmaksızın öncelikle her ile bir milletvekili tahsis edilmesi uygulaması, seçim hukuku bakımından temel bir ilke niteliğinde olan “tek kişi, tek oy” prensibine de aykırılık teşkil etmektedir.¹¹ Örneğin 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde 62.615 seçmenin kayıtlı olduğu Tunceli, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) 2 milletvekili göndermiştir. 3.719.755 seçmenin kayıtlı olduğu İstanbul 1. Bölgeden ise 31 milletvekili seçmenlerin verdikleri oylarla belirlenmiştir. Buna göre Tunceli’den TBMM’ye gönderilen bir milletvekili yaklaşık 32 bin seçmeni temsil ederken, İstanbul 1. Bölgeden seçilen bir milletvekili ise yaklaşık 120 bin seçmeni temsil etmektedir.

Seçim Barajları

Seçim barajları siyasî partilerin ve bağımsız adayların parlamentoda temsil edilebilmeleri için aşmaları gereken eşikleri ifade etmekte olup seçim barajlarının, çevre barajı ve ülke barajı şeklinde iki farklı uygulaması söz konusu olmaktadır.

Çevre Barajı

Seçim çevresi barajında bir siyasî partinin daha önce belirlenmiş bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmesi ilgili seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların belirli bir yüzdesini alması hâlinde söz konusu olmaktadır.¹² Seçim çevreleri küçüldükçe yükselen seçim çevresi barajı, 1961, 1983 ve 1987 genel seçimlerinde uygulanmış

9 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s.228; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 15. bs., Ankara: Yetkin Yayınları, 2014, s.292.

10 Tahmazoğlu Üzeltürk, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, s.255.

11 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.292.

12 Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006), s.96.

olup “basit seçim çevresi barajı” adıyla da anılmaktadır.¹³

1965 genel seçimlerinde uygulanan millî bakiye sistemi¹⁴ Adalet Partisi’nin tek başına iktidar olmasını engelleme amacıyla tercih edilmiş olsa da bu amaca ulaşamamıştır. Adalet Partisi’nin mecliste çoğunluğu elde etmesi sonrasında 1968 yılında Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yapılan değişiklik sonucu millî bakiye sistemi kaldırılmış ve “seçim çevresi barajlı d’Hondt sistemi”ne geçilmiştir. Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yapılan bu değişiklik Anayasa Mahkemesi’ne götürülmüş ve bu değişikliğin iptali istenmiştir. Anayasa Mahkemesi iptal istemine ilişkin yaptığı değerlendirmede seçim çevresi barajını demokratik hukuk devleti ilkesine aykırı bulmuştur. Anayasa Mahkemesi bu kararıyla yönetimde istikrar ilkesine değil, temsilde adalet ilkesine ağırlık vermeyi tercih etmiştir.¹⁵

1982 Anayasası döneminde kanun koyucu %10’luk ülke barajına ek olarak basit seçim çevresi barajını tekrar kabul etmiştir. İlk önce seçim çevreleri 7 milletvekili çıkaracak şekilde düzenlenirken daha sonra en çok 6 milletvekili çıkaracak şekilde düzenlenmiş ve bu durum seçim çevresi barajının yükselmesine neden olmuştur.¹⁶ Görünmeyen bir baraj niteliğinde olan seçim çevrelerinin daraltılması ile artan seçim çevresi barajı¹⁷, 1995 yılında Milletvekili Seçimi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle yeniden düzenlenme imkânı bulmuştur. Yapılan bu düzenleme ile seçim çevreleri genişletilmiş ve seçim çevresi barajı düşürülmüştür.¹⁸ Seçim çevresi barajına ilişkin yapılan bu düzenleme sonrası Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açılmış ve Anayasa Mahkemesi yaptığı değerlendirmede seçim çevresi barajını “partilere aldıkları oy oranında parlamentoda temsil hakkı vermediği, çok küçük farklarla bile kimi partilerin daha çok sayıda milletvekilliği kazanması, bazılarının ise, aldıkları oy oranında bile milletvekili çıkaramaması sonucunu doğuracağı için, Anayasa’nın 67. maddesinin son fıkrasındaki “temsilde adalet” ilkesine” aykırı bularak iptal etmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan değerlendirmede seçim çevresi barajı oranının ilden ile değişeceği belirtilerek “11 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde baraj yaklaşık yüzde dokuza, 18 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde yüzde altıya inecektir. Ama dört milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde yüzde 25, beş milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde yüzde 20 olacaktır” görüşüne yer verilmiş ve bu durum Anayasa Mahkemesi tarafından eşitlik ilkesine aykırı bulunmuştur.¹⁹

13 Yavuz Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006), s.192.

14 “*Millî bakiye sistemi*”, siyasi partilere aldıkları oy oranında mecliste sandalye kazanma imkânı veren ve seçmenler tarafından kullanılan her oyu değerlendiren bir seçim sistemidir. Millî bakiye sistemi temsilde adalet ilkesini esas almakta olduğundan yönetimde istikrarı öngörmemektedir. Millî bakiye sistemi her ne kadar büyük partilere avantaj sağlamıyor ve bu nedenle koalisyon hükümetlerine yol açıyor olsa da bu sistemin uygulandığı 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55/1-II (1995-1996), s.116-117.

15 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.116-117.

16 Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s.97.

17 Barış Bahçeci, “1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54 (2005), s.372.

18 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.135.

19 Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 1995 tarih ve E. 1995/54, K. 1995/59 sayılı Karar, *Resmî Gazete*, 21 Kasım 1995, Sayı 22470.

İktidar partileri kendilerine avantaj sağlayacağını düşündükleri seçim sistemi değişikliklerini yapmaktan kaçınmamaktadırlar. Örneğin 1987 yılında Anavatan Partisi (ANAP) tarafından yapılan değişiklikle kontenjan adaylığı seçim sistemine dâhil edilmiştir. Bu düzenlemeye göre kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde en çok oy alan siyasî parti o ildeki kontenjan milletvekilliğini de kazanacaktır. 1987 genel seçimlerinde ANAP %36,3'lük oy oranına ulaşmış olmasına karşılık TBMM'de %65'lik bir temsil oranına erişmiştir. ANAP, bir önceki seçimlere göre %9 oranında daha az oy almış olmasına rağmen ANAP'ın sandalye sayısı %38 artmıştır.²⁰

Ülke Seçim Barajı

Ulusal baraj veya genel baraj olarak da adlandırılan *ülke barajına* göre, “seçim çevrelerinin tümünde geçerli oyların belli bir yüzdesini elde edemeyen partilere belli bir seçim çevresinde ne kadar oy almış olurlarsa olsunlar milletvekilliği verilmez²¹”. Nisbî temsil sistemlerinde uygulanan ülke barajı ile küçük partilerin parlamento güçlerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Diğer siyasî partilere göre oy oranı daha düşük olan siyasî partilerin parlamentodaki güçlerinin ülke barajı uygulaması ile azaltılması amacı sistemde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkları engellemeye hizmet etmektedir.²²

Siyasî istikrarın sağlanmasını amaçlayan genel baraj, birçok ülke tarafından başvurulan bir uygulama²³ olmakla beraber genel barajın uygulandığı ülkelerde baraj farklı oranlarda belirlenmiştir. Örneğin Almanya'da ülke barajı %5 olarak belirlenmişken İsveç'te bu oran %4'tür.²⁴

Seçim barajı oranlarının hükümet sistemlerine göre tasnif edilmesi oldukça önemlidir. Aşağıda Tablo 1'de parlamenter sistemin uygulandığı 16 ülkedeki, Tablo 2'de yarı başkanlık sisteminin uygulandığı 8 ülkedeki ve Tablo 3'te ise başkanlık sisteminin uygulandığı 6 ülkedeki seçim barajı oranları verilmiştir.²⁵

Tablo 1. Parlamenter Sistemin Uygulandığı Bazı Ülkelerde Baraj Oranları

Ülke	Baraj (%)	Ülke	Baraj (%)
İngiltere	0	Finlandiya	0
İsviçre	0	İrlanda	0
Hollanda	0,6	Danimarka	2
İspanya	3	Yunanistan	3
Belçika	3	İsrail	3,25
Norveç	4	İsveç	4

20 H. Emre Bağce, “Türkiye’de Siyasi Partiler ve Seçimler: 1946-2015”, *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim - 7 Haziran 2015*, haz., Edip Asaf Bekaroğlu, İstanbul: Vadi Yayınları, 2015, s.49.

21 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s.734.

22 Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s.96.

23 Tahmazoğlu Üzeltürk, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, s.263.

24 Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s.526.

25 Tabloların hazırlanmasında Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, s. 734 ve Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 20. bs., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2016, s.372'den yararlanılmıştır.

İtalya	4	Çekya	5
Almanya	5	Macaristan	5

Tablo 1’de yer verilen parlamenter sistemin uygulandığı ülkelerde en yüksek seçim barajının %5 ile Çekya, Almanya ve Macaristan’da uygulandığı görülmektedir. Bununla birlikte parlamenter demokrasinin beşiği olarak kabul edilen İngiltere’de seçim barajı bulunmamaktadır. Benzer bir şekilde Finlandiya, İsviçre ve İrlanda’da da seçim barajı sıfırdır.

Tablo 2. Yarı Başkanlık Sisteminin Uygulandığı Bazı Ülkelerde Baraj Oranları

Ülke	Baraj (%)	Ülke	Baraj (%)
Fransa	0	Portekiz	0
KKTC	5	Romanya	5
Rusya	5	Ukrayna	5
Gürcistan	5	Sırbistan	5

Tablo 2’de yer verilen yarı başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde en yüksek seçim barajının %5 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yarı başkanlık sisteminin ilk olarak uygulandığı Fransa’da seçim barajı bulunmamaktadır. Benzer bir şekilde Portekiz’de de seçim barajı sıfırdır.

Tablo 3. Başkanlık Sisteminin Uygulandığı Bazı Ülkelerde Baraj Oranları

Ülke	Baraj (%)	Ülke	Baraj (%)
ABD	0	Güney Kore	3
Arjantin	3	Güney Kıbrıs R.Y.	3,6
Kazakistan	7	Türkiye	10

Tablo 3’te yer verilen başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde en yüksek seçim barajının %10 ile Türkiye’de olduğu görülmektedir. Türkiye, 2017 yılında yapılan hükümet sistemi değişikliği öncesinde de parlamenter sistemin uygulandığı ülkeler arasında en yüksek seçim barajına sahip ülke konumundaydı.

Yukarıda verilen üç tablo hükümet sistemleri ile seçim barajı arasında zorunlu bir birliktelik ilişkisi olmadığını göstermektedir. Yukarıdaki tablolardan da anlaşılabilirliği üzere her üç hükümet sisteminin en iyi şekilde uygulandığı ülkeler dikkate alındığında bu ülkelerde seçim barajının olmadığı görülmektedir.

Türkiye’deki ülke seçim barajının diğer ülkelere göre daha yüksek olması “barajın neden %10 olarak belirlendiği” sorusunun akıllara gelmesine neden olmaktadır. 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askerî darbe sonrasında oluşturulan ve Anayasa’yı, Siyasî Partiler Kanunu’nu ve Seçim Kanunu’nu hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis’in sivil kanadını oluşturan Danışma Meclisi’nin²⁶ tutanakları incelendiğinde iki partili bir parlamentonun amaçlandığının Danışma Meclisi üyelerince vurgulandığı görülecektir. Nitekim 1965, 1969 ve 1977 genel seçimlerinde %10’luk ülke seçim

²⁶ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.53.

barajının uygulanmış olması hâlinde sadece iki partinin meclise gireceği Danışma Meclisi'nin bazı üyeleri tarafından belirtilmiştir.²⁷ Örneğin 1977 genel seçimlerinde %10'dan fazla oy alan yalnız iki parti bulunmakta olmasına ve bu iki partinin oy oranları toplamının %78'i geçmesine rağmen iki partinin de tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğa ulaşamamış olmasında oy oranı az olan partilerin parlamentoda elde ettikleri temsil gücünün etkisi büyüktür.²⁸ Bu da göstermektedir ki, %10'luk ülke barajı ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Millî Selamet Partisi (MSP) gibi partilerin meclise girmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Danışma Meclisi üyelerinden Kamer Genç %10'luk seçim barajının Türkiye'ye yararlı olmayacağını²⁹ belirtirken bazı üyeler ise %10'luk seçim barajını fazla bulmuşlar³⁰ ve barajın %8³¹, %7³² veya %5³³ olarak belirlenmesini teklif etmişlerdir. Bu teklifler Kurucu Meclis tarafından kabul görmemiş ve 10 Haziran 1983 tarihinde kabul edilen 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesi ile ülke barajı %10 olarak belirlenmiştir.

Ülke Seçim Barajının Amaçları

Ülke barajı uygulamasının temel amacı oy oranı düşük olan siyasî partilerin mecliste sahip olmaları muhtemel güçlerinin azaltılarak sistemin istikrarını sağlamaktır.³⁴ Yavuz Sabuncu'ya göre bu amacın dışında ülke barajı ile ulaşılmak istenen diğer amaçların tamamı yönetimde istikrar ilkesinin hayata geçirilmesi ile ilişkilidir.³⁵ Ülke barajı uygulaması ile ulaşılmak istenen amaçlar aşağıda sıralanmış ve bu amaçlara hangi ölçüde ulaşıldığı tartışılmıştır:

- Yukarıda da ifade edildiği üzere ülke barajı uygulamasının ana amacı hükümet istikrarının sağlanmasıdır. Tek bir partinin meclisin çoğunluğuna sahip olduğu ve böylelikle uzun süre boyunca görevde kalabilecek istikrarlı hükümetlerin ülkenin yönetimini yürütebilmesini sağlamayı amaçlayan³⁶ ülke barajı ile hedeflenen istikrara ulaşıp ulaşılmadığı, ulaşıldı ise bunun hangi ölçüde gerçekleştiği tartışmaya açıktır.³⁷ 1983, 1987, 2002, 2007 genel seçimleri ve 1 Kasım 2015 genel seçimi haricindeki seçimlerin sonucunda Türkiye koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. Bu durum ülke seçim barajı uygulamasının bu amacı gerçekleştirilmede başarılı olamadığını göstermektedir.
- Ülke barajı uygulamasının bir diğer amacı meclisteki parti sayısının sınırlandırılmasıdır. Bu amaç mecliste parçalı bir siyasî yapının oluşmasını engellemeye yöneliktir.³⁸ Türkiye'de ülke barajının uygulandığı milletvekilliği genel seçimlerinden sadece

27 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 25.4.1983 tarihli oturum, s.20.

28 Barış Bahçeci, "Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar", s.371.

29 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 25.4.1983 tarihli oturum, s.27.

30 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 25.4.1983 tarihli oturum, s.54, 61, 64.

31 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 25.4.1983 tarihli oturum, s.61.

32 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 4.5.1983 tarihli oturum, s.278.

33 Kamer Genç tarafından verilen değişiklik teklifi için bkz. Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.17, 4.5.1983 tarihli oturum, s.278.

34 Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", s.96.

35 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

36 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

37 Bahçeci, "Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar", s.373.

38 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

1987 ve 2002 tarihlerinde yapılan seçimlerde bu amaca ulaşılmıştır. Ancak 1987 genel seçimlerinde 4.6 milyon seçmenin oyu tercih ettikleri siyasî partilerin ülke barajını aşamamaları nedeniyle meclise yansımamış, değerlendirme dışı kalmıştır. 2002 genel seçimleri sonucunda değerlendirme dışı kalan seçmen oyu ise 14 milyondur.³⁹

- Ülke barajı uygulaması ile ulaşılmak istenen amaçlar arasında çok sayıda siyasî partinin kurulmasını ve çok sayıda siyasî partinin seçimlere girebilmesini engellemek de bulunmaktadır.⁴⁰ Fakat ülkemizde %10'luk ülke seçim barajının uygulandığı seçimlerde parti sayısının azalmadığı ve hatta arttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla ülke barajı ile ulaşılmak istenen parti sayısının azaltılması amacına ulaşamadığı görülmüştür.⁴¹ Nitekim Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın faaliyette olan siyasî partilere ilişkin 22 Mart 2018 tarihinde yayınladığı verilere göre Türkiye'de 86 siyasî parti faaliyet göstermektedir.⁴² Halbuki Danışma Meclisi'nin 23 Ekim 1981 günlü 1. Birleşiminde Devlet Başkanı sıfatıyla Kenan Evren tarafından "parti enflasyonu"nu önleyecek bir seçim sisteminin millet tarafından beklendiği vurgulanmıştır.⁴³ Türkiye'de faaliyette olan siyasî partilerin sayısının bu denli yüksek olması Kenan Evren tarafından ifade edilen parti enflasyonunun ülke seçim barajı uygulamasına rağmen devam ettiğinin göstergesidir.

Ülke barajının olmadığı 1961 Anayasası döneminde seçimlere katılan partilerin sayısı en fazla 9 olmasına karşın, 1983'te⁴⁴ bu sayı 3, 1987'de 7, 1991'de ise 6'dır. 1995 genel seçimlerinden itibaren seçime giren partilerin sayısında artış gözlemlenmiştir. 1995 genel seçimlerine katılan parti sayısı 12, 1999 genel seçimlerine katılan parti sayısı 20, 2002 genel seçimlerine katılan parti sayısı ise 18 olmuştur.⁴⁵ Bu da göstermektedir ki, ülke barajı ile seçime giren parti sayısının azaltılması amacına ulaşamamıştır.

- %10 ülke barajı ile ulaşılmak istenen amaçlar arasında bölgesel partilerin oluşumunu önlemek, bölgesel partilerin oluşması hâlinde ise bu partilerin meclise girmelerini engellemek gibi bir hedef de bulunmaktadır.⁴⁶ Ülke seçim barajı uygulaması etnik/bölgesel kökene dayanan siyasî partilerin kurulmasını önleyememiş olsa da bu partilerin ülke barajını geçerek mecliste temsil edilmelerini büyük ölçüde engellemiştir.⁴⁷ Ülke barajına takılarak meclise giremeyen etnik/bölgesel partiler, seçim ittifakları ya da bağımsız adaylar göstermek suretiyle meclise girmeye çalışmışlardır. 1991 yılında Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile seçim ittifakı yapmış ve SHP listesinden seçime giren 18 HEP'li, milletvekili seçilmiştir. 1995 ve 1999 genel seçimlerinde Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), 2002 genel seçimle-

39 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.194.

40 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

41 Bahçeci, "Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar", s.384.

42 "Faaliyette Olan Siyasî Partiler", Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, erişim 1 Nisan, 2018, <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler22032018.pdf>.

43 Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.1, 23.10.1981 tarihli oturum, s.5.

44 Millî Güvenlik Konseyi, 1983 yılında gerçekleştirilen genel seçimlere sadece 3 partinin katılmasına izin vermiştir.

45 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.194.

46 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

47 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.195.

rinde ise Demokratik Halk Partisi (DEHAP) ülke barajını aşamayıp milletvekili çıkaramamışlardır. 2007 genel seçimlerinde Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve 2011 genel seçimlerinde ise Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), parti kurumsal kimliği ile seçime girmek yerine bağımsız aday göstermek suretiyle seçime katılmışlar ve birçok ilden milletvekili çıkarmayı başarmışlardır. DTP ve BDP destekli bağımsız adaylar daha sonra partilerine dönmüşler ve partilerinin meclis grubu kurmalarını sağlamışlardır.

%10 ülke seçim barajının uygulandığı seçimlerde mağduriyet yaşayan tek siyasî hareketin HEP-HADEP-DEHAP-DTP-BDP olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Nitekim 1995 genel seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), %8.18 gibi bir oy almasına rağmen barajı geçememiş ve bu nedenle meclis dışında kalmıştır. Burak Oder'e göre HADEP ve MHP, etnik politikaları öncelikle nedeniyle ortak bir yöne sahiptirler ve ülke barajı bu iki partinin elenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ülke barajının yönetimde istikrar ilkesinin hayata geçirilmesinden ziyade siyasî bir elemeye hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁴⁸

7 Haziran ve 1 Kasım 2015 tarihlerinde yapılan her iki genel seçimde ise parti kurumsal kimliği ile seçime giren Halkların Demokratik Partisi (HDP) ülke barajını aşarak mecliste temsil edilebilme imkânına erişmiştir. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinin sonuçları göz önüne alındığında ülke barajı uygulamasının bölgesel yoğunluğa sahip partiler bakımından doğurduğu olumsuz sonuçların ortadan kalktığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle ülke barajı uygulamasının bu açıdan beklentileri karşılamadığı yorumunda bulunmak yanlış olmayacaktır.

- Ülke barajı uygulaması ile seçmenlerin oylarının ziyan olmaması için büyük partilere (tercihen iki büyük partiye) yönlendirilmesi de amaçlanmaktadır.⁴⁹ Seçmenler, %10'luk seçim barajının yüksek olmasından dolayı oy kullanırken ilk tercihleri olan siyasî partilerin baraj altı kalması ihtimaline karşı diğer siyasî partilerden birisini tercih etmektedirler. Bu nedenle ülke barajı uygulaması, "samimi oy kullanmak yerine, stratejik oy kullanma"yı teşvik etmektedir.⁵⁰ Stratejik oy kullanımı, millî iradenin parlamentoya tam olarak yansımalarını engellemektedir. Seçmenler birinci tercihlerine oy verdiklerinde oylarının ziyan olacağını düşündüklerinden genellikle ikinci tercihlerine yönelmekte ve bu durum, aslında aynı görüşü paylaştıkları partinin birçok görüşünün mecliste dile getirilmesini engellemektedir. Nitekim TÜSİAD tarafından yapılan bir araştırmada, "Küçük partilerin barajı aşamayacağı bilindiği için, büyük partiler küçük partilerin seçmenlerinin taleplerini ciddiye almıyor. Böylece toplumun bir bölümü Meclis'te temsil edilemiyor" eleştirisinin haklı olup olmadığı sorusu deneklere yöneltilmiş ve deneklerin %80,5'i bu eleştirinin haklı olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

48 Burak Oder, "1983'ten Bu Yana Seçim Sisteminde Yaşanan Değişiklikler ve 24 Aralık 1995 Seçimi Sonuçlarının Çeşitli Varsayımlarla Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55/IV (1997), s.107.

49 Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", s.193.

50 Seyfettin Gürsel, "Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi", Rapor, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Ocak 2013, s.7.

51 Seçim Sistemi ve Siyasî Partiler Araştırması, Cilt II, Ana Rapor, TÜSİAD, İstanbul, 2001, s.87.

• Seçmeni merkeze teşvik etmek, ülke barajı ile ulaşılmak istenen bir diğer amaç olarak gösterilebilir.⁵² Bu amacın ne kadar gerçekleştiği de tartışmaya açıktır. Merkez sağı temsilcileri olan Doğru Yol Partisi (DYP) ile ANAP'ın, Demokrat Parti çatısı altında birleşmek için yoğun çaba harcaması, bu birleşmenin büyük güçlükler sonrasında gerçekleşmesine rağmen merkez sağı 2011 seçimlerinde oy oranının çok düşük bir seviyede kalmış olması göz önüne alındığında bu amaca ulaşılabildiğini söyleyebilmek de güçleşmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ülke seçim barajı ile ulaşılmak istenen amaçlara sınırlı ölçüde ulaşılabildiği söylenebilir.⁵³ %10 barajından umulan faydaların azalmasında 12 Eylül yönetimince, 12 Eylül askerî darbesinden önce faaliyet gösteren bütün partilerin kapatılması, siyasetten yasaklanmış olan liderlerin yasaklarının kaldırılması suretiyle siyasete dönmelerine imkân sağlanması ve 12 Eylül yönetimince kapatılmış olan siyasî partilerin yeniden kurulması ve büyük partilerin oy oranlarının azalmasının etkili olduğu söylenebilir.⁵⁴

Sabuncu'ya göre seçim barajı siyasî hayata iki tür etki yapmıştır. Seçim barajının siyasî hayata yaptığı ilk etki ülke barajı uygulamasının doğurduğu kurumsal sonuçlardır. Ülke barajı uygulamasının doğurduğu kurumsal sonuçlar kısa vadede sandalye dağılımı üzerinde kendisini gösterirken orta-uzun vadede ise siyasî partinin yaşamında kendisini göstermektedir.⁵⁵ 2002 yılında yapılan genel seçimlerde DYP'nin %9,54'lük oy oranına sahip olmasına karşılık ülke barajını geçememesi nedeniyle meclise girememesi sonucunda DYP'nin birçok seçim çevresinde kazandığı sandalyeler barajı geçen iki partiye dağıtılmıştır. Bu durum ülke barajı uygulamasının kısa vadeli kurumsal sonuçlarına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca DYP'nin 2007 genel seçimlerinde Demokrat Parti kurumsal kimliği ile %5,42 oranında, 2011 genel seçimlerinde %0,65 oranında, 7 Haziran 2015'te %0,16 ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde ise %0,14 oranında oy almış olması ise ülke seçim barajı uygulamasının orta-uzun vadeli sonuçları bakımından örneklik teşkil etmektedir.

Seçim barajının siyasî hayata yaptığı ikinci tür etki ise ülke barajı uygulamasının doğurduğu davranışsal sonuçlarda görülmektedir. Ülke barajı uygulaması, seçmenlerin oy kullanma davranışlarında uzun vadeli değişimlere neden olabilmektedir. Ülke barajı uygulamasının uzun vadeli etkilerini ortaya koyabilmek barajın kurumsal sonuçlarına ilişkin değerlendirmede bulunmaktan daha zordur.⁵⁶

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Yeni Hükümet Sisteminde Ülke Seçim Barajı

Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri

Dar anlamda “seçmenlerce verilen oyların parlamento sandalyelerine dönüştürülmesinde uygulanan kurallar”⁵⁷ olarak tanımlanan seçim sisteminin iki temel işlevi

52 Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, s.193.

53 Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, s.195.

54 Bahçeci, “Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, s.386.

55 Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, s.192.

56 Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, s.192.

57 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.282.

bulunmaktadır. Seçim sisteminin ilk temel işlevi, yapılan seçimler sonucunda mecliste bir çoğunluğun oluşmasının sağlanması ve bunun sonucunda hükümetin belirlenmesine imkân verilmesidir. Seçim sisteminin bu işlevine “yönetimde istikrar ilkesi” adı verilmektedir. Seçim sisteminin ikinci temel işlevi ise halk içindeki farklı görüşlerin meclise yansımaları sağlamaktır. Halkın çoğulcu bir biçimde katılımını sağlayan bu ilkeye “demokratik temsil” ya da “temsilde adalet ilkesi” adı verilmektedir.⁵⁸

Temsilde adalet ilkesi, çok partili siyasî yaşama ve dolayısıyla çok sesliliğe uygun düşmekte olduğundan oldukça önemli bir ilkedir. Bu özellikleri nedeniyle temsilde adalet ilkesinin, bir seçim sistemi bakımından vazgeçilmez bir nitelikte olduğu söylenebilir. Türkiye dâhil olmak üzere bütün ülkelerin ihtiyacı olan yönetimde istikrar ilkesi, Anayasa Mahkemesi tarafından seçmenlerin kullandıkları oyların yasama organına, yürütme organının güçlü olmasını sağlayacak şekilde yansımaları olarak algılanmaktadır.⁵⁹

“Temsilde adalet” ile “yönetimde istikrar”, yukarıda ifade edildiği üzere ters yönde işleyen iki ilke olup her ülke kendi siyasî özelliklerine uygun düşecek şekilde bu iki ilkeyi bir araya getirmek istemektedir.⁶⁰ Temsilde adalet ile yönetimde istikrar ilkelere birine öncelik ve ağırlık verildiğinde diğer ilke zarar görmektedir. Bunun anlamı temsil adaletini sağlamayı amaçlayan bir seçim sisteminde istikrar ilkesinden taviz verilmesi, istikrarın sağlanmaya çalışıldığı bir seçim sisteminde ise adalet ilkesinden taviz verilmesinin gerektiğidir. Ergun Özbudun, bu iki ilkenin hangisinden taviz verileceğinin ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişen bir siyasî tercih olduğunu vurgulamış ve “iki ilkeyi bağdaştırmaktan değil, iki ilkeden de belli ölçülerde ödün vererek ortalama bir yol bulmaktan söz etmek” gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Özbudun’a göre, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelere hangisinden ne ölçüde taviz verileceğinin bilimsel olarak belirlenebilmesi mümkün değildir.⁶¹ Bu kapsamda siyasî partilerin aday belirlemelerinin merkezden yapılmasının sınırlandırılması, aday belirlemede parti üyelerinin katılımının sağlanması, tercihli oy sisteminin hayata geçirilmesi ve ön seçimin kabul edilmesi gibi ilkeler temsilde adalet ve buna bağlı olarak yönetimde istikrara orta ve uzun vadede daha fazla hizmet edebilir.⁶²

Anayasa’nın 67. maddesine 1995 yılında eklenen 6. fıkra ile “*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir*” kuralı kabul edilmiştir. Bu fıkra hükmünün kabul edilmesi ile “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkeleri anayasal bir değere kavuşturulmuş ve birer pozitif hukuk kuralı hâline getirilmiştir.

58 Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 77-78; Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.105.

59 Nihat Bulut, “Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14/III-IV (2010), s.3.

60 Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s.78.

61 Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s.533.

62 Bedrettin Kesgin, *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi*, İstanbul: Açılım Yayınları, 2014, s.129.

1995 yılında yapılan değişikliklerle temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin anayasaya dâhil edilmesi sonrasında seçim sistemi tercihinin tümüyle TBMM'ye bırakılmış olduğunu söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir.⁶³ Bu iki ilkenin anayasal değere kavuşturulması ve seçim kanunlarının bu iki ilkeyi bağdaştıracak şekilde düzenlenmesi gerektiği kuralının benimsenmesi seçim kanunlarının Anayasaya aykırılığı sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır.⁶⁴ Nitekim 1995 yılında yapılan söz konusu anayasa değişikliği sonrasında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlarda temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri birer temel ölçü norm olarak kullanılmıştır.⁶⁵

Yeni Hükümet Sisteminde Ülke Seçim Barajı

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile kabul edilen anayasa değişikliği, hükümet sistemine ilişkin önemli değişiklikleri ihtiva etmektedir. Anayasa değişikliğine ilişkin kanun teklifinin genel gerekçesinde yer verilen “(ö)zü itibarıyla 1961’de oluşturulan hükümet sisteminin Türkiye’de bir türlü istikrar üretemediği” ve “yürürlükteki anayasaların tercih ettiği hükümet sistemleri(nin), beklenen kamusal faydayı istenen düzeyde sağlayamamış, istikrarsızlıkların, krizlerin ve vesayetlerin önünde mutlak bir güvence oluşturamamış⁶⁶” olduğu fikrinin hükümet sisteminde değişikliğe neden olan temel faktör olduğu söylenebilir. Ayrıca anayasa değişikliğine ilişkin kanunun genel gerekçesinde “(ü)lkemizdeki siyasi hayatın istikrara kavuşturulması ve tartışmasız istikrar üreten bir sistemin benimsenmesinin önemi⁶⁷” üzerinde durularak yeni hükümet sisteminin bu amacı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Anayasa koyucu, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27’nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi 3/11/2019 tarihinde birlikte yapılır. Seçimin yapılacağı tarihe kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Meclisin seçim kararı alması halinde 27 nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.” (Geçici Madde 21/A) hükmüne yer vermiştir. Bu hükmün anlamı yeni hükümet sisteminin 27. Yasama Dönemi için yapılacak milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi ile yürürlüğe girecek olmasıdır.

Anayasa değişikliğine ilişkin kanunun genel gerekçesinde “yeni hükümet sisteminin tartışmasız bir şekilde istikrar üreteceği” belirtilmiştir. Hükümet istikrarının seçmenlerin kullanacakları oylarla garanti edileceğinin belirtildiği yeni hükümet sistemi, kendisiyle uyumlu bir milletvekili seçim kanununa ihtiyaç duymaktadır.

Yeni hükümet sistemiyle uyumlu bir milletvekili seçim kanununun, çok partili siyasî hayata geçilmesini sağlayan 1946 genel seçimlerinden bugüne oluşan yaklaşık 71 yıllık tecrübeyi göz ardı edebilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Yüz-

63 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.148.

64 Bahçeci, “Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, s.373.

65 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.148.

66 “TBMM Anayasa Komisyonu Raporu”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, erişim 1 Nisan 2018, <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982-19/19-sirasayisi.pdf>, s.11.

67 “TBMM Anayasa Komisyonu Raporu”, s.11.

başıoğlu, “yeni ve bilinmeyen maceralara atılmak yerine, (...) bu birikimi değerlendirmek ve mevcut seçim sisteminin aksaklıklarını düzeltmek daha doğru ve akılcı olacaktır” fikrini savunmaktadır.⁶⁸ Türkiye’de göç sorununun ve bazı bölgelerde hâlâ güçlü olan feodal yapının varlığını devam ettirdiği düşünüldüğünde dar bölgelerin oluşturulmasının güç olduğu görülecektir. Bu nedenle çoğunluk sisteminin kanun koyucu tarafından tercih edilmesi temsil adaletinin sağlanmasını engelleyecektir.⁶⁹ Bu görüşten hareketle nisbî (orantılı) temsil seçim sisteminin uygulanmasının daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı vurgulanması gerekmektedir.

Yeni hükümet sisteminin yürürlüğe girmesi ile seçim sisteminin iki temel işlevinden biri olan “yönetimde istikrar ilkesi”nin garanti edileceği vurgusu göz önüne alındığında milletvekili seçimi kanununun “temsilde adalet ilkesi”ni öncelemesi kaçınılmaz hâle gelmiş bulunmaktadır. Yönetimde istikrar ile temsilde adalet ilkelerinin ters yönde işlemleri ve bu iki ilkedен birisine ağırlık verildiğinde diğerinden taviz verilmesi gerektiği düşünüldüğünde, yeni hükümet sisteminin istikrarı garanti edeceği söylenen fonksiyonu karşısında temsil adaletinin nasıl sağlanacağı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yeni hükümet sistemiyle uyum sağlayacak yeni milletvekili seçim kanunu bakımından temel tartışma konularının başında yukarıda üzerinde durulan ülke seçim barajı uygulaması gelmektedir.

Sadece ülke seçim barajı oranının düşürülmesi hâlinde mevcut aksaklıkların bir kısmının giderebilmesine imkân verilmiş olacaktır. Ülke seçim barajında yapılacak görece iyileştirme ortaya çıkması muhtemel yeni sorunlara da yol açabilme potansiyeline sahip bulunmaktadır.⁷⁰ Ülke seçim barajının %10 ya da küçük bir iyileştirmeye biraz daha düşük bir oran ile korunduğu bir seçim sisteminin yürütülmeye devam edilmesi hâlinde 3 Kasım 2002 genel seçimleri sonucunda yaşanan ve seçmenlerin %45’inin temsil edilemediği bir parlamentonun oluşmaması için herhangi bir garanti söz konusu değildir.⁷¹

Temsilde adaletin tam anlamıyla gerçekleşmesi ancak sıfır barajlı bir seçim sistemi ile söz konusu olabilecektir. Ülke seçim barajının sıfırlanması fikrine çok parçalı bir parlamento aritmetiğinin söz konusu olabileceği söylenerek karşı çıkılabilir. Mevcut sistemde %10’luk yüksek seçim barajının özellikle 90’lı yıllar boyunca çok parçalı bir parlamentonun oluşmasını engellemediği göz önüne alındığında ülke seçim barajı uygulamasının sürdürülmesi hâlinde de aynı tehlike söz konusu olabilecektir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda herhangi bir adayın salt çoğunluğa ulaşamaması hâlinde seçim ikinci tura kalacak ve ikinci turda adaylar diğer siyasî partilerin desteğini almaya çalışacaklardır. Bu durumda karşılıklı verilecek tavizlerle bir uzlaşma zemini aranacaktır. Barajın sıfırlandığı bir seçim sisteminde parlamentoda farklı siyasî partilerin temsil edilmesi ve herhangi bir siyasî partinin tek başına çoğunluğa ulaşamaması durumunda da çıkarılmak istenen kanunlara ilişkin uzlaşma arayışlarına girilecektir.

68 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.144.

69 Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.146.

70 Gürsel, “Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi”, s.9.

71 Gürsel, “Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi”, s.4.

Cumhurbaşkanlığına kimlerin aday gösterebileceğini düzenleyen Anayasa'nın 101. maddesinin 3. fıkrasında yapılan değişiklikten hareketle ülke seçim barajının %5'e indirilmesi görüşü ileri sürülmektedir. Anayasa'nın 101. maddesinin 3. fıkrasında "Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir." hükmüne yer vermiş olduğundan ülke seçim barajının %5'e indirilmesi gerektiği teklif edilmektedir. Fakat anayasa koyucunun siyasî partilerin Cumhurbaşkanı adayı gösterebilmesi için tek başına veya birlikte en az %5 oy almış olma şartını koymuş olmasından parlamentoda temsil açısından bir sonuç çıkarabilmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü yeni hükümet sisteminin esas aldığı başkanlık sisteminde yasama ile yürütme organlarının sert bir şekilde ayrılıyor olması yasama organında temsil edilebilmenin yürütme organına aday gösterebilme ile orantılı olması sonucuna ulaşmayı engellemektedir. Ayrıca Gürsel'e göre "(b)arajın yüzde 5'e düşürülmesini talep etmek temsil adaleti açısından işlevsiz ve anlamsız"⁷² olacaktır. Bu nedenle barajı olmazsa olmaz görenler bakımından ülke seçim barajının %5'e düşürülmesi yerine %3'e düşürülmesi yönündeki tekliflere kulak verilmesi daha doğrudur. Çünkü siyasî partilerin devlet yardımından yararlanabilmeleri kanun koyucu tarafından, yapılan son genel seçimlerde %3 oy almalarına bağlanmıştır.

Ülke seçim barajının tamamen kaldırılması yönündeki tekliflerin hayata geçirilmesi her ne kadar gerçekçi görünmüyor olsa da kanun koyucunun çok hızlı bir şekilde çok önemli değişiklikleri hayata geçirebildiği göz önüne alındığında ülke seçim barajının sıfırlanabilmesinin her zaman ihtimal dâhilinde olduğu söylenebilir.

Seçim İttifaklarının Ülke Seçim Barajına Etkisi

26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda 13 Mart 2018 tarihinde yapılan değişikliklerle siyasî partilerin ittifak yapabilmelerine imkân tanınmıştır. Milletvekili Seçimi Kanununun 12. maddesine *seçim ittifakı* ile ilgili düzenlemeler eklenmiştir. Yapılan bu değişikliklerle siyasî partilerin bir protokol çerçevesinde ittifak yapmak suretiyle seçimlere katılabilmeleri mümkün hâle getirilmiştir. Kanunun 26. maddesine eklenen paragrafa göre ittifak yapan siyasî partiler oy pusulasında yan yana yer almakta ve ittifak yapan partilerin sıraları kura ile belirlenmektedir. Yapılan bu düzenlemeye göre ittifak yapan partiler bir ittifak unvanı seçebilecekler ve bu unvan oy pusulasında ittifakı oluşturan partilerin logolarının üzerinde yer alan dikdörtgende belirtilmektedir. İttifakın bir unvan belirlemesi hâlinde ilgili dikdörtgende sadece "İTTİFAK" ibaresine yer verilmekte, birden fazla ittifakın olması ve unvan belirlememeleri hâlinde ise ittifaklar başvuru sırasına göre numaralandırılmaktadır.

Seçim ittifaklarına imkân veren düzenlemeler arasındaki ön önemlisi seçim barajına ilişkin düzenlemelerdir. Milletvekili Seçimi Kanununun 33. maddesinin 1. fıkrasına eklenen cümleye göre "*Seçim ittifakı yapılması halinde, yüzde onluk barajın hesaplan-*

⁷² Gürsel, "Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi", s.16.

masında ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamı esas alınır ve bu siyasi partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmaz. Bir siyasi parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasi partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür". Bu düzenleme ile herhangi bir seçim ittifakına dâhil olan bir siyasî parti ülke genelinde uygulanan %10'luk seçim barajını geçememiş olsa dahi ittifakın toplamının aldığı oyların barajı geçmesi hâlinde barajı geçmiş sayılacaktır.

24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimlerde seçim ittifakı ilk defa uygulanmıştır. 24 Haziran seçimlerine iki farklı ittifak katılmıştır: Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı. Millet İttifakını oluşturan üç partinin içerisinde yer alan İyi Parti, %9,96 oranında oy almasına karşılık, dâhil olduğu ittifakın toplam oyu ülke barajı olan %10'u geçtiği için barajı geçmiş sayılmış ve TBMM'de 43 sandalye kazanmıştır. Bu sonuç da göstermektedir ki 24 Haziran 2018 seçimlerinde seçim ittifakı yapan partiler bakımından ülke seçim barajı fiilen sıfırlanmıştır.

Seçim ittifakı yapan partilerin tamamının toplam oyunun her zaman %10'luk ülke barajını geçebilmesi mümkün olmayabilir. Fakat seçim ittifakı, ittifaka katılan partiler bakımından fiilen seçim barajını kaldırma imkanını sağladığı için seçim barajının işlevini yitirdiği sonucuna ulaşmak gerekmektedir.

Sonuç

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askerî darbe, kendisinden önceki 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarını gidermek için temsil adaletinden taviz vermiş ve %10'luk ülke seçim barajını kabul etmiştir. 12 Eylül 1980 askerî darbesinin siyaset mühendisliğinin bir neticesi olarak ortaya çıkan ülke seçim barajı uygulaması, yönetim istikrarını sağlama amacını gerçekleştirilmedi başarısız olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllar boyunca kurulan koalisyon hükümetleri bu başarısızlığın açık bir delilidir. Benzer bir şekilde ülke seçim barajı uygulaması ile siyasî partilerin ve seçime giren partilerin sayısının azaltılması amacı da gerçekleşmemiştir.

Etnik/bölgesel partilerin kurulmasının engellenmesi amacını yerine getirmekte başarısız olan ülke seçim barajı uygulaması, etnik/bölgesel partilerin parlamentoya girebilmelerini önemli ölçüde engellemiş olsa da bu engel seçim ittifakları ve bağımsız aday göstermek suretiyle aşılmıştır. Son yapılan her iki genel seçimde de etnik/bölgesel bir siyasî partinin ülke seçim barajını aşmayı başararak parlamentoda temsil imkânı bulması bu amacın yerine getirilmesinin artık söz konusu olamayabileceğini göstermektedir.

Seçmen davranışlarını büyük ölçüde etkileyen ve seçmenleri ilk tercihleri olan siyasî partileri desteklemek yerine genellikle ikinci tercihlerine yönlendiren ülke seçim barajı uygulaması, temsil adaletinin sağlanarak millî iradenin yasama faaliyetlerine daha çok yansımaları engellemektedir.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile kabul edilen anayasa değişikliğinin yönetimde istikrarı garanti eden yeni bir hükümet sistemine geçişi ifade ettiği

yönündeki vurgu temsil adaletine ağırlık verilmesi gerekliliğini kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu nedenle temsil adaletinin tam manada sağlanabilmesi için sıfır barajlı nisbî (orantılı) temsil sistemi tercih edilmelidir. Kuvvetler ayrılığının benimsendiği ve yürütmeyi Cumhurbaşkanının tek başına oluşturduğu gerçeğinden hareketle ülke barajının anlamın yitirdiğini söylemek gerekmektedir. Birçok ülkeyle beraber Türkiye’de de artık oyların hesaplanmasına ilişkin olarak kullanılan d’Hondt sistemi üzerinde çok fazla tartışma yaşanmıyor olduğu ve d’Hondt sisteminin büyük partilere avantaj sağladığı düşünüldüğünde sıfır barajdan kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek parçalı bir parlamentonun oluşması ihtimali nispeten azalacaktır. Ayrıca seçim sistemi üzerinde yapılan siyasî hesapların beklenenin aksine sonuçlar doğurduğu⁷³ da göz önüne alınmalı ve temsil adaletinin sağlanması için seçim barajı kaldırılmalıdır. Her ne kadar seçim barajının yapılacak ilk düzenleme ile sıfırlanması gerçekçi gözükme de kanun koyucunun kamuoyunun taleplerini dikkate almak suretiyle bu adımı atması mümkündür. Bununla birlikte ülke seçim barajı oranının azaltılması hâlinde ise, tek başına barajın düşürülmesi bugün seçim sisteminden kaynaklı olarak yaşanan sorunları çözmeyecektir. Milletvekili adaylarının belirli bir kısmının ön seçimle belirlenmediği, seçmenlere milletvekili adaylarından istediklerini seçme imkânının verilmediği ve milletvekillerinin illere dağılımında her ile öncelikle bir milletvekili tahsisi nedeniyle bazı illerin daha fazla temsil edildiği bir seçim sisteminde ülke seçim barajının düşürülmesi önemli ve gerekli, fakat tek başına yeterli bir adım değildir.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 1995 tarih ve E. 1995/54, K. 1995/59 sayılı Karar, RG, 21 Kasım 1995, Sayı 22470.
- Bağcı, H. Emre. “Türkiye’de Siyasi Partiler ve Seçimler: 1946-2015”. Edip Asaf Bekaroğlu (der.). *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim - 7 Haziran 2015*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2015.
- Bahçeci, Barış. “1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 54 (2005): 365-396.
- Bulut, Nihat. “Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri”. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 14/III-IV (2010): 1-18.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi. C.1. 23.10.1981 tarihli oturum.
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi. C.17. 25.4.1983 tarihli oturum.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Cilt 1. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011.
- Gürsel, Seyfettin. “Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi”, Rapor, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Ocak 2013.
- Kesgin, Bedrettin. *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi*, İstanbul: Açılım Yayınları, 2014.

⁷³ Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri”, s.145.

- Oder, Burak. “1983’ten Bu Yana Seçim Sisteminde Yaşanan Değişiklikler ve 24 Aralık 1995 Seçimi Sonuçlarının Çeşitli Varsayımlarla Değerlendirilmesi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 55/IV (1997): 85-107.
- Özbudun, Ergun. “Seçim Sistemleri ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 44/I (1995): s. 521-539.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. 15. bs. Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.
- Sabuncu, Yavuz. “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 23 (2006): 191-197.
- Seçim Sistemi ve Siyasî Partiler Araştırması, Cilt II, Ana Rapor. TÜSİAD. İstanbul: 2001.
- Tahmazoğlu Üzeltürk, Sultan. “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 23 (2006): 237-278.
- Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 16. bs. İstanbul: Beta Yayınları, 2016.
- TBMM Anayasa Komisyonu Raporu. Çevrimiçi: <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982-19/19-sirasayisi.pdf>, 29 Eylül 2017.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. 20. bs. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2016.
- Türk, Hikmet Sami. “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006): 75-113.
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. “Faaliyette Olan Siyasi Partiler”. Çevrimiçi: <http://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/Spartiler12092017.pdf>, 17 Eylül 2017.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi. “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 55/I-II (1995-1996): 103-150.

Electoral Threshold Implementation in Turkey within the Framework of Two Principles: Justice in Representation and Stability in Governing

BATUHAN USTABULUT

Abstract: *According to Article 67 of the 1982 Constitution, the election laws must be regulated in a manner that accommodates the principles of justice in representation and stability in administration. These principles work in the opposite direction. Therefore, electoral systems have preferred one of these two principles while the other compromises from the first. First of all, goals of election threshold implementation and to what extent these goals are achieved will be dwelled on this article. Then the constitutional amendment in the referendum held on 2017 how would affect these two functions, and whether the 10% electoral threshold would contribute to ensuring justice in representation are evaluated. It also examines the election alliances, which were adopted before the 24 June 2018 elections, how had an impact on the election threshold. It is concluded that the goals wanted with the election threshold are not fulfilled to a great extent and that the lack of the representation justice has negative effects on the voting activities of the voters and the election alliances have the potential to lift the election threshold.*

Keywords: *Electoral systems, Justice in representation, Stability in administration, Election threshold.*

Yayın Koşulları / Publication Rules

1. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan, erişime açık hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.
2. İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, iletişim, işletme, sanat, siyaset, şehir, tarih, toplum, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir.
3. Dergiye gönderilecek yazılar özgün olmalıdır, daha önce başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
4. Dergiye gönderilen makalelerin yazım bakımından son denetimleri yapılmış; yayımlanmaya hazır olarak gönderilmiş olmalıdır. Bu kapsamda, yazım yanlışları bulunan veya yazım koşullarını sağlamayan makaleler değerlendirilmeye alınmaz.
5. Editörler tarafından ön/biçimsel incelemesi yapılan eserler, değerlendirilmek üzere Yayın Kurulu'na sunulur. Yayın Kurulunca incelenen eserler, anonim en az iki hakeme gönderilir; hakemlerin raporları doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına; hakemden gelen rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yayımlanmamasına karar verilir. Yazar, verilen karardan, en kısa zamanda ve e-posta yolu ile haberdar edilir. Tamamlanmış veya düzeltilmiş yazı, Yayın Kurulu'nca tekrar hakeme gönderilebilir.
6. Yazılar Microsoft Word (Microsoft Office 98 ve üzeri sürümler) formatında olmalıdır. Yazı içinde resim, grafik, şekil veya tablolar kullanılmışsa, bu öğeler orijinal resim veya excel dosya olarak ayrı ayrı gönderilmelidir.
7. Dergiye gönderilecek yazılar Türkçe veya İngilizce olabilir.
8. Başlık yazısının altında yazar veya yazarların adları sıralı olarak yazılmalıdır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar veya yazarların unvanı ilk sayfanın altında (*) işareti ile gösterilir. Unvandan sonra, yazarın görev yaptığı kurum (Üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adı belirtilir. Akademik unvan dışında başka unvan kullanılmaz.
9. Makalelerde, 120-150 kelime arası Türkçe ve İngilizce öz / abstract, 5 kelimeyi aşmayacak şekilde anahtar kelime yer almalıdır. Türkçe makalelerde, Türkçe öz ilk sayfada; İngilizce abstract ise başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır. İngilizce makalelerde ise İngilizce abstract ilk sayfada, Türkçe öz başlığı ile birlikte yazının sonunda yer alır.
10. Dergiye gönderilen yazılarda Chicago dipnot-kaynakça sistemi kullanılmalıdır. (bkz. Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu ve son sayısında çıkan makale örnekleri).

11. Yazıyla birlikte yazarın (veya yazarların) iletişim bilgileri (adı, unvanı, çalıştığı kurum, açık adresi, kolay ulaşım sağlanabilecek telefon numaraları, elektronik posta adresleri, ORCID ID vb.) editörlere ulaştırılmalıdır.

12. Yayına kabul edilen yazıların yazar(lar)ı tarafından “Etik Sorumluluk Beyanı Formu” doldurularak editörlere iletilmelidir.

Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://insanveinsan.org/yayin-kosullari>

For “Publication Rules” in English, see, <http://insanveinsan.org/en/yayin-kosullari>

Yazım Kuralları

A4 Kağıt düzeni

Kenar boşlukları: Sol: 3,5 cm Sağ: 3,5 cm Üst: 2,5 cm Alt: 2,5 cm

Metin içi

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 8 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Alıntı paragraflarda girinti boşluğu: Sol: 30 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Başlıklar

Yazı tipi biçimi: Koyu

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Başlık numaralandırma

Çalışmalar Öz, Giriş, Sonuç, Kaynakça dışında uygun sayıda (en az iki) alt başlık içermelidir. Öz, Abstract, Giriş, Başlık ve Alt Başlıklar, Sonuç ve Kaynakça için hiçbir numaralandırma kullanılmamalıdır. Başlık ve alt başlıklarda kelimelerin ilk harfleri büyük, bağlaçlar küçük olmalıdır ve tümü koyu olmalıdır.

Dipnotlar

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 9 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 0 pt; Sonra: 0 pt; Satır aralığı: Tek

Kaynakça

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Hizalama: İki yana yaslı

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Asılı (Değer: 0,7 cm)

Paragraf aralığı: Önce: 2 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo, Şekil, Grafik, Resim, Fotoğraf başlıkları

Yazı tipi biçimi: İtalik

Başlıklarda Yalnızca İlk Harfler Büyük olmalı (“ve”, “veya”, “ile” gibi bağlaçlar küçük harfle yazılmalıdır).

Yazı tipi: Times New Roman

Punto büyüklüğü: 12 pt

Paragraf girinti boşluğu: Sol: 0 pt Sağ: 0 pt Özel: Yok

Paragraf aralığı: Önce: 10 pt Sonra: 0 pt Satır aralığı: Tek

Tablo başlıkları tablonun üzerinde, Şekil, Grafik, Resim başlıkları ise şekil veya grafiklerin altında verilmelidir.

Tablo veya Grafikler aşağıdaki gibi numaralandırılmalıdır.

Tablo 1: Tablo Başlığı

Grafik 2: Grafik Başlığı

Tablo içerikleri

Tablolar (satır, sütun ve hücreler) düzenleme sırasında karışıklığa ve veri kaybına yol açmayacak şekilde hazırlanmış olmalıdır. Bu çerçevede, makalelerde kullanılan tablolar, Word belgenin dışında, ayrıca Excel dosya içinde gönderilmelidir.

Şekil veya grafikler

Şekil veya grafikler Word dosya dışında, ayrıca Excel dosya olarak gönderilmelidir.

Resimler

Resim formatında olan öğelerin çözünürlüğü yüksek olmalı; resim öğeleri Word dosyanın haricinde, ayrıca yüksek çözünürlüklü resim dosyası olarak gönderilmelidir (Çözünürlük en az 300 DPI olmalıdır).

Yazıma ve atıflara dair diğer hususlar

Kitap, Dergi, Ansiklopedi vb. eserlerin yazımında bu tür eserler tırnak içine alınmalı veya koyu yazılmamalıdır. Kitap gibi eserler genel yazım kurallarına göre italik yazılmalıdır.

Dipnot ve kaynakça için Chicago dipnot ve kaynakça sistemi kullanılmalıdır.

Atıf ve kaynakça yazım kılavuzu için bkz.

<http://insanveinsan.org/form/Dipnot-kaynakca-yontemi.pdf>

Ayrıca, atıf ve kaynakça örneği için son sayının makalelerini inceleyiniz.

